

**Vita sancti Ladislai confessoris regis Hungariae (†1095)
(accedit appendix sermonem Leonardi Praxatoris de sancto Ladislao
continens)¹**

István Hajdú

*Dis Manibus aviae Mariae Hajdú, natae Sereghy
(*1907 Szatmár-Németi †1980 Kaplony)*

I. Codices manu scripti

Vitam diui Ladislai, quod sciam, uiginti tres libri continent (quartus enim et uicesimus, Bodecensem dico, a. D. 1945 in bello combustus est)²; qui infra recensentur:

V Ordinis Theutonicorum (ex bibliotheca archiducis Antonii Victorii magistri generalis eius ordinis), nunc Vindobonensis Bibliothecae Nationalis Austriae 14600 (Suppl. 1918)

liber³ membranaceus, saeculi, ut e ductu scripturae potest colligi, XI^{VI}, qui constat ex quindecim fasciculis (ff. 1-152), primo tertioque senionibus, duodecimo quaternione, ceteris quinionibus, quibus accedit bifolium (f. 153 et alterum folium operculo inferiori glutine aptatum). qui fasciculi numeris Romanis inde a 'II' (f. 1^r) usque ad 'XVII' (f. 153^r) notati, unde apparet librum in initio mutilum esse. folia numeris Arabicis recentioribus in margine superiore dextro notata sunt.

¹Coriario (alias V. Dubielzig), Latinissimo amico, qui huius opusculi exemplar manu scriptum benigne perlegit mihiq; corrigenda nonnulla indicauit, gratias ago maximas. item maximas ago gratias Nicolao Rodler sodali, qui apud Academiae Scientiarum Bauaricae commissionem ad textus medii aevi nondum editos in lucem proferendos constitutam opus facit mihiq; iterum atq; iterum de uariis rebus ad medium aeuum pertinentibus quaerenti patienter et docte opem tulit. nec minores meruerunt gratias custodes scriptoresq; bibliothecarum, qui mihi auxilio fuerunt, quos omnes nominatim afferre nequeo. Cornelius van Leijenhorst, redactor Thesauri linguae Latinae, mihi arcana instrumenti computatorii plus semel enuntiauit.

²ex his Emma Bartoniek, nouissima editrix uitae diui Ladislai, quinque nouit, cf. Scriptores rerum Hungaricarum, uol. II, Budapestini a. 1938, p. 509-527. in appendice secundae editionis eiusdem operis a. 1999 phototypice confecta p. 784 iam quindecim codices, qui uitam diui Ladislai continent, enumerantur.

³cf. Tabulas codicum manu scriptorum praeter Graecos et Orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asseruatorum VII-VIII, Graciae ²1965, p. 71.

codex una eademque ut uidetur manu totus exaratus continet Iacobi de Voragine Legendam Auream⁴, quae mutila in narratione Natiuitatis domini inc.: *infancia paruuli ostenditur humilitate cunarum*, expl. item mutila in uita s. Caeciliae: *hodie fateor uere cognatum meum sicut*. uita s. Ladislai inuenitur in ff. 72^u-74^r (praecedat ei f. 69^u legenda Ioannis Baptistae, succedit f. 74^r Petri apostoli), s. Stephani regis Hungariae in ff. 115^r-116^u, s. Emerici ducis, filii diui Stephani (quae falso 'de Henrico rege' inscribitur) in ff. 147^r-149^u. liber perpauca habet notas marginales non minus quam tribus manibus saeculi X^{iv}ⁱ et X^{iv}ⁱ additas, ut in f. 149^u *Sabaria e(st) ciuitas d(i)c(t)a Staimang(er) in Ungaria in dioc(esi) Iaurien(si) i(d est) Rabb*.

in parte interiore operculi posterioris has notas alia manu ac librarii scriptas inueni: *cepi libru(m) t(er)cia? p(ro)p(ri)a? p(ost) cor[...]* «kalendas Iu[...]

» (« » add. s. l.) *anno 1484 factus terre motus [...] in die anue (= annuntiationis?) genet(ri)cis Marie u(ir)g(inis) [...] hora(m) i(n)fra? octaua(m) et nona(m) [...] || anno 1484 facta eklipsio sol(is) totalis c(ir)ca horam quinta(m) [...] e(st)? ibi mirac(u)l(u)m st[...] tali[...] sub [...] || (alia manu) Stephanus Iordan conanic(us)? Reichersp(er)g? et soci(us) in p[...]-jrg || (tertia manu) feria 2a post palmar(um) obiit Mathias rex Hungaror(um) anno d(omi)ni [...] 1490 Jor. ibidem: Stephanus Iordan conacus? cum notae ex parte in corio operculi inscriptae sint, nullum est dubium, quin liber iam ante a. 1484 eo integumento illigatus sit, quod et nunc habet.*

codex archiducis Antonii Victorii (*1779 †1835) magistri generalis Ordinis Theutonicorum fuit et una cum 338 aliis libris manu scriptis eiusdem a. 1861 ab rectoribus Ordinis Theutonicorum Bibliothecae Palatinae Vindobonensi uenum datus est⁵.

S Sicensis monasterii s. Ioannis Baptistae Cartusianorum, nunc Graciensis Vniuersitatis 1239

codex chartaceus, qui complectitur decem fasciculos, quorum primus duodeuiginti continet folia (ff. 1-18), secundus quattuordecim (ff. 19-32), tertius uiginti (ff. 33-53); quibus accedunt quattuor seniones (ff. 53-64; 65-76; 77-88; 89-100), quinio (ff. 101-110), quaternio (ff. 111-118), rursus quinio, cui unum folium glutine aptatum est (ff. 119; 120-129); ad haec 129 folia, quae nostris fere diebus numeris Arabicis ab '1' ad '129' notata sunt, accedit nunc unum folium appositum (nullo tamen modo adaptatum), ex alio quodam libro sumptum.

⁴apud Barbaram Fleith, Studien zur Überlieferungsgeschichte der lateinischen Legenda Aurea (= Subsidia hagiographica 72), Bruxellae a. 1991, num. 986.

⁵cf. F. Lackner, Zum Kauf der Handschriften der Bibliothek des Deutschen Ordens in Wien durch die Hofbibliothek im Jahre 1861, in: Codices manuscripti 25, a. 1998, p. 17-33. In catalogo a Theodoro de Karajan, custode Bibliothecae Palatinae Vindobonensis, a. 1861 confecto noster codex sub. n° 52 inuenitur.

signa officinarum chartulariarum, quae distinguere et satis clare delineare potui, sunt (1) circuli duo unum atque idem centrum habentes, quorum minor maiori inscriptus est (ut f. 19 et 32), simillimi Mosin-Traljic 1898 (Cracouiae a. 1350-1360), (2) carrus (ut f. 54 et 63), similis Mosin-Traljic 2403 (Cracouiae 1380-1390), (3) circuli duo iuxta positi (ut f. 78 et 87), similes Mosin-Traljic 1955 (Iaderae a. 1367), (4) cucurbita (ut f. 93 et 96), cf. Mosin-Traljic 1736-1739, (5) corona (ut f. 122 et 127) eius generis, quod inuenitur Piccard⁶, Krone I, 146 (Venetiae, Landshuti, Monachii a. 1397-1403), (6) tintinnabulum (ut f. 123 et 126), simillimum ac fere par Mosin-Traljic 2924 (sub finem saeculi XI^{IV})⁷. quapropter librum secunda parte saeculi XI^{IV} exaratum credideris. integumentum saeculi XI^{VI} esse affirmat A. Kern⁸; folia codicis ferro biblioepi decurtata esse indicant notae marginales ex parte excisae.

liber continet f. 1 epistulam Cartusiani cuiusdam Pragensis ad priorem Sicensem, ff. 1^u-63 legendas sanctorum praesertim Hungariae: in primo fasciculo sanctae Elisabeth (ff. 1^u-18^u), in secundo (alia manu, puto exarato) sanctorum Ladislai (20^r-21^u) Stephanique (ff. 22^r-25^u) regum, s. Emerici ducis (ff. 25^u-27^u) et s. Adalberti, in tertio et quarto (rursus alia manu) uitam s. Mauri et epitaphium s. Paulae. Legendae sanctorum Colomanni, Venceslai, Barbarae, Maximiliani, Iodoci, quae in tabula fol. 1^u indicantur, desunt. insunt ceterum in libri quinto et sexto fasciculis Guilelmi Peraldi excerptum e Summa uirtutum in fine mutilum, et in ceteris fasciculis uaria, quae in recensione A. Kern enumerantur⁹.

librum monasterii s. Ioannis Baptistae Cartusianorum Sicensis fuisse indicat nota in f. 2: *iste liber est monasterii s. Iohannis in Seyts ordinis Cartusiani* (sim. 125^u). cum autem monasterium Sicense Cartusianorum a. fere 1164 fundatum a. 1782 ab imperatore Iosepho II suppressum esset¹⁰, una cum aliis 115 libris manu scriptis et noster in Bibliothecam Vniuersitatis Graciensis peruenit.

⁶G. Piccard, Die Wasserzeichenkartei Piccard im Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Findbücher (Veröff. der Staatl. Archivverwaltung Baden-Württemberg, Sonderreihe), Isqq. Stutgardiae 1961sqq.

⁷coronam (ut f. 104 et 109) et securim (in folio imposito) non inueni in repertoriis, malum (ut f. 15) et bucranium (ut f. 120 et 129) ne lucentis quidem folii, quod Theodisce Leuchtfolie appellatur, ope tam bene distinguere nedum delineare potui, ut mihi repertoria perscrutanti usui esse possent; quaedam denique signa (ut ff. 24 et 27; 36 et 49; 37 et 48; 56 et 61; 66 et 75) distinguere omnino nequii.

⁸qui librum recensuit in: Die Handschriften der Universitätsbibliothek Graz II, Vindobonae a. 1956, p. 264sq.; III (confecit Maria Mairold), Vindobonae a. 1967, p. 102.

⁹u. supra sub nota 8.

¹⁰de monasterio Sicensi cf. E. Mayer, Die Geschichte der Kartause Seitz (= Analecta Cartusiana 104), Iuuai a. 1983.

codex in margine duas computationes foliorum exhibeat. primum enim folia libri numeris Romanis ab I ad CCXVII notata sunt. postea autem additum est ante f. 'I' nouum folium, quod item nota 'primum' inscriptum est. postremo nostris fere diebus omnia folia codicis numeris Arabicis ab 1 ad 218 notata sunt. nos folia libri (quae ut diximus nunc 218¹⁵ sunt), infra semper secundum recentiorem computationem indicabimus. e reliquis 23 fasciculis 13 sunt quiniones, scilicet 2sq. 6-15. 24 (huius ultimi unum folium post f. 210 excisum ita, ut nunc nouem contineat folia); duo, sc. 4sq., seniones; quattuor, sc. 18-21, quaterniones; tres, sc. 17. 22sq., terniones; unus denique fasciculus, sextus decimus, est bifolium. post f. 55 et 200 alligatae singulae plagulae 170 x 120 mm et 220 x 140 mm, quae nullis notis numeralibus computantur.

in parte interiore operculi superioris duabus columnis manu saec. XI^{IV} uel XV^{mi} uita s. Antonii Eremitae inscripta est. liber ipse continet lectiones de sanctis incipitque f. 1 mutilus in medio lectionis quartae in s. Thomam Aquinatem a uerbis: *itaq(ue) ordini cepit no(n) segnit(er) inte(n)de(re) uelut apis argum(en)tosa sp(irit)ualia mella collige(n)s*. magna ex parte exaratus est a Nicolao de Buda saeculo, ut ductus litterarum indicat, X^OIV^O uel X^OV^O; qui librarius f. 151^r hoc modo nomen suum subscripsit: *Hec scripsit scripta scriptor Nicolaus de Buda; merces eterna sibi detur in arce superna*¹⁶. ipse Nicolaus post subscriptionem addidit lectionem in festum s. Petri Martyris. ab f. 153^u lectiones aliis manibus scriptae. librum integumentum Cassouiae confectum habere benigne me docuit Ileana Dârja, quae nunc Bibliothecae Batthyanyanae praeest. in catalogo eius bibliothecae ab Andrea Cseresnyés a. 1824-1826 conscripto liber sub nota N5 I 14 (quae et f. 1^r inscripta est) inuenitur. quando et ubi Ignatius comes de Batthyány, episcopus Transilvaniae (1780-1798), librum acquisiuerit, pro certo dicere nequeo.

lectio de s. Ladislao ff. 54ra-55^{ua} inest (antecedit lectio in festum beatorum martyrum Ioannis et Pauli, sequitur lectio in uigiliam apostolorum Petri et Pauli). de aliis quoque sanctis Hungariae lectiones continet liber, sc. de s. Emerico duce (f. 123^u) et s. Gerardo martyre (f. 160^u).

¹⁵non 217, sicut in recensione codicis R. Szentiványi, *Catalogus concinnus librorum manu scriptorum Bibliothecae Batthyanyanae*, Segedini 1958, p. 23 statuit. totus liber nunc inspicere potest in rete uniuersali (domicilium eius est www.apograf.cimec.ro) una cum aliis 193 libris Bibliothecae Batthyanyanae habetque ibi numerum 28. hunc thesaurum imaginum institutum esse eumque a grammaticis libere perscrutari posse res est ualde laudabilis. uituperandum tamen est libros numeris affectos esse nouis neque quaeri posse sub signis suis e catalogis notis neque ullam inesse concordantiam, qua noui numeri ueteraque signa inter se conferri possint (insunt quidem tituli [!] librorum manu scriptorum, quod tamen quaerenti non magni usui esse grammatici harum rerum periti satis sciunt).

¹⁶photographema huius notae exprimendum curauit E. Varjú, *A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár*, Budapestini a. 1899, p. 207 num. 168, qui codicem ibid. recensuit.

**E Ecclesiae s. Iacobi Leuconiensis 135, nunc Batthyanyanus
Albaiuliensis R I 76**

codex chartaceus continet 35 fasciculos, seniones omnes praeter tricesimum tertium, qui est septenio. per totum librum unum tantum atque idem inuenitur signum officinarum chartulariarum, bucranium, ex quo linea egreditur flosculum sex foliorum sustinens, cui simillimum, nisi par, Piccard, Ochsenkopf XII 281 (chartae hoc signum exhibentes inueniuntur multis in locis praesertim Bauariae, Suebiae, Franciae, sed etiam Coloniae Agrippinae et in Silesia annis 1418-1444 inscriptae). codex continet calendarium cum tabulis signorum ad annos 1431-1457 spectantium, Iacobi de Voragine Legendam Auream¹⁷, cui adduntur aliae legendae sanctorum¹⁸. folia calendarii computantur in margine superiore recto numeris Romanis 'I' et 'II', textus legendarum numeris Arabicis. nec deest computatio foliorum Arabica Calendarium quoque complectens. et fasciculi libri computantur inde a primo usque ad uicesimum tertium; non computantur fasciculi 24. 26. 34. 35; fasciculus uicesimus quintus notatur '24', a uicesimo septimo usque ad tricesimum tertium fasciculi notas habent 'XXVus' - 'XXXIus'. primae litterae primi uocabuli insequentis fasciculi in margine inferiore nouissimae paginae fasciculi praecedentis ad cautelam adscriptae non leguntur nisi inde a fasciculo uicesimo quarto usque ad tricesimum tertium.

f. 394^r, in fine Legendae Aureae, accedit hic colophon: *Et sic est finis huius Passionalis. Et est finitum hoc Passionale hora uespertina in uilla que dicitur Pinting prope Bystriciam¹⁹ in die Sancti Iacobi apostoli maioris per Petrum Morauum dictum de Thyczin²⁰ sub anno domini M^oCCCC^oXXIX^o. Hylff got Maria berot.* tota Legenda Aurea praeter ff. 286ra-309vb a Petro Morauo exarata est. eam sequuntur legendae sanctorum regum Ladislai (ff. 399u-400r) Stephanique, Emerici ducis, Demetrii, Adae et Euae atque Patricii inscriptae duabus manibus saeculi XI^{vi}, quarum prima folia 396ra-401ra,

¹⁷apud Barbaram Fleith l. l. (u. supra sub nota 4) num. 8.

¹⁸cf. recensiones apud E. Varjú l. l. (u. supra sub nota 16) p. 192sq. (sub n° 136); Szentiványi l. l. (u. sub nota 15), p. 45sq. et I. Sopko, Codices Latini medii aevi bibliothecarum Slouaciae, uol. II, 1982, p. 173-175 (sub n° 322). librum inesse in thesauro imaginum supra sub nota 15 indicato mihi narrauerunt custodes Bibliothecae Rei Publicae Romenorū, ubi eum equidem inuenire e causis supra dictis nequii, nec mihi per litteras quaerenti eidem custodes ullum responsum dederunt.

¹⁹uicus (Hung.: Péntek; Theod.: Pintak; Rom.: Pintic), qui ab urbe Bistricia, capite comitatus Bistriciensis in Transilvania siti, uersus Septentriones eunti fere decem chiliometra distat, in fontibus inde ab a. 1332 (tum *Pintuk* scriptus) apparet, cf. G. Györffy, Geographia historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae, I, Budapestini a. 1963, p. 562 (u. etiam imaginem comitatus Bistriciensis in fine eius uoluminis depictam).

²⁰quod est oppidum Morauiae ab Olmutio uersus Orientem eunti fere 50 chiliometra distans (Theod.: Titschein; Bohem.: Jicin).

quibus etiam uita s. Ladislai inest, altera reliqua folia exarauit²¹. ultima libri folia inde a f. 414 uacua relicta.

in parte interiore integumentum superioris inuenitur haec nota saeculi XⁱVIⁱ alia atque quattuor illorum librorum, quos supra dixi, manu inscripta: *Presens liber passionalis sanctorum legatus est domui patrum sacerdotum in eadem commorantium per quendam dominum Valentinum B...s²² inibi altaristam, uidelicet in hospitali Sancti Spiritus in Leuconia. Et notatur, ut mutuetur predicare pauperibus uolentibus. Et nullo modo a domo illa alienetur sub omnipotentis dei et beatorum omnium, in quorum honorem illa ecclesia consecrata est, sub maledictione perpetua. Et pro prefato domino Valentino ipsi fratres orent. Amen.*

hospitale s. Spiritus in Leuconia siue Leuconii, urbe in comitatu Scepusiensi tum Hungariae Superioris sita, ad ecclesiam s. Iacobi pertinebat, quo initio saeculi XⁱVIⁱ libri ecclesiarum Leuconiensium in unum collati sunt²³; nota 'N 135' in dorso nostri libri inscripta bibliothecae est s. Iacobi Leuconiensis²⁴, quam a. 1790 uel paulo post Ignatius comes de Batthyány episcopus Transilvaniae (1780-1798) acquisiuit²⁵.

in catalogo Bibliothecae Batthyianianae ab Andrea Cseresnyés a. 1824-1826 confecto liber sub nota F5 III 12 (quae et parti interiori superioris operculi inscripta est) inuenitur.

F Vindobonensis Bibliothecae olim Palatinae nunc Nationalis Austriacae 326

librum membranaceum, cuius litterae initiales pulcherrimis imaginibus ab artis libros illuminandi peritissimis officinae Vindobonensis aulicae pictoribus decoratae sunt, a. 1446-1447 Friderici III Romanorum regis fuisse et sine dubio eius iussu scriptum esse demonstratur compendiis nominis armisque eius libro inscriptis nec non litteris *AEIOV* (saepius, ut f. 156^r, 162^r) et notis hisce: f. 1^r

²¹manus librorum distinxit Sopko l. l. (u. sub nota 18).

²²*Beis* legunt Varjú et Szentiványi l. l. (u. sub notis 14sq.), *Bleis* dubitanter proponit Sopko l. l. (u. sub nota 18); equidem solum primam et ultimam litteram distinguere possum.

²³cf. Eva Selecká Márza, *A középkori Lőcsei könyvtár*, Segedini 1997, p. 9 et 35.

²⁴cf. Eva Selecká Márza l. l. (u. sub nota 23), p. 51 (sub n° 24).

²⁵episcopum iam a. 1790 cum consilio Leuconii urbis de libris emendis tractauisse et bibliothecam S. Iacobi a. 1797 haud dubie iam Albam Iuliam, sedem Transilvaniae episcopalem, esse translata docet Eva Selecká Márza l. l. (u. sub nota 23), p. 12-14.

librorum Leuconiensium duo elenchi saeculo XVIII^mo conscripti exstant inter se paululum discrepantes: alter in Tabulario Leuconensi primum edito a B. Bálent, in: *Kniznica* 2, 1956, p. 73-82, iterum a Selecká Márza l. l. (u. sub nota 23), p. 121-132, alter editus ab Ileana Dârja in: *Apulum* 37, a. 2000, p. 61-73, in Bibliotheca Batthyianiana Albae Iulianae sub signo R X 69 seruatur. Editrices elenchorum, Eva Selecká Márza (p. 127 num. 125) et Ileana Dârja (p. 72 num. 44), arbitrantur illae quidem codicem nostrum in his duobus elenchis inuenisse, sed non sub eodem titulo.

Fridericus rex 1447 et f. 13^u *1446 Fridricus rex*. codex aliquamdiu in castro Ambras prope Veldidenam seruabatur²⁶. complectitur folia 287 in 36 fasciculos, omnes quaterniones, diuisa (ultimum folium ultimi fasciculi excisum est). fasciculi numeris Romanis ab 'I' ad 'XXXVI' computantur²⁷. folia codicis in parte superiore recta numeris Arabicis recentissimis ab '1' ad '286' notantur (duo folia habent numerum '27'). saepius fit, ut in margine inferiore dextro etiam quatuor bifolia uniuscuiusque fasciculi signis '1' ad '4' notentur.

liber continet Iacobi de Voragine Legendam Auream²⁸ (f. '285' habet tabulam, f. '286' uacuum est). in ff. 273^{ub}-274^{ua} inest legenda s. Ladislai, quam in ff. 272^{ub}-273^{ub} s. Stephani regis antecedit et in ff. 274^{ua}-276ra s. Emerici ducis sequitur (quae in tabula f. 285 falso titulo '*de s. Henrico imperatore*' indicatur)²⁹. in f. 273^{ub} miniator regem Ladislaum mortuum diademate ornatum in curru equis priuo ante moenia urbis, quae esse uidetur Alba Regia, iacentem pinxit (uno tantum praesente comite eoque dormiente, cui etiam equus, et ille dormiens, adiacet), significans id episodion legendae, quo currus corpus sancti regis exanime portans sua sponte sine equis ulloue alio adminiculo de uia Albam Regiam ducente declinauisse aliamque uiam Varadinum in urbem a s. Ladislao conditam ferentem elegisse narratur, ut rex, ubi uoluisset ipse, sepeliretur³⁰.

Q Mellicensis 1824 (olim H 64, deinde A 31, deinde 27)

liber chartaceus 35 fasciculos complectitur, omnes seniones praeter quintum et uicesimum, qui est quinio, et quintum et tricesimum, quod est bifolium, i. e. 408 folia, quae in margine superiore medio numeris Arabicis saeculi XⁱVI ab '1' ad '406'³¹ notata sunt.

signa officinarum chartulariarum haec sunt: 1) bucranium, ex quo duae lineae parallelae exeunt flosculum septem foliorum sustinentes (ut ff. 19, 242), simillimum Piccard, Ochsenkopf XIII 231 (Monachii a. 1467 et 1468). 2) bucranium, ex quo linea exit crucem sustinens (ut f. 42), simillimum Piccard, Ochsenkopf VII 318 (Cadolzburg a. 1445). 3) bucranium, ex quo linea exit crucem sustinens (ut ff. 53, 74), idem ac Piccard, Ochsenkopf VII 318

²⁶cf. F. Unterkircher, Die datierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek von 1401 bis 1450, I, Vindobonae a. 1971 (= Katalog der datierten Handschriften in Lateinischer Schrift in Österreich II), p. 17sq.

²⁷fasc. tertius decimus et quartus decimus errore biblioepi loco inuicem mutato illigati sunt. computatio fasciculorum et alios continet errores: fasciculus, quo 'XXII' excipitur, notatur 'XXIII'; duo fasciculi notantur 'XXVII'; fasciculus post 'XXXIII' insertus notatur 'XXXVI', ultimus fasciculus nullam habet notam.

²⁸apud Barbaram Fleith l. I. (u. supra sub nota 4) num. 970 (quae tamen uitam S. Ladislai libro contineri ignorauit).

²⁹uitas sanctorum regum Hungariae antecedit S. Clementis, sequitur S. Praeieci.

³⁰cf. infra legendae rec. I § 9, 1-4.

³¹sc. computatio foliorum menda continet haec: 100-102; 109-109; 145-145; 155-155.

(Cadolzburg a. 1445). 4) bucranium, ex quo duae lineae parallelae exeunt flosculum septem foliorum sustinentes (ut ff. 85, 120), fere idem ac Piccard, Ochsenkopf XIII 253 (Veldidenae/ Ponte Aeni, Vipiteni, al. a. 1444-1446). 5) bucranium, ex quo duae lineae parallelae exeunt flosculum septem foliorum sustinentes (ut ff. 104, 116), idem ac Piccard, Ochsenkopf XIII 239 (in uico Jagstfeld a. 1444). 6) bucranium, ex quo duae lineae parallelae exeunt flosculum octo foliorum sustinentes (ut f. 137), simillimum Piccard, Ochsenkopf XIII 244 (ut Monachii, Castris Reginis, Iuuai a. 1464-1470). 7) bucranium, ex quo duae lineae parallelae exeunt flosculum septem foliorum sustinentes (ut ff. 227, 234), fere idem ac Piccard, Ochsenkopf XIII 17 (ut Veldidenae/ Ponte Aeni, in urbe Nürtingen a. 1445-1448). 8) bucranium, ex quo duae lineae parallelae exeunt flosculum septem foliorum sustinentes (ut f. 87), simillimum Piccard, Ochsenkopf XIII 239 (in uico Jagstfeld a. 1444). 9) uua (ut ff. 287, 294), fere idem ac Piccard, Traube I 644 (a. 1444). 10) tres montes, quos in repertoriis non inueni.

liber complectitur Chromatii et Heliodori epistulam ad Hieronymum presbyterum de nataliciis sanctorum cum rescriptione s. Hieronymi (f. 1^r), Iacobi de Voragine Legendam Auream (ff. 1^u-392^r)³², narrationem de ortu s. Bartholomaei (ff. 392^u-396^r), expositionem canonis missae (ff. 396^u-406^u)³³. uita s. Ladislai foliis 352ra-353rb continetur; quam sequitur uita s. Stephani regis (ff. 353rb-357^{ub}). uitam s. Emerici ducis, quae in tabula codicis indicatur, nusquam inueni.

liber teste Christina Glaßner, cuius concordantiam signorum libris Mellicensibus inceptorum in rete uniuersali inspexi, iam in catalogo Stephani Burkhardi a. 1517 conscripto sub signo H 64 (non tamen in catalogo a. 1483³⁴) inuenitur; deinde signa accepit 'A 31' (saeculo XVIII^{mo}) et '27' (saeculo XIX^{mo}).

Y Ratborensis Ecclesiae Collegiatae, nunc Cracoviensis Ordinis Praedicatorum R XV 35

liber chartaceus uiginti fasciculos complectitur, quiniones et septeniones alternantes, ut sit primus quinio (ff. 1-10), secundus septenio (ff. 11-24), rursus quinio (ff. 25-34), eqs., nisi quod fasciculus septimus decimus est senio pro quinione (ff. 193-204) et uicesimus senio pro septenione (ff. 229-240a). ad hos uiginti fasciculos accedunt bifolium (ff. 240b-<241>) et duo folia ex alio libro manu scripto sumpta. folia libri notantur numeris Arabicis recentissimis (1-240-240a-240b; ultimis tribus foliis nullus inscriptus est numerus). in parte

³²apud Barbaram Fleith l. l. (u. supra sub nota 4) num. 416.

³³librum recensuit Vincentius Staufer in Catalogo codicum manu scriptorum, qui in bibliotheca monasterii Mellicensis OSB seruantur, Vindobonae a. 1889, p. 66 sub uetustiore signo 27.

³⁴cf. Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs, I Niederösterreich, ed. Th. Gottlieb, Vindobonae a. 1915 (iterum ed. 1974), p. 161-261.

Fridericus rex. 1447 et f. 13^u *1446 Fridricus rex.* codex aliquamdiu in castro Ambras prope Veldidenam seruabatur²⁶. complectitur folia 287 in 36 fasciculos, omnes quaterniones, diuisa (ultimum folium ultimi fasciculi excisum est). fasciculi numeris Romanis ab 'I' ad 'XXXVI' computantur²⁷. folia codicis in parte superiore recta numeris Arabicis recentissimis ab '1' ad '286' notantur (duo folia habent numerum '27'). saepius fit, ut in margine inferiore dextro etiam quatuor bifolia uniuscuiusque fasciculi signis '1' ad '4' notentur.

liber continet Iacobi de Voragine Legendam Auream²⁸ (f. '285' habet tabulam, f. '286' uacuum est). in ff. 273^{ub}-274^{ua} inest legenda s. Ladislai, quam in ff. 272^{ub}-273^{ub} s. Stephani regis antecedit et in ff. 274^{ua}-276ra s. Emerici ducis sequitur (quae in tabula f. 285 falso titulo '*de s. Henrico imperatore*' indicatur)²⁹. in f. 273^{ub} miniator regem Ladislaum mortuum diademate ornatum in curru equis priuo ante moenia urbis, quae esse uidetur Alba Regia, iacentem pinxit (uno tantum praesente comite eoque dormiente, cui etiam equus, et ille dormiens, adiacet), significans id episodion legendae, quo currus corpus sancti regis exanime portans sua sponte sine equis ulloue alio adminiculo de uia Albam Regiam ducente declinauisse aliamque uiam Varadinum in urbem a s. Ladislao conditam ferentem elegisse narratur, ut rex, ubi uoluisset ipse, sepeliretur³⁰.

Q Mellicensis 1824 (olim H 64, deinde A 31, deinde 27)

liber chartaceus 35 fasciculos complectitur, omnes seniones praeter quintum et uicesimum, qui est quinio, et quintum et tricesimum, quod est bifolium, i. e. 408 folia, quae in margine superiore medio numeris Arabicis saeculi XI^{vi} ab '1' ad '406'³¹ notata sunt.

signa officinarum chartulariarum haec sunt: 1) bucranium, ex quo duae lineae parallelae exeunt flosculum septem foliorum sustinentes (ut ff. 19, 242), simillimum Piccard, Ochsenkopf XIII 231 (Monachii a. 1467 et 1468). 2) bucranium, ex quo linea exit crucem sustinens (ut f. 42), simillimum Piccard, Ochsenkopf VII 318 (Cadolzburg a. 1445). 3) bucranium, ex quo linea exit crucem sustinens (ut ff. 53, 74), idem ac Piccard, Ochsenkopf VII 318

²⁶cf. F. Unterkircher, Die datierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek von 1401 bis 1450, I, Vindobonae a. 1971 (= Katalog der datierten Handschriften in Lateinischer Schrift in Österreich II), p. 17sq.

²⁷fasc. tertius decimus et quartus decimus errore bibliopegi loco inuicem mutato illigati sunt. computatio fasciculorum et alios continet errores: fasciculus, quo 'XXII' excipitur, notatur 'XXIII'; duo fasciculi notantur 'XXVII'; fasciculus post 'XXXIII' insertus notatur 'XXXVI', ultimus fasciculus nullam habet notam.

²⁸apud Barbaram Fleith l. l. (u. supra sub nota 4) num. 970 (quae tamen uitam S. Ladislai libro contineri ignorauit).

²⁹uitas sanctorum regum Hungariae antecedit S. Clementis, sequitur S. Praeieci.

³⁰cf. infra legendae rec. I § 9, 1-4.

³¹sc. computatio foliorum menda continet haec: 100-102; 109-109; 145-145; 155-155.

(Cadolzburg a. 1445). 4) bucranium, ex quo duae lineae parallelae exeunt flosculum septem foliorum sustinentes (ut ff. 85, 120), fere idem ac Piccard, Ochsenkopf XIII 253 (Veldidenae/ Ponte Aeni, Vipitini, al. a. 1444-1446). 5) bucranium, ex quo duae lineae parallelae exeunt flosculum septem foliorum sustinentes (ut ff. 104, 116), idem ac Piccard, Ochsenkopf XIII 239 (in uico Jagstfeld a. 1444). 6) bucranium, ex quo duae lineae parallelae exeunt flosculum octo foliorum sustinentes (ut f. 137), simillimum Piccard, Ochsenkopf XIII 244 (ut Monachii, Castris Reginis, Iuuai a. 1464-1470). 7) bucranium, ex quo duae lineae parallelae exeunt flosculum septem foliorum sustinentes (ut ff. 227, 234), fere idem ac Piccard, Ochsenkopf XIII 17 (ut Veldidenae/ Ponte Aeni, in urbe Nürtingen a. 1445-1448). 8) bucranium, ex quo duae lineae parallelae exeunt flosculum septem foliorum sustinentes (ut f. 87), simillimum Piccard, Ochsenkopf XIII 239 (in uico Jagstfeld a. 1444). 9) uua (ut ff. 287, 294), fere idem ac Piccard, Traube I 644 (a. 1444). 10) tres montes, quos in repertoriis non inueni.

liber complectitur Chromatii et Heliodori epistulam ad Hieronymum presbyterum de nataliciis sanctorum cum rescriptione s. Hieronymi (f. 1^r), Iacobi de Voragine Legendam Auream (ff. 1^u-392^r)³², narrationem de ortu s. Bartholomaei (ff. 392^u-396^r), expositionem canonis missae (ff. 396^u-406^u)³³. uita s. Ladislai foliis 352ra-353rb continetur; quam sequitur uita s. Stephani regis (ff. 353rb-357^{ub}). uitam s. Emerici ducis, quae in tabula codicis indicatur, nusquam inueni.

liber teste Christina Glaßner, cuius concordantiam signorum libris Mellicensibus inceptorum in rete uniuersali inspexi, iam in catalogo Stephani Burkhardi a. 1517 conscripto sub signo H 64 (non tamen in catalogo a. 1483³⁴) inuenitur; deinde signa accepit 'A 31' (saeculo XVIII^{mo}) et '27' (saeculo XIX^{mo}).

Y Rathorensis Ecclesiae Collegiatae, nunc Cracoviensis Ordinis Praedicatorum R XV 35

liber chartaceus uiginti fasciculos complectitur, quiniones et septeniones alternantes, ut sit primus quinio (ff. 1-10), secundus septenio (ff. 11-24), rursus quinio (ff. 25-34), eqs., nisi quod fasciculus septimus decimus est senio pro quinione (ff. 193-204) et uicesimus senio pro septenione (ff. 229-240a). ad hos uiginti fasciculos accedunt bifolium (ff. 240b-<241>) et duo folia ex alio libro manu scripto sumpta. folia libri notantur numeris Arabicis recentissimis (1-240-240a-240b; ultimis tribus foliis nullus inscriptus est numerus). in parte

³²apud Barbaram Fleith l. I. (u. supra sub nota 4) num. 416.

³³librum recensuit Vincentius Stäuffer in Catalogo codicum manu scriptorum, qui in bibliotheca monasterii Mellicensis OSB seruantur, Vindobonae a. 1889, p. 66 sub uetustiore signo 27.

³⁴cf. Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs, I Niederösterreich, ed. Th. Gottlieb, Vindobonae a. 1915 (iterum ed. 1974), p. 161-261.

inferiore dextra foliorum 35^u, 95^u, 143^u, 155^u, 179^u, 205^u repetuntur prima uerba foliorum insequentium, sc. 36, 96 eqs.; quae tamen folia non sunt prima sui cuiusque fasciculi. liber recentiore aetate religatus nouoque, ut mihi quidem uisum est, integumento praeditus est.

in folio 1^r inscriptus est titulus: *Incipiunt legende sanctorum per anni circulum, qui quidem liber alio uocabulo dicitur passionale sanctorum*. ff. 1-239 continent uitas sanctorum, inter alias s. Ladislai regis (ff. 93ra-94^{ub}; cui praecedit s. Leonis papae, succedit s. Petri apostolis), s. Stephani regis (ff. 131^r-134^r), s. Emerici ducis (ff. 183^r-184^r), s. Elisabeth de Hungaria (ff. 187^u-192^u) cum notis marginalibus, in quibus p. 188^u *Chronica Vngarorum* laudantur³⁵. folium 240a uacuum relictum, in folio 240b^u tabula contentus inscripta est. librum usque ad folium 221^r unus idemque librarius (saeculi XI^{vi} medii?) mihi quidem exarasse uidetur, inde recentiores plures.

signa officinarum chartulariarum per totum librum nulla dignoscere potui nisi in fol. 240b, crucem, quae dicitur Graeca, cui simillima (immo eadem?) est Briquet 5547; similis et Piccard, Kreuz II 500 et 502; chartae haec signa exhibentes inueniuntur Vicentiae, Veldidenae/ Ponte Aeni, Donauerdae, omnes a. 1452 inscriptae. charta folii 240b non eundem habet aspectum ac reliquus liber.

notis marginalibus libri hic illic interpretamenta Theodisca inscripta sunt, ut in folio 140^u, ubi *linea lignea* uerbis *holezen lehne* uertitur. in folio 229^r legitur: *Iorr()is Ratiborensis*. codicem olim Ecclesiae Collegiatae Ratiborensis fuisse seruarique inde ab a. 1946 Cracouiae in Tabulario Prouinciae Poloniae Ordinis Praedicatorum docet Sophia Wlodek³⁶.

O Leopoltanus nunc Vratislouiensis Ossolinianus 5439-II

liber chartaceus foliorum 349 fasciculos complectitur triginta, omnes seniones praeter uicesimum sextum et uicesimum septimum, qui sunt quiniones, et ultimum, qui est quaternio, cuius tamen quintum, sextum et septimum folium excisa sunt. numeris Arabicis recentioribus indicantur in margine superiore dextro non folia libri, sed paginae rectae (1, 3, 5, eqs. usque ad 697). in prima pagina legitur nota 'a I', in secunda 'a', in tertia 'II', scilicet initium computationis foliorum uetustioris. librum a bibliopego ferro decurtatum esse indicant uestigia primarum uocum uniuscuiusque fasciculi margini inferiori

³⁵ad eadem *Chronica* refert in folio 173^u nota de Attila rege Hunnorum.

³⁶in *Mediaevalibus philosophicis Polonorum XIV, Vratislaviae a. 1970*, p. 155 et 185. in ciuitate Ratiborensi Collegium Canonicorum Regularium sub fine saeculi XIIIⁱ institutum, a. 1416 ex arce in Ecclesiam S. Mariae Virginis translatum, a. 1810 suppressum est, cf. A. Weltzel, *Geschichte der Stadt und Herrschaft Ratibor*, Ratibori a. 1861, p. 335-411 et 417-427; G. Hyckel, *Geschichte der Stadt Ratibor*, Augustae Vindelicum a. 1956, p. 55; P. Newerla, *Ratibor einst und jetzt*, Ratibori a. 1998, p. 131-136; de bibliotheca Collegii nihil inueni.

dextro ultimae paginae fasciculi praecedentis inscriptarum ut p. <48>, <72>, <96>, eqs. integumentum tamen libri mihi quidem uetus, fortasse saeculi XVI esse uidetur.

signa officinarum chartulariarum haec sunt: 1) bucranium, ex quo linea egreditur flosculum sex foliorum sustinens, simillimum Piccard, Ochsenkopf XII 253; chartae hoc signum exhibentes inueniuntur cum alibi tum Augustae Vindelicum, Brixinae Noricae, Veldidenae/ Ponte Aeni, omnes annis 1454-1458 inscriptae (fasc. 1-20); 2) crux, quae dicitur Graeca, similis Briquet 5547, Piccard, Kreuz II 500 et 502; chartae haec signa exhibentes inueniuntur Vicentiae, Veldidenae/ Ponte Aeni, Donauerdae, omnes a. 1452 inscriptae (fasc. 23)³⁷; 3) bucranium, ex quo linea egreditur flosculum septem foliorum sustinens, quod tamen non tam bene distinguere potui, ut conferri posset cum imaginibus repertiorum (fasc. 25); 4) cruces duae inter se colligatae, i. e. crux dicta Lotharingica siue patriarchalis, similis Piccard, Kreuz V, 1280 (Cracouiae a. 1517) et Briquet 5755 (Gnesnae a. 1516, Cracouiae a. 1519) (fasc. 30). signa fasciculorum 21sq., 24, 26-29 distinguere nequii.

codicis priores undetriginta fasciculi mihi a pluribus scribis medi saeculi XVI (cf. signa officinarum chartulariarum) exarati esse uidentur. raras continent notas marginales. textus incipit sine titulo (p. 1): *Vniuersum tempus presentis uite in quatuor partes distinguitur*, ibid. in margine superiore medio inscriptum: *Reconciliationis*. liber continet legendas sanctorum secundum calendarium digestas (Iacobi de Voragine Legendam Auream³⁸). in p. 363-366 legitur uita s. Ladislai, quam antecedit legenda *Septem dormientium in ciuitate Ephesi* (p. <360>); succedit ei legenda s. Symphorosae (p. <366>). uitae ceterorum sanctorum Hungariae desunt quidem praeter diuae Elisabeth (p. <638>), indicantur tamen litteris rubris eiusdem aetatis loca, ubi inserendae sunt, sc. in p. <498> ante legendam s. Agapiti inscriptus est titulus: *Stephani, regis Hungariae*, in p. <528> ante Hadriani: *Emerici*, in p. 549 ante Iustinae: *Gerardi*. ultimus fasciculus libri continet in p. 689 uitam sancti pueri Venceslai manu recentiore fere annis 1515-1520 inscriptam (cf. signum officinae chartulariae).

codex seruabatur in illustrissima bibliotheca a comite Iosepho Maximiliano Ossolinski a. 1817 Leopoli fundata³⁹ translatusque est post finem posterioris belli uniuersalis (a. 1945) cum omnibus fere libris eius bibliothecae, qui medio aeuo scripti sunt, Vratislauriam, ubi adhuc asseruatur⁴⁰.

³⁷similis, sed non eadem est crux in folio 240b codicis Ratborensis.

³⁸Barbara Fleith (u. supra sub nota 4) codicem non nouit.

³⁹cf. Inwentarz rekopisów biblioteki Zakładu Narodowego imienia Ossolinskich we Lwowie [Nr. 1505 do 5500], Leopoli 1926, p. 509.

⁴⁰de qua re me benigne certiores fecerunt Bibliothecae Ossolinianae nunc Vratislauriensis custodes. unde et quando liber in bibliothecam Ossolinianam peruenerit, ignoro, cum adnotationes eius bibliothecae ad libros manu scriptos spectantes Leopoli in bibliotheca nunc Academiae Scientiarum Vcrainae manserint neque inde litterae, per quas de nostro codice quaesiu, ullum responsum tulerint.

C Coloniensis O 70 coenobii s. Barbarae Cartusianorum, nunc Berolinensis theol. Lat. fol. 706

liber chartaceus folia 278 complectens, quorum ff. 1^r-272^r una eademque manu exarata sunt, diligentissime recensitus est a B. Gaiffier⁴¹ et a P. J. Becker atque T. Brandis⁴². librarium fuisse patrem Hermannum Grefgen, Cartusianum Coloniensem, indicat f. 1^r Georgius Garneveldt, circa a. 1628 Coloniae Agrippinae bibliothecarius coenobii Cartusiani s. Barbarae, ubi liber usque ad aduentum exercituum Francogallicorum pridie Non. Oct. a. 1794, qui religiosos ex coenobio expulerunt, sub signo O 70 seruabatur⁴³ (cf. notam quoque mutilam manu saeculi X^{iv} exeuntis in parte interiore operculi superioris inscriptam: *Iste liber est [...] Coloniae. In quo continentur diuerse legende sanctorum multorum a quodam monacho prefati ordinis in unum collecte, huius domus professo eqs.*). librarium re uera Hermannum Grefgen esse demonstrat nota manu saeculi X^{iv} in f. 173 codicis Darmstadiensis 1021 ab eodem exarati: *Martyrologium D(omini) Hermanni Grefgen, monachi huius domus Coloniensis, qui et indicem ... compilauit*⁴⁴. quae de nostro librario in Annalibus Cartusiis Coloniensibus leguntur (*Anno 1477, 5 nouembris, obiit d(ominus) Hermannus Greue, scriptor martyrologii, uir doctus ac deuotus, uixit in ordine 19 annis*), ea uera esse comprobauit Gaiffier⁴⁵. signa officinarum chartulariarum, quae in codice inueniuntur, litterae P easdem formas habent atque Piccard P IX 888, 919 et 950 (Friburgi Brisgouiae a. 1458-1460)⁴⁶.

liber continet f. 31^{r-u} uitam s. Ladislai, ceterorum autem sanctorum Hungariae nullius nisi s. Emerici (f. 32^{r-u}).

⁴¹in *Analectis Bollandianis*, 54, 1936, p. 316-358.

⁴²in: *Die Theologischen Lateinischen Handschriften in Folio der Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz Berlin*, II, Aquis Mattiacis a. 1985, p. 247-252.

⁴³cf. Gaiffier l. l. (u. sub nota 41), p. 319 n. 4, qui librum sub hoc signo in catalogo bibliothecae coenobii Cartusiani Coloniensis a. 1748 conscripto inuenit. recentiores fuerunt possessores Leander van Eß (qui ei signum dedit 243) et Thomas Phillipps (qui ei signum inscripsit 627); huius post mortem codex una cum aliis eius libris a. 1910 a Bibliotheca Regia Borussica emptus est. ad coenobium Cartusianum Coloniense u. Christel Schneider, *Die Kölner Kartause von ihrer Gründung bis zum Ausgang des Mittelalters* (= Veröffentlichungen des Historischen Museums der Stadt Köln 2), Bonnae a. 1932.

⁴⁴cf. Gaiffier l. l. (u. sub nota 41), p. 319sq.

⁴⁵l. l. (u. sub nota 41), p. 318sq.

⁴⁶cum mihi custodes Bibliothecae Berolinensis, ut ipse signa officinarum chartulariarum delinearem, non permiserint, ea repeto, quae in recensione codicis l. l. (u. sub nota 42) scripta sunt.

**P Poetouionensis Ordinis Praedicatorum no. 9, nunc Graciensis
Vniuersitatis 977**

liber chartaceus, cuius tamen uniuscuiusque fasciculi folium intimum membranaceum est, complectitur post unum folium (f. I) textum liturgicum continens 31 fasciculos, unum ternionem (ff. II-VII⁴⁷), quem sequuntur 29 seniones (ff. 1-348) et unus septenio (ff. 349-362). fasciculi inde a secundo usque ad tricesimum numeris notantur. numerus '1461' ab ipso librario in fine libri (362^u) inscriptus indicat annum, quo codex absolutus est.

quae distinguere potui signa officinarum chartulariarum, haec sunt: (1) libra circulo inscripta (ut f. III et VI), cui simillima Piccard, Waage V, 270 (in Noua Ciuitate prope Vindobonam a. 1453); (2) tres montes (ut f. 5 et 8), quibus simillimi Piccard, Dreiberg VII 2199 (Goslariae a. 1460) et 2214 (Brunsuici a. 1456 et 1457); iterum tres montes (ut f. 17 et 20), quibus simillimi Piccard, Dreiberg VII 1921 (Landshuti a. 1465); (4) bucranium, ex quo linea egreditur flosculum sex foliorum sustinens (ut f. 75 et 82), cui simile Piccard, Ochsenkopf XII, 255 (Augustae Vindelicum, Francoforti, Veldidenae al. a. 1452-1462); (5) alterum bucranium, ex quo linea egreditur flosculum sex foliorum sustinens (ut f. 99 et 106), eiusdem generis et prius; (6) libra circulo inscripta (ut f. 341 et 344), cui simillimae (eadem?) sunt Piccard, Waage VII, 284 (Graciae a. 1455), 288, 289 (ambae Vindobonae et Lentiae a. 1460)⁴⁸.

in ff. II-VII continentur Tabulae, inde a f. I Iacobi de Voragine *Legenda Aurea*⁴⁹. uita s. Ladislai inest ff. 199ra-199^{ub} (quam antecedunt s. Brigidae, Albani, Ioannis Baptistae, Elogii Ioannis et Pauli, sequuntur autem s. Stanislai, Venceslai, Eustorgii, Sophiae, Materni), s. Stephani regis ff. 281^u-282^u, s. Emerici ducis ff. 335^r-336^r, s. Elizabeth ff. 342^u-343^u.

codex ferro bibliopecti decurtatus, id quod e notis marginalibus ex parte excisis apparet, signum habet integumento impressum monasterii fratrum Praedicatorum Poetouionensis⁵⁰ notamque '9' in dorso integumentum; titulus *Legenda sanctorum* operculo superiori inscriptus est. signum Graciense uetus fuit ei 38/49. f. 168^u leguntur uerba *Que admodum ego frater Conradus Balistani lector OP minus aspexi*. liber Poetouione fortasse non solum

⁴⁷prima septem folia libri numeris Romanis notantur ab 'I' ad 'VII', reliqua Arabicis aequalibus ab '1' ad '362'.

⁴⁸libram circulo inscriptam, quae impressa est ut f. 313 et 324, non inueni in repertoriis. sagittas duas in speciem X litterae decussatas (ut ff. 171 et 178; 194 et 203), incudem (ut f. 301 et 312), uuam (ut f. 354 et 357), insignia in ff. 170 et 179 ne lucentis quidem folii ope satis clare delineare potui, ut mihi repertoria perscrutanti usui esse possent.

⁴⁹apud Barbaram Fleith I. I. (u. supra sub nota 4) num. 247.

⁵⁰codicem recensuerunt A. Kern I. I. (u. supra sub nota 8) p. 170sq. et Maria Mairold, in: Die datierten Handschriften der Universitätsbibliothek Graz bis zum Jahre 1600, Vindobonae a. 1979, I p. 107 et II p. 193 imag. 273. Kern librum Cisterciensium Neomontanorum fuisse credidit, quod falsum esse, cum codex signum integumento impressum Poetouionense haberet, uidit Gertraut Laurin, in: Die gotischen Blindstempelnbände des ehem. Dominikanerklosters Pettau (Untersteiermark), Gutenberg Jahrbuch 40, a. 1965, p. 353-361, praesertim p. 354sq.

integumento praeditus, sed etiam scriptus est. cum uero monasterium Dominicanorum Poetouionense a. 1231 fundatum a. 1786 ab imperatore Iosepho II suppressum esset, liber una cum triginta fere reliquis codicibus Poetouionensibus Graciam in Bibliothecam Vniuersitatis translatus est.

G Crasnicensis Canonicorum Regularium Lateranensium, nunc Varsaviensis Bibliothecae Nationalis BN III 8041⁵¹

liber chartaceus, cuius paginae rectae numeris Arabicis recentioris aetatis notantur (1, 3, 5, eqs. usque ad 640), in tres diuiditur partes. quarum prima unum complectitur folium (p. 1-<2>), secunda unum quaternionem, cuius primi folii minima particula superest, ultimum folium omnino deest (p. 3-<14>); tertia pars codicis (p. 15-<641>) fasciculos continet uiginti sex, omnes seniones (primi senionis [p. 15-<36>] primum tamen folium deest), excepto decimo (p. 229-<256>), septenione. haec tertia pars codicis ueterem quoque exhibet foliorum computationem, quae e litteris maiusculis et numeris Romanis constat, sc. A II⁵²-XXI · B I-XXIV · C I-XXXI eqs. usque ad T I-II (numerus ergo foliorum, qui unicuique litterae assignatur, maxime uariat). in margine inferiore dextro ultimae paginae uniuscuiusque fasciculi inscripta sunt prima uerba fasciculi insequentis, quae tamen multis in locis ferro bibliopegi excisa sunt. liber, qui mutilus desinit (in fine de Machometo narratur), integumentum saeculi XI^{vi} habere uidetur.

signa officinarum chartulariarum haec sunt: 1) bucranium, ex quo in superum tendunt lineae duae parallelae flosculum sex foliorum sustententes cuiusque e mento crux pendet; cui simile est Piccard, Ochsenkopf III, 717 (e. g. Nordlingae, Papenheimii a. 1478-1481) (fasc. 3-9); 2) bucranium eiusdem formae ac prius, tamen non idem (fasc. 3-9); 3) bucranium linguam porrectam habens, ex quo in superum linea egreditur flosculum septem foliorum sustinens, cui similia sunt Piccard, Ochsenkopf XII 711 (Eldenae, Wetflariae a. 1460-1462) et 712 (Francoforti a. 1471) (fasc. 10-17); 4) bucranium, ex quo in superum tendunt lineae duae in crucem desinentes, cui simillimum est Piccard, Ochsenkopf XI, 217 (Onoldii et Norimbergae a. 1459 et 1460) (fasc. 19-22); 5) turris, cui simillima (an eadem?) est Piccard, Turm II 452, quae inuenitur e. g. Nordlingae in chartis a. 1458 et 1459 exaratis (fasc. 23, 25-27).

omnes tres partes libri uitas continent sanctorum, tertia, quae tota una manu exarata est, Iacobi de Voragine Legendam Auream⁵³; uita s. Ladislai legitur in p. 333-335 (id est in foliis G II^r-III^r secundum ueterem computationem foliorum) eamque praecedit legenda *Septem dormientium in ciuitate Ephesi* et sequitur eum s. Symphorosae. atque inest quidem uita s.

⁵¹S. Szyller, scriptori Bibliothecae Rei Publicae Polonicae Varsauiensis, qui mihi recensionem codicis a se factam benigne misit, gratias ago maximas. signa officinarum chartulariarum ipse depinxit; si qua ergo errauit, ipse sum culpandus.

⁵²f. A I, ut supra dixi, deest.

⁵³apud Barbaram Fleith l. I. (u. supra sub nota 4) num. 963.

Stephani regis Hungariae (inc. p. 437), Emerici autem et Gerardi (aliter atque in codice Leopolitano supra recensito⁵⁴) desunt.

in folio I^r legitur nota possessoris: *Conuentus Crasnicensis Canonicorum regularium Lateranensium*⁵⁵, in dorso codicis legitur nota '[...]15'.

L Lunaelacensis 186 monasterii s. Michaelis Ordinis sancti Benedicti, nunc Vindobonensis Bibliothecae Nationalis Austriacae 3662

libri chartacei integumentum superius sequitur unum folium membranaceum et unum chartaceum, quae primo nullas habebant notas numerales. aetate tamen recentissima uetere computatione foliorum libri deleta noui inscripti sunt numeri, qui iam a primo folio codicis eoque membranaceo incipiunt; quare computatio foliorum hodierna discrepat ab ea, quae in Tabulis codicum⁵⁶ indicatur. nos infra nouam sequimur computationem foliorum. liber complectitur duas partes, quarum prior (ff. 3-188) sedecim fasciculos continet, omnes, praeter quartum decimum (quinionem), seniones. tertii decimi fasciculi nonum folium excisum, sexti decimi tria folia desunt. fasciculi in margine inferiore dextro numeris Arabicis ab '1' (f. 3^r) usque ad '16' (f. 180^r) numerantur. posterior pars codicis (ff. 189-249) quinque seniones complectitur, quibus unum additur folium glutine aptatum. in ff. 189^r, 225^r et 237 infra uestigia computationis fasciculorum cernuntur.

signa officinarum chartulariarum sunt, quae sequuntur: 1) librae circulo inscriptae, in singulis fasciculis inter se mixtae (ff. 3-26; 39-50; 75-188): a) ut ff. 3, 4, 9, 12, 18, 110, similis Piccard, Waage V, 255 (Utini a. 1481); b) ut ff. 10, 26, 19, 21, simillima Piccard, Waage V, 291 (Veldidenae/ Ponte Aeni,

⁵⁴inter codicem Crasnicensem et Leopoltanum, Cracouiensesque Bibliothecae Iagellonicae 271, 1767, 4246 et Gnesnensem Bibliothecae Capituli Ecclesiae Cathedralis 226 affinitatem putat esse S. Szyller supra (sub nota 51) laudatus. ex quorum numero ego praeter Crasnicensem solum Leopoltanum inspexi negantibus codices Cracouienses Iagellonicos Gnesnensemque uitam S. Ladislai continere earum bibliothecarum custodibus.

⁵⁵librum iam sub finem saeculi X^{vi} in conuentu Crasnicensi (uersus meridiem eunti fere 60 chiliometra a Lublino sito) fuisse statuit Ewa Zielinska, *Kultura intelektualna kanoników regularnych z klasztoru w Krasniku w latach 1469-1563*, Lublini a. 2002, p. 87 (cf. de bibliotheca monasterii *ibid.* pp. 73-115; u. etiam pp. 169-171 *elenchum librorum manu scriptorum monasterii Crasnicensis in uariis bibliothecis Poloniae et Bohemiae exstantium* eodemque modo decoratum esse atque codices olim ipsos quoque Crasnicenses, nunc Varsavienses 8040, 8043, 8044 (*ibid.* p. 92; Irenae Frings, *Thesauri linguae Latinae Monacensis quondam sodali, quod mihi Polonici sermonis ignaro in hoc libro legendo auxilio fuit, gratias ago maximas*). librum saeculo XIX^{mo} in possessionem Ludouici Zalewski (cf. in parte interiore integumentum superioris notam *ex libris KSdra Ludwika Zalewskiego*), inde a. 1955 in Bibliothecam Rei Publicae Polonorum peruenisse docet S. Szyller supra (sub nota 51) laudatus.

⁵⁶cf. Tabulas codicum manu scriptorum praeter Graecos et orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asseruatorum III-IV, Graciae ²1965, p. 48sq.

Norimbergae a. 1458); c) ut ff. 80, 82, 86, simillima Piccard, Waage V, 217⁵⁷ (in Noua Ciuitate prope Vindobonam a. 1464); 2) incus circulo inscripta (ff. 27-38), eadem ac Piccard, Werkzeug (Amboß) IV, 1161 (Veldidenae/ Ponte Aeni a. 1463); 3) alia incus circulo inscripta (ff. 51-74), eadem ac Piccard, Werkzeug (Amboß) IV, 1162 (Graciae 1461, 1462); 4) circulus (ff. 189-224) eandem fere habens formam ac Briquet 2945 (a. 1401); 5) tintinnabulum (ff. 225-248) eandem fere habens formam ac Briquet 3975 (a. 1403).

prima pars codicis continet in f. 1 (membranaceo) fragmentum missalis officiumque s. Barbarae, f. 2 indicem contentus, ff. 3-72 Pronuntiamtum, sc. themata sermonum de festis Domini, Beatae Mariae Virginis et sanctorum per circulum anni⁵⁸. in fine Pronuntiamti f. 72^r inest nota librarii *Et sic est finis hui(us) p(ro)nunciame(n)ti. Anno d(omi)ni MCCCC58*⁵⁹. qui sequuntur tres fasciculi, sc. septimus, octauus, nonus (ff. 75-110), alia manu scripti continent post Stephani Aniciensis Passionem s. Placidi martyris (ff. 75^r-84^u) et s. Scholasticae uirginis (ff. 84^r-86^u) uitas sanctorum Hungariae, sc. Stephani regis (ff. 87^r-93^u), Emerici ducis (ff. 93^u-95^u), Gerardi martyris (ff. 95^u-102^u), Ladislai regis (ff. 102^u-104^u). sequitur eadem manu scripta uita s. Abrahae eremitae (ff. 10u^u-110^u). reliquus codex ab aliis librariis exaratus uarias continet uitas sanctorum sermonesque⁶⁰.

liber, cuius in dorso numerus '186' inscriptus est, has continet notas possessorum: f. 1^r *Lieber (!) iste est monasterii Mennse*, f. 2^r *Monasterii in Mannse*, f. 249^u *Liber iste est Monasterii Sancti Michaelis In Mannse*. integumentum eius ad Lunae Lacum s. XV^mo confectum esse me benigne certiozem fecit Fridericus Simader Vindobonensis⁶¹. noster in numero est codicum monasterii Lunaelacensis a. 1791 suppressi, qui in Bibliothecam Palatinam Vindobonensem translati sunt⁶², 663.

codicis Lunaelacensis duo exempla saeculo XVIII^mo exscripta exstare indicat E. Madzsar⁶³, sc. Vindobonense 11677 et Bruxellense 8932; quae ego non uidi.

⁵⁷cf. idem signum in codice Monacensi 18624 (olim Tegernseensi).

⁵⁸cf. Tabulas codicum I. I. (u. sub nota 56).

⁵⁹cf. F. Unterkircher, Die datierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek von 1451 bis 1500, I, Vindobonae a. 1974 (= Katalog der datierten Handschriften in Lateinischer Schrift in Österreich III), p. 89 et u. imaginem huius notae ope lucis factam ibid. II, imag. 149.

⁶⁰cf. Tabulas codicum I. I. (u. sub nota 56).

⁶¹libri scilicet Lunaelacenses ueteres nouique eo saeculo similia inter se integumenta acceperunt, cf. H. Paulhart in: Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs V, Vindobonae a. 1971, p. 69, 30 - 70, 2.

⁶²cf. cod. Vind. Ser. n. 2162 (= Katalog über samentliche Manuscripten des aufgelassenen Klosters Mondsee in Österreich ob der Enns), f. 22^{r-u}, ubi noster sub ipso signo '186' inuenitur.

⁶³cf. Scriptores rerum Hungaricarum II, p. 468.

T Tegernseensis 624 monasterii Ordinis s. Benedicti, nunc Monacensis Bibliothecae Rei Publicae 18624⁶⁴

liber chartaceus 163 foliorum, quae numeris supputantur Arabicis recentioribus⁶⁵, tres partes complectitur, quarum prima post bifolium, cui inest tabula contentus, sex seniones continet (ff. 1-74). hac in parte codicis leguntur uitae s. Stephani regis Hungariae (f. 3^r-26^r), Emerici ducis (ff. 26^r-31^r), Gerhardi⁶⁶ (ff. 31^r-48^r), Ladislai regis (ff. 48^r-54^r), Abrahae eremitaе (ff. 54^r-66^r), Symonis innocentis (ff. 67^r-70^r) atque Raphaelis Zouengonii metra ad laudem Martyris nouelli (ff. 70^u-71^u). haec omnia ab eodem librario exarata sunt. in margine inferiore primi et tertii senionis (f. 14^u et 39^u) adhuc leguntur primae litterae primi vocabuli insequentis fasciculi ab ipso librario ad cautelam notatae. ultimis foliis sexti senionis uacuis relictis alia manu inscripta est uita s. Remedii confessoris (ff. 72^r-74^r).

libri secundae parti (ff. 75-149) inest a tertio quodam librario inscripta Historia Hierosolymitana deuota, quae sex complectitur seniones, quorum priores quinque in margine inferiore dextro primi folii uniuscuiusque fasciculi notis a 'pr(imus)' ad '5(us)' subputantur. cui accedit f. 144^u quarta manu exarata Historia B. Hemmae. ad quam tamen inscribendam cum ultima folia ultimi senionis a praecedente librario uacua relictis non sufficerent, alia tria folia (ff. 147-149) libro adligata sunt. libri tertia pars senionem (ff. 150-161) complectens, cui duo folia (ff. 162sq.) glutine aptata addita sunt (prima uerba f. 162^r inscripta ad cautelam et in fine f. 161^u iterantur), continet Excerpta de historia Marci Pauli cum notis marginalibus bibliopegi ferro partim mutilatis. hanc partem codicis Osualdus Nott se exarasse indicat notula in f. 163^r inscripta: *explicit per me fratrem Oswaldum Nott de Tittmaning monachum et professum Tegernsee(nsem)*. uide et notas f. 1^r *monasterii Tegernse(e)n(sis)*; in operculo interiore et priore et posteriore *attinet Tegernsee iste liber*; in dorso libri *Teg 624*; in parte exteriori operculi superioris *X 50.30*.

signa officinarum chartulariarum in prima parte libri (ff. 1-74) sunt librae circulo inscriptae lancesque habentes rotundas duae: a) ut f. 18 et 23 simillima Piccard, Waage V, 225 (Noui Fori Palatinatus Superioris a. 1465); b) ut f. 63 et 74 simillima Piccard, Waage V, 217⁶⁷ (in Noua Ciuitate prope Vindobonam a. 1464). libri secunda pars (ff. 75-149) eadem habet signa ac prima. huius partis ultimorum trium foliorum (ff. 146-149) signum non clare

⁶⁴u. recensionem codicis in: C. Halm, F. Keinz, G. Meyer, G. Thomas, Catalogus codicum Latinorum Bibliothecae Regiae Monacensis, Monachii a. 1878, p. 190sq.

⁶⁵qui tamen eos numeros libro inscripsit bis errauit: folio, quod post folium 24 est, notam inscripsit '26', folium autem, quod post folium 40 est, primo transiuit eique postea notam '40a' praebuit (itaque ordo foliorum haec est: 1-24-26-40-40a-41-163). numeri foliorum hodierni saepius ab iis, quae in catalogo Caroli Halm (u. supra notam 64) indicantur, discrepant.

⁶⁶in fine huius legendae indicatur a. 1381.

⁶⁷cf. idem signum in prima parte codicis Lunaelacensis (u. supra).

perspexi. codicis tertiae partis (ff. 150-163) ab Osualdo Nott exaratae senio (ff. 150-161) signum habet libram circulo inscriptam, quae lances exhibet rectas, simillimam Piccard, Waage V, 110 (Ponte Aeni/ Veldidenae a. 1497) et Briquet 2445 (Vicentiae a. 1441; Briquet affert alia quoque signa simillima, quae inueniuntur Venetiae, Ponte Aeni/ Veldidenae, Norimbergae a. 1442-1448). signum bifolii (ff. 162sq.) non clare distinxi. itaque ueri simillimum est priores duas partes libri scriptas esse fere annis 1460-1470.

liber post suppressionem monasterii Tegernseensis a. 1803 Monachium in Electoralem tum Bibliothecam peruenit.

H Legendarium a Iacobo Ianuensi OP exaratum, nunc Vindobonensis Bibliothecae Nationalis Austriacae Ser. n. 35755

liber chartaceus est pars tertia legendarii quatuor uolumina complectentis, hodie sub signis Ser. n. 35753-6 in Bibliotheca Nationali Austriaca Vindobonensi seruati. legendarium diligentissime recensuerunt W. Jaroschka et A. Wendelhorst⁶⁸. in parte interiore integumentum superioris secundi uoluminis sub plagula glutine aptata, cui nomen ueteris cuiusdam possessoris inscripta erat ('ex libris'), nuper haec nota inuenta est: 1466. *Frater Iacobus Ianuensis de ordine predicatorum conscripsit nouum passionale*⁶⁹. cum enim totum fere secundum (ff. 12a^r-283^u) tertiumque uolumen (ff. 13^r-239^u) una eademque manu exaratum sit⁷⁰, fratrem Iacobum Ianuensem OP librarium esse nostri quoque codicis constat. hic continet unum et uiginti seniones (ff. 1-252), quibus ubique eadem duo signa officinarum chartulariarum, librae circulo inscriptae (similia Piccard, Waage V 117 [Vrbini a. 1499] et V 342 [Vindobonae a. 1477]), insunt (praecedunt ff. I et II uacua)⁷¹. folia codicis computantur inde a f. 13 (folia praecedentia continent calendarium alia manu scriptum) in margine superiore medio numeris Arabicis saeculi X^{iv}vi (1-240). in margine superiore dextro insunt numeri Arabici recentissimi inde a f. 1 usque ad 252.

possessorum legendarii, quorum nomina olim libris inscripta erant, primus fuit Ioannes Ernestus de Iamagne (†1719), plebanus oppidi Theodisce Waidhofen an der Thaya appellati; qui legendarium cum magna parte librorum suorum bibliothecae Vindobonensi Scholarum Piarum legauit. in fine saeculi XIX^{mi} legendarium possedit Ioannes Nepomuc comes Wilczek (†1922) in castro Kreutzenstein Austriae Inferioris. a. 1992 Bibliotheca Nationalis Austriaca legendarium emit.

uita s. Ladislai continetur foliis 65^r-69^r; quam antecedit uita s. Gerardi martyris (ff. 63^r-65^r).

⁶⁸in: Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 65, 1957, p. 369-418. u. et F. Lackner, in Codicibus manuscriptis, 1999, p. 21-23.

⁶⁹cf. Lackner l. l. (u. supra sub nota 68), p. 21sq.

⁷⁰cf. Jaroschka et Wendelhorst l. l. (u. supra sub nota 68) p. 371.

⁷¹parem chartam continet uol. II legendarii (= Ser. n. 35754).

D Leuconiensis ecclesiae s. Iacobi in libro incunabulo nunc Bibliothecae Batthyanyanae Albaeiuliensis Inc. VIII 38

liber continens Iacobi de Voragine Legendam Auream typis expressus est Norimbergae apud Antonium Koberger a. 1478 (Hain-Copinger⁷² 6414). folium chartaceum parti interiori operculi superioris glutine aptatum continet uitas b. Gertrudis (sine titulo) atque sanctorum regum Ladislai Stephanie. accedit bifolium chartaceum olim ad librum adligatum, nunc tamen solum aliorum uitas sanctorum continens (sanctorum Emerici, Hedwigae, Stanislai, Venceslai, Priscae uirginis, Timothei, Sophiae) legendamque *De Spinea Corona domini circa inuentionem Sancte Crucis*. in secundo folio bifolii inest signum officinae chartulariae: duae clauae fortasse corona ornatae (quod tamen sine folio lucente, quod dicitur, satis bene delineare nequiu). in ultima pagina libri typo expressi uacua relicta incipit uita s. Apolloniae, quae in folio membranaceo ad librum adligato continuatur; eodem accedunt uitae s. Reginae et s. Thomae Aquinatis. in folio chartaceo parti interiori operculi inferioris glutine aptato inest uita s. Seruati episcopi. omnes hae uitae una eademque manu inscriptae sunt.

supra uitam b. Gertrudis in parte interiore operculi superioris inest nota possessoris libri: *Liber p(ro)p(r)ius bacc(alaure)i B(e)n(e)dicti d(e) Leubicz⁷³. cui(us) fiet oret deu(m) pro eo, olim pleban(us) (!) in Rosnobia⁷⁴. aue. hunc Benedictum librarium uitarum manu scriptarum esse (recte credo) arbitratur Varjú⁷⁵. f. I autem inest haec nota manu Ioannis Henckel (1481-1539) inscripta⁷⁶: *Liber eccl(es)ie B(ea)ti Iacobi in Leutzscha legatus eid(em) p(er) honorabile(m) d(o)m(in)u(m) Benedic(tu)m de Leubitza artiu(m) baccalaureu(m) quondam plebanu(m) de Rosenauia, qui lep(ro)sus obiit anno d(omi)ni 15[0]14⁷⁷*. in fine libri f. 274^r nota eadem manu inscripta: *Liber ecclesie Sancti Iacobi in Leutzscha*. Eva Selecká Mârza et Ileana Dârja codicem*

⁷²W. A. Copinger, Supplement to Hain's Repertorium Bibliographicum, I-II, Londini a. 1895 et 1902.

⁷³sc. de ciuitate comitatus Scepusiensis olim Hungariae Superioris (Hung. Leibic, Slou. Lubica).

⁷⁴sc. in Rosnauia, ciuitate olim Hungariae Superioris (Hung. Rozsnyóánya, Theod. Rosenau).

⁷⁵I. I. (u. supra sub nota 16) p. 80.

⁷⁶notam Ioanni Henckel tribuit lucisque ope photographice exprimendam curauit E. Varjú I. I. (u. supra sub nota 16) p. 79sq. (cf. etiam recensionem libri a Petro Kulcsár in Catalogo incunabulorum Bibliothecae Batthyanyanae, Segedini a. 1965, p. 60 num. 296 factam). de Ioanne Henckel, plebano Leuconiensi, deinde canonico Varadiensis et Mariae, Hungariae reginae, praedicatoris aulico, qui Leuconii bibliothecam S. Iacobi ordinauisse dicitur, cf. Varjú I. I. (u. supra sub nota 16) p. 52-54, Selecká Mârza I. I. (u. sub nota 23), p. 38sq., G. Bauch, Johann Henckel, der Hofprediger der Königin Maria von Ungarn, in: Ungarische Revue, 11, 1884, p. 599-627.

⁷⁷annus ex '1504' in '1514' correctus.

in duobus elenchis librorum Bibliothecae s. Iacobi Leuconiensis supra indicatis (u. supra recensionem codicis Batthyanyani Albaeuliensis R I 76) se inuenisse arbitrantur⁷⁸. in catalogo Bibliothecae Batthyanyanae ab Andrea Cseresnyés a. 1824-1826 confecto liber sub nota E5 I 3 (quae et f. 1 inscripta est) inuenitur.

B Batthyanyanus nunc Budapestensis Bibliothecae Széchényianae Rei Publicae Clmae 402

liber chartaceus continet in ff. 30-284 (secundum nouam computationem foliorum⁷⁹) Iacobi de Voragine Legendam Auream⁸⁰, quibus accedunt tractatus theologici usque ad f. 342, tractatulus *De creatione mundi* (ff. 342^u-353^u) et chronicon mundi usque ad a. 1328 (ff. 354^r-417^u), quae folia in margine superiore medio numeris ab 'I' ad 'XXX66' notata omnia una eademque manus exarauit. folium tricesimum antecedunt folia 29 eiusdem chartae, sed fortasse postea libro adligata, nam folia libri in margine superiore dextro noua computatione numerantur, ut uetus f. 'I' etiam numerum gerat '30'⁸¹. prima 30 folia continent ff. 1sq. Thomae Cantimpratensis Boni uniuersalis de apibus initium (alia manu, ut mihi uidetur, exaratum) et ff. 3^u-25^u tabulam contentus. ff. 419^u-432^r continent uarios textus alia manu saeculi X^{iv}ⁱ inscriptos. liber hic illic notas manu saeculi X^{iv}ⁱ additas continet, quae, cum codex, qui nunc integumentum habet saeculi XIX^{mi} armis comitum de Batthyany⁸² ornatum, iterum legaretur, ex parte ferro bibliopegi excisae sunt.

signa officinarum chartulariarum, quae exscripsi, haec sunt: 1) f. 9 libra circulo inscripta, simillima Briquet 2478 (Catanae a. 1486); 2) f. 28 et 142 (!) ancora circulo inscripta, simillima Briquet 462 (Graciae 1483) atque Piccard, Anker IV 249 (Lentiae a. 1491, 1492); 3) f. 29 libra circulo inscripta, cuius in parte superiore est sidus sex cuspides habens, simillima Piccard, Waage VI, 382 (Graciae a. 1478); 4) f. 60 alia libra circulo inscripta, cuius in parte superiore sidus sex cuspides habens est, simillima Piccard, Waage VI 373 (Graciae a. 1478); 5) f. 97 ancora circulo inscripta, similis Briquet 454 (Castris Batauis a. 1474) et Piccard, Anker IV 179 (Graciae a. 1483 et 1484); 6) f. 212 alia ancora circulo inscripta, simillima Piccard, Anker IV 200 (Graciae a. 1483 et 1484),

⁷⁸cf. Selecká Mârza I. I. (u. sub nota 23), p. 127 num. 124 et Dârja I. I. (u. sub nota 25), p. 67 num. 123.

⁷⁹cf. recensionem codicis ab Emma Bartoniek confectam in: A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi könyvtárának címjegyzéke, tom. XII: Codices manu scripti Latini, uol. I: Codices Latini medii aevi, Budapestini a. 1940, p. 363-365.

⁸⁰apud Barbaram Fleith I. I. (u. supra sub nota 4) num. 106.

⁸¹ueteri folio 'XXX66' non nota '395', sed '417' inscripta est. de discrepantia ueteris et nouae computationis foliorum (cuius causa est praecipua, quod secundum ueterem computationem folia uacua non sunt numerata) cf. Bartoniek I. I. (u. sub nota 79).

⁸²librum a Bibliotheca Széchényiana a. 1932 apud bibliopolam Ranschburg emptum esse me docuit Ursula Karsay, quae eius bibliothecae libris manu scriptis praest (cf. catalogum accessionum Bibliothecae Széchényianae 1932/47).

similis Briquet 465 (luuau a. 1490); f. 353 libra inscripta figurae quadratae angulos rotundatos atque in parte inferiore duobusque partibus lateralibus singulas cuspides habenti, simillima Piccard, Waage VII 290 (Landshuti a. 1461). itaque haud magnopere errat, qui codicem fere intra annos 1460-1495 scriptum esse arbitrat.

liber uitam s. Ladislai ff. 175ra-176^{ua} continet, nec tamen (praeter s. Elisabeth ff. 266^{ua}-271^{ub}) uitas aliorum sanctorum Hungariae.

R Romanus librariae Apostolorum Petri et Pauli, nunc Patauinus Vniuersitatis 1622

librum chartaceum saeculi XiVi folia 323 complectentem, quibus legendae 161 sanctorum ab uno eodemque librario inscriptae sunt, diligenter recensuerunt F. Banfi et Antonella Mazon⁸³. integumento libri inscribitur *Passion(ale) Sancto(rum)*, f. I^r haec nota: *Aliqua pars Sanctuarii Domini Ioannis Beleth ex liberaria Sanctorum Apostolorum Petri et Pauli Rome*⁸⁴. non omnes tamen legendas huius libri ab Ioanne Beleth professore Parisino, qui circa a. 1165 floruit, collectas esse inde apparet, quod ibi et recentiores quaedam, quarum recentissima est septima et sexagesima, quae est de Simone Stock Anglico (ff. 142rb-ub)⁸⁵, continentur. quattuor continet legendas sanctorum Hungariae, sc. Gerardi episcopi Chanadiensis (ff. 121^{ua}-126^{ua}), Ladislai regis (126^{ub}-128rb), Stephani regis (128rb-132^{ub}), Emerici ducis (132^{ub}-134ra). has uitas postea passionali Ioannis Beleth additas esse recte monet Banfi⁸⁶. idem librarium huius codicis Tuscum fuisse propter litteram h quibusdam uocabulis (ut inuochans, inchoauerunt, unha, hedificans, chohoperto) Tusco modo insertis arbitrat.

signa officinarum chartulariarum, quae ope folii lucentis satis plane delineare potui, haec sunt: 1) cornu (ff. 1-182), fere par Piccard, Horn VII 255 (Romae a. 1461); 2) libra circulo inscripta, ex qua duae lineae parallelae exeunt in culmine lunam crescentem habentes (et alibi et ff. 188, 203, 206, 209), cui fere par Piccard, Waage VII 209 (Vormatiae a. 1495); 3) alia libra eiusdem generis (et alibi et ff. 210, 215, 216), cui simillima Briquet VII 203 (Antuerpii, Vindobonae a. 1493sq.); 4) tertia libra eiusdem generis (et alibi et ff. 219, 225, 232, 240), cui fere par Piccard, Waage VII 208 (Ouilauae, Vindobonae a.

⁸³in *Benedictinis* 2, a. 1948, p. 319-330 et in: *Manoscritti agiografici latini conservati a Padova, Florentiae* a. 2003, p. 97-107. catalogum Antonellae Mazon Lauinia Prosdocimi, custos Bibliothecae Vniuersitatis Patauinae, benigne mihi indicauit, cui et alioquin pro auxilio mihi Patauii dato gratias debeo maximas.

⁸⁴librum Romae scriptum esse negatur a quibusdam, qui eum potius Venetum esse putant, cf. Mazon l. l. (u. supra sub nota 83) p. 98.

⁸⁵sc. uix ante a. 1420 scripta, cf. Banfi l. l. (u. supra sub nota 83) p. 329.

⁸⁶l. l. (u. supra sub nota 83) p. 329.

1494); 5) quarta libra eiusdem generis, cui fere par libra prior; 6) petasus (et alibi et ff. 269, 276, 292), quem in repertoriis non inueni.

I liber incunabulus olim Bibliothecae Electoralis Palatinae Interamnii sitae, nunc Monacensis Rei Publicae 2° Inc. s. a. 782

liber inscribitur *Legendae sanctorum regni Hungariae in Lombardica Historia non contentae*, ed. Ioannes Prüss Argentorati a. 1484-1487 (Hain-Copinger 9996), continet uitas sanctorum Adalberti, Sigismundi, Stanislai, Antonii, Ladislai, cui sequitur *De uisitacione beate uirginis*, Zoerardi et Benedicti, cui sequitur *De inuencionem Sancti Stephani*, Antonii, cui sequitur *De transfiguratione domini*, Stephani regis, Gerardi, Venceslai, Demetrii, Emerici, Elisabeth.

M Corsendoncensis Canonorum Regularium s. Augustini, nunc Mazarinianus Parisinus 1733

liber chartaceus, cui titulus *Secunda pars diversarum legendarum* inscribitur, 423 folia numeris Arabicis recentissimis in margine superiore dextro notata complectitur. insunt in ff. 1-277 uita sanctorum duodesexaginta⁸⁷, quibus accedunt tractatus theologici quinque, aliquot bullae pontificales (inter quas recentissima est *Annunciatio sancti iubilaei instantis anni centesimi* Alexandri VI papae a. d. XVII kal. Oct. a. 1500 [f. 395]), legendae nouem sanctorum, praecipue Hungariae (ff. 399^r-422^r, inter eas in ff. 404^u-406^r uita s. Ladislai regis), et in f. 423^r glutine aptato tabula contentus manu, ut mihi uidetur, saeculi XVIII^{mi} conscripta. liber a. 1993 ab artifice bibliopego refectus est.

codicem duo librarii inter se fere aequales exararunt, quorum posterior nomen suum in f. 379^u sic subscripsit: *exest liber De oculo morali* (ff. 335^r-379^u) ... *excopiatus ... per fr(atr)em Anthoniu(m) de Bergis sup(ra) Zonia(m), cantore(m) in Korssendonck a(n)no D(omi)ni M^oCCCC^oXCVIII^o in p(ro)ffesto b(ea)ti Egidii abbatis*. liber una cum aliis tribus uoluminibus partem primam, tertiam, quartam legendarii continentibus in coenobio canonorum regularium s. Augustini Corsendoncensi prope Turnholtum seruabatur⁸⁸. monasterio iam ab

⁸⁷cf. recensionem codicis apud A. Molinier, *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque Mazarine*, II, Lutetiae Parisiorum a. 1886, p. 203-208, indicem contentus diligentissime conscriptum praebentem.

⁸⁸cf. A. Sanderi *Bibliothecam Belgicam manuscriptam*, II, Insulis a. 1644, p. 58-63 (u. ibi in primis p. 61sq. de secunda parte, sc. de nostro codice, et notam in p. 58 de parte tertia, quae '*per iniuriam temporum*' iam tum perierat). pars prima legendarii quartaque nunc Bruxellae in Bibliotheca Regali sub signis 858-61 (3139) et 1638-49 (3139) seruantur, cf. Petri Trudonensis *Catalogum scriptorum Windeshemensium*, ed. W. Lourdaux et E. Persoons, Louaniae a. 1968, p. 9 sub nota 2.

imperatore Iosepho II a. d. III non. Mai. a. 1784 suppresso paucisque post annis, cum res in Gallia funditus essent nouatae, Brabanto occupato hic codex una cum coenobii Corsendoncensis decem fere aliis Lutetiam Parisiorum in Bibliothecam Mazarinianam translatus est⁸⁹.

duo seniones legendas sanctorum praesertim Hungariae continentes (ff. 399-422) ab eodem Antonio de Bergis (†1504⁹⁰) exarati sunt. prioris senionis (ff. 399-410) folia in margine inferiore dextro notis (ex parte ferro bibliopegi decurtatis) <a1>, <a2>, <a3>, a4, a5 et a6, posterioris uero (ff. 411-422) notis b<1>. b2 eqs. praedita sunt. charta horum duorum senionum, etsi obscurior est quam antecedentium, tamen idem signum officinae chartulariorum exhibet atque binio praecedens (ff. 395-398), scilicet uas florem quattuor foliorum continens, simillimum (nisi par) Briquet 12567 (in Guestfalia a. 1504).

A Albensis canonici Stephani de Naglak, nunc Budapestensis 343

breuiarium membranaceum saeculi X^{iv} pulcherrimum totum ab uno eodemque librario, puto, exaratum continet Calendarium (ff. 2-10), Psalterium (ff. 11-84), Proprium de tempore (ff. 89-283), Commune de sanctis (ff. 321-324; 450-483), Proprium de sanctis (284-321; 324-450), ibi de diuo Ladislao (f. 342^r), cuius legendae sex lectiones crassioribusexaratae sunt litteris (ff. 342^u-343^u). continentur et officia ceterorum sanctorum Hungariae, uidelicet diui Stephani regis, Emerici ducis, Gerardi episcopi, Andreae et Benedicti, Elisabeth.

f. 496^u legitur *1489 t(e) d(eum) b(enedicimu)s, f. 502^u Hunc librum uel breuiarium fecit scribere Magister Stephanus de Naglak Canonicus ecclesie Albensis et Bachiensis necnon altaris sancti Regis ladislai in ecclesia supradicta uidelicet Albensi. librum, qui integumentum saec. X^{viii}-X^{viii} habet, a. 1884 emit Bibliotheca Musei Hungarici a Ludouico Rosenthal, bibliopola Monacensi⁹¹.*

K Albensis praepositi Dominici Kálmánsehi, nunc Budapestensis 446

breuiarium membranaceum continet Calendarium (ff. 1-6), Proprium de tempore (ff. 7-272), Proprium sanctorum (272^u-495^u), ibi de diuo Ladislao (f. 356^r-358^r), cuius legendae sex lectiones crassioribusexaratae sunt litteris (ff. 356^u-357^u). continentur aliorum quoque sanctorum Hungariae officia, uidelicet

⁸⁹cf. Monasticon Belge, VIII Province d'Anvers, 2, Leodii a. 1993, p. 462.

⁹⁰de hoc sedulo librario (Antoine Vlaminck De Bergen-op-Zoom) u. Monasticon Belge I. I. (u. supra sub nota 89) et Petri Trudonensis Catalogum I. I. (u. supra sub nota 88), p. 9 num. 9.

⁹¹cf. recensionem Emmae Bartoniek I. I. (u. supra sub nota 11) p. 306sq.

diui Stephani regis, Emerici ducis, Gerardi episcopi, Andreae et Benedicti martyrum, Elisabeth. ff. 495^u-522^r Commune sanctorum.

nota possessoris legitur f. 308^r *Dominici prepositi Albensis*, cuius arma u. ff. 7^r, 69^r, 88^u. al., i. e. Dominici de Kálmáncehi a. 1495 episcopi Varadiensis facti. liber, quem Franciscus de Castello Mediolanensis miniauit (cf. notas f. 205^r *Opus Francisci de Kstello Ithalico de Mediolano* et f. 428^r *Francisce de castello italico*), habet f. 1^r notam *M. membr. N° 89*, in integumentum superioris parte interiore c. 16989. quem monasterium Lambacense Ordinis s. Benedicti, a quo possidebatur, a. 1931 Eisemann bibliopolae Francofortano, is Graupe bibliopolae Parisino uendit; a quo a. 1939 Bibliotheca Széchenyiana tribus milibus nummorum Anglicorum emit⁹². custodes eius bibliothecae quia hoc breuiarium nimis pretiosum esse arbitrabantur, mihi, ut inspicerem, non permiserunt.

X Budapestensis 132

liber chartaceus⁹³ continet breuiarium: Calendarium, Psalterium, Hymnarium (ff. 1-95; prima manu exarata), Officium immaculatae conceptionis uirginis Mariae (ff. 96-102; secunda manu inscriptum), Proprium de tempore et de sanctis, Commune sanctorum (ff. 103-500; tertia manu inscripta). ff. 356^r-357^u officium de diuo Ladislao, ibi ff. 356^u-357^r litteris inscriptae grandioribus sex lectiones e legenda eius.

signum officinarum chartulariarum unum inueni, libram circulo inscriptam (ut ff. 233, 375, 500), parem uel saltem simillimam Piccard, Waage V 110 (Veldidenae/ Ponte Aeni a. 1497) et V 111 (Frisaci Carinthiae a. 1501). liber integumentum habet aequale.

Vnde in Bibliothecam Széchenyianam uenerit, ignoro.

Monasterii Bodecensis Canonorum Regularium s. Augustini, postea Monasteriensis Vniuersitatis 23, anno 1945 in bello combustus

liber membranaceus pars fuit magni legendarii iussu Arnoldi de Holte (1449-1465) prioris monasterii Bodecensi s. Maynulfii Canonorum Regularium s. Augustini scripti, quod tomos complectebatur duodecim (sc. secundum numerum mensuum)⁹⁴. legendarii Bodecensis quinque tomi (sc. ad menses Ianuarium, Aprilem, Maium, Septembrem, Octobrem pertinentes) ad

⁹²cf. Magyar Könyvszemle 1939 p. 183-185 et recensionem Emmae Bartoniek l. l. (u. supra sub nota 11) p. 400sq.

⁹³cf. recensionem Emmae Bartoniek l. l. (u. supra sub nota 11) p. 116sq.

⁹⁴cf. praeambulum totius legendarii editi ab H. Moreto in Analectis Bollandianis 27, a. 1908, p. 350sq.

nos peruenisse notum erat H. Moreto⁹⁵; postea inuentus est in bibliotheca Theodoriana Paderbornensi sextus tomus (pertinens ad Decembrem)⁹⁶. tomum ad mensem Octobrem pertinentem in bibliotheca castelli Erpernburg prope Brenken sub signo 7 seruati auctores sunt Moretus et F. Halkin⁹⁷; at reliqui quattuor codices, qui sub signis 20-23 in Regia Bibliotheca Paulina (deinde Vniuersitatis) Monasteriensi seruabantur, die Dominico Palmarum (a. d. VII kal. Maias) a. 1945 pyrobolis ex aeronauibus supra Monasterium deiectis una cum nouem fere partibus codicum medii aevi eius bibliothecae (nam e 480 fere libris seruati sunt 53) perierunt.

deperditorum librorum, qui ad mensem Septembrem pertinebat signumque Monasteriense habebat '23' quisque a Conrado de Hersfeldia sacerdote et Antonio de Lippia diacono Bodecensibus exaratus erat⁹⁸, continuit ff. 238^v-240^r uitam s. Ladislai, quae uerbis desiit hisce: *Pauper uero miles ad sepulcrum humiliter accedens, quod suum erat, deo gratias agens accepit.* cui legendae praecessit uita s. Elzearii confessoris comitis Ariani, exceptit eam uita s. Hildegardis uirginis et abbatissae.

II. Stemma codicum

Maior pars librorum, qui uitam diui Ladislai continent, scilicet codices **VFOGHIMQJAK**, textum eius recensionis tradit, quae uulgo breuior uocatur, quam hoc in libro primam appellamus. hac recensione usi sunt omnes fere, qui medio qui dicitur aeuo de diuo Ladislao sermones conscripserunt⁹⁹, sc. sermonum duorum codicis Vindobonensis 1062, sermonum quattuor codicum Sancruciensis 292 et Monacensis Lat. 22363b, sermonis codicis Vindobonensis 1369, sermonis codicis Batthyani Albaiuliensis 105, sermonis codicis 118 eiusdem bibliothecae. porro hac uita usi sunt et Osualdus de Lasko in tribus sermonibus componendis¹⁰⁰ et Pelbartus de Temesuar in suis tribus¹⁰¹.

quattuor codices, scilicet **SCRD**, eam recensionem, quam secundam uocamus, tradunt. hac recensione usi sunt in sermonibus suis Leonardus Praxatoris de Cham et Pelbartus de Temesuar in duobus ex tribus sermonibus

⁹⁵l. l. (u. supra sub nota 94) p. 262.

⁹⁶cf. F. Halkin in *Analectis Bollandianis* 52, a. 1934, p. 321-333.

⁹⁷l. l. (u. supra sub nota 94) p. 262 et l. l. (u. supra sub nota 96) p. 321 sub nota 4.

⁹⁸cf. praebulum l. l. (u. supra sub nota 94) p. 350sq.

⁹⁹omnes sermones infra laudatos praeter Leonardi Praxatoris, quem uideas licet in appendice huius editionis, nuper edidit Edit Madas in *Sermonibus de Sancto Ladislao rege Hungariae*, Debrecini a. 2004.

¹⁰⁰cf. eius *Sermones de sanctis* in *Biga salutis Hagenoae* a. 1497 typis Henrici Gran expressos, quos in exemplari Bibliothecae Rei Publicae Monacensis sub signo 4 Inc. c. a. 1402a seruato inspexi.

¹⁰¹cf. eius *Sermones pomerios Hagenoae* a. 1499 typis expressos, quos in exemplari Bibliothecae Rei Publicae Monacensis sub signo 4 Inc. c. a. 1676 seruato legi.

suis¹⁰². utrum prima an secunda recensio uitae diui Ladislai prior sit, plane demonstrari mea quidem sententia nequit. putauerim tamen ueri similis esse auctorem secundae recensionis primam auxisse et emendauisse quam auctorem primae secunda usum esse.

quinque codices, scilicet **LTBNP**, eam recensionem, quae uulgo longior uocatur, quam nos tertiam appellamus, tradunt. hac recensione, quod sciam, medio aeuo nemo usus est. nec dubito, quin e prioribus duobus recensionibus conflata sit, cum auctor tertiae recensionis nunc potius primam, nunc secundam recensionem sequatur, quod in hac editione diligenter indicare conatus sum, ut lector rem ipse facile examinare possit.

duo codices, scilicet **XY**, tradunt quartam recensionem, quam tempore litterarum iam renascentium conscriptam esse putauerim.

ex his quattuor recensionibus duae typis iam expressae sunt, prima et tertia¹⁰³, reliquae duae, quod sciam, haud ita.

Recensio I

ex duodecim codicibus, qui primam recensionem uitae s. Ladislai continent, duo mihi excludendi uidentur, scilicet codices **M** et **A**. codicem enim olim Corsendoncensem (**M**) ex libro incunabulo a Ioanne Prüss Argentorati a. 1484-1487 edito (**I**) descriptum esse iam E. Madzsar uidit¹⁰⁴. in uita s. Ladislai codex **M** continet omnia menda libri incunabuli (quae permulta sunt) his tribus exceptis:

1, 2 et² *om. I add. s. l. M*

3, 2 *preminens I*

4, 3 *et post sed add. I,*

quae Antonius de Bergis, librarius eius codicis, facile suo Marte emendare pouit. praeterea codex **M** habet aliquot menda propria, quae omnia in apparatu critico notauit.

breuiarium Stephani de Naglak canonici Albensis (**A**) continet omnia menda lectionesque uarias breuiarii Dominici Kálmáncsehi praepositi Albensis (**K**) una (1, 1 semper *post pura add. K*) excepta, habet aliquot menda propria, ceterum plura omittit, quae in apparatu critico omnia attuli.

codex olim Antonii Victorii archiducis magistri generalis Ordinis Theutonicorum (**V**) et liber iussu Friderici III Romanorum regis conscriptus (**F**), quod ad legendam s. Ladislai attinet, inter se artissime cohaerere facillime demonstrantur: ambo enim omittunt 1, 1 pura ... 4, 5 nominum; 7, 1-5; 12,

¹⁰²u. supra sub nota 101. hic ergo et primam et secundam recensionem uitae Ladislai bene nouit.

¹⁰³cf. editionem Emmae Bartoniek l. l. (u. supra sub nota 2).

¹⁰⁴in: Magyar könyvszemle, 1924, p. 72-74, et in Scriptoribus rerum Hungaricarum, uol. II, Budapestini a. 1938, p. 354 et 468 (cui perperam contradicit Emma Bartoniek ibid. pp. 374 [c. nota 2], 445, 513).

1-7; 13, 1sq. multaque habent menda lectionesque uarias communes, quae alibi nusquam inueniuntur. quarum paucas affero:

4, 5 quasi $\beta\delta K$: ob nimiam pietatem *VF*

5, 1 hic *ante* ieiuniis *add. VF* || insistens *VF*

6, 4 reuertebatur *VF* || retro *post* ecce *add. VF*

8, 1 post hec uir dei ladizlaus *ante* Ierosolimam *add. VF*

8, 3 causa seditionis sublata et pace firmata, dum reuerteretur, proch dolor *post* ibique *add. VF*

8, 5 (7.6) pius $J\beta\delta$: prius α

10, 3 mirabiliter *VF*

10, 4 occaluit *QHOI*: os caluit *VF* permansit *E* apparuit *G*

11, 2 per sententiam itaque iudiciariam (itaque *add. etiam post* iudiciariam *O*, ita *ibid. add. G*) dictum (-atum *G*) est $\beta\delta$: rex igitur Stephanus Colomanni filius hanc causam tunc Valthero Varadiensi episcopo legitimo fine terminandam commisit, qui de meritis beati regis certissime confidens inspirante domino sic adiudicauit *VF* || poneretur ... sancti (sancti *om. M*) ladislai δ : super sepulcrum sancti (beati *F*) Ladislai poneretur *VF* poneretur super (supra *Q*) cherubin sepulcri beati Ladislai β

12, 8 increscentibus $\beta\delta$: uirescentibus *VF*

ambo libri continent satis multa menda propria, e quibus hic tria affero, ut demonstrem recentiorem codicem **F** ex antiquiore **V** descriptum esse non posse:

5, 2 exedris *om. F* loco. quo inscribatur, uacuo relicto (quo demonstratur librarius codicis *F* uerbum in codice a se descripto legere nequiuisset; quod uerbum in codice *V* tamen optime legitur)

5, 3 prolixius *om. V*

12, 11 canonicis $\beta\delta$: cum meis *F om. V*

consensum codicum **V** et **F** littera α notauit.

et codices olim Leopoltanus (**O**) et olim Crasnicensis (**G**) inter se arte cohaerere facillime demonstrantur. inspicere haec pauca menda, quae ex multis affero:

1, 3 ipse $J\beta IK$: tempore *OG*

2, 2 subueniebat *om. OG*

3, 1 hominum $J\beta I$: honorem *OG* hominem *K*

3, 2 ipsa ... declararet *om. OG*

4, 3 erat *om. OG*

5, 4 qui ... uiditque: aspexit undique *OG*

5, 5 constitutum $\alpha\beta IK$: uestitum *OG*

7, 4 *om. OG*

7, 5 alludamus *EQI*: laudamus *OG* allaudamus *H* || Ladislaus *om. OG* || laos ... interpretatur *om. OG*

8, 5 V^0 kl. Iulii *post* dominum *add. OG*

8, 6 plebeius *post* populus *add. OG* || squalidi $\alpha\beta I$: stolidi *OG* || luctus *om. OG*

9, 1 ipsius $\alpha J\beta I$: suum *OG*

9, 2 demorantur $\alpha JE QI$: dormirentur *O* dormirent *G* demorantur *H*

12, 8 puer $\alpha\beta I$: pauper *OG*

13, 1 patrocina βI : preconia *OG*

ambo libri satis multa habent menda propria, quae demonstrant neutrum ex altero descriptum esse; uide e. g. hos locos:

5, 1 deo ... uiuam *om.* **O** hostiam uiuam *om.* **G**

5, 4 in aera (aere **QHI** [= *codd. SRD rec. II*]) **αβGI**: iacere **O**

8, 6 iuuenes et uirgines *om.* **O** || in uestibus lugubribus *om.* **O** || iuuenes ... lugubribus *om.* **G** || delinitia **αβOI**: omnia **G**

9, 2 iusto **αJEHOI**: solito **G** iuste **Q**

13, 2 *post* nostro *desinit* **G**

consensum codicum **O** et **G** littera **γ** notauit.

codex olim ecclesiae s. Iacobi Leuconiensis (**E**), codex Mellicensis (**Q**) legendariumque a Iacobo Ianuensi OP exaratum (**H**) haec pauca menda communia exhibent:

1, 3 albesceret **J** (= *codd. αB rec. III*): alluderet **δK** (= *cod. P rec. III*) aludescet **E** illudesceret **Q** alludesceret **H**

8, 4 plangentium et lamentantium et gementium (et¹ *om.* **δ** gementium *om.* **J**): plangentium et lamentum gementium **EQH**

12, 3 ingressibili **EQH**

sed confer hos quoque locos:

6, 3 in (*add. s. l. E*) orationem **EQH**

9, 2 ferebatur **αJ**: cucurrit **EQH** ducitur **δ**

11, 2 poneretur ... sancti (sancti *om.* **M**) ladislai **δ**: super sepulcrum sancti (beati **F**) Ladislai poneretur **α** poneretur super (supra **Q**) cherubin sepulcri beati Ladislai **EQH**

omnes tres codices continent etiam satis multa menda propria, cf. e. g.:

2, 1 affluens *om.* **E**

3, 1 gratia *om.* **E**

5, 5 supernorum *om.* **E**, celestium *add. i. m. indicato loco post consortium, quo inscribatur*

6, 4 bubalorum (-II- **HI**) **αQHδ**: dampnarum (-orum *a. c.*) **E**

6, 5 sibi sufficiebat **αQHδ**: uolebat **E**

10, 4 cutis² **αQHδ**: carnis **E**

13, 1 partibus **QHδ**: temporibus **E** || legentibus *om.* **E**

2, 2 subleuamen **Q** || miserator orphanorum *om.* **Q**

3, 1 naturalibus **JEHδK**: mirabilibus **Q**

5, 2 sed in **αJEHδK**: secundum **Q**

6, 1 latrunculi **αEHδ**: lacrimabili **Q** || irruerunt *om.* **Q**

7, 5 datio **EHδ**: donacio **Q**

10, 1 reliquis **VEHδ**: ceteris **Q** *om.* **F**

13, 2 piissimi **EHδ**: sanctissimi **Q**

1, 2 feliciter *om.* **H**

2, 2 uisceribus **EQδ**: inferribus **H**

3, 1 diuina miseratione **H**

3, 2 ipsorum (*om.* donorum) **H**

9, 2 sui fideles **H**

12, 5 uinculis **EQδ**: miraculis **H**

12, 6 attriti **EQδ**: detenti **H**

12, 9 positum *om. H*

12, 11 ueniens: uiuens *H*

13, 2 deus *om. H* || per omnia secula (saecula *om. Q*) *EQI*: in secula *H*

cum itaque codices *EQH* inter se cohaerere mendis communibus satis plane demonstrarentur et unusquisque eorum satis multa haberet menda propria, ut fons reliquorum duorum esse non posset, eos una littera β notauī. ceterum, utrum *EQ* an *QH* inter se artius cohaereant (*EH* nullis mendis inter se colliguntur), diiudicare nequeo; confer igitur haec:

2, 2 miserator orphanorum *om. Q* orphanorum *om. E*

3, 2 habens magnas *EQ*

5, 1 populi peccata *EQ* (= *cod. R rec. II*)

7, 1 in *om. EQ* (= *Osualdus in serm. 8, 1, 40; 8, 3, 62*)

9, 1 Albam *EQ*: Varadinum $\alpha J H \delta$; *EQ* hoc in loco textum fortasse suo Marte emendauerunt

5, 5 supernorum *om. E*. celestium *add. i. m. indicato loco post consortium, quo inscribatur;* superum *QH*

8, 5 feliciter $\alpha J E \delta$: fideliter *QH*

12, 6 eius² *E \delta*: ipsius *QH*

12, 8 suscepit $\alpha \delta$: percepit *E* accepit *QH*

codex γ exhibet menda communia cum libro incunabulo *I*. uide in primis hos duos locos:

1, 3 albesceret *J* (= *codd. \alpha B rec. III*): alluderet $\gamma I K$ (= *cod. P rec. III*) aludescet *E* alludesceret *H* illudesceret *Q*, ubi alluderet e coniectura librarii cuiusdam natum esse uidetur, qui corruptelam alludesceret *sim. pro* albesceret non intellexit

7, 5 hec post datio *add. \gamma*

ceterum confer has lectiones uarias:

2, 1 et¹ *om. \gamma*

6, 2 suo post exercitu *add. \gamma*

6, 3 ab eis seorsum γ (= *cod. B rec. III*)

8, 4 et¹ *om. \gamma*

9, 2 ultro *om. \gamma* (= *codd. SC rec. II*) || ferebatur αJ : cucurrit β ducitur γ

10, 3 implorauit γ

11, 1 necessitate urgente γ

12, 12 inextricabiliter *scripsi*: inexecrabiliter $\alpha \beta$ *om. \gamma*

ideo consensum librorum γI littera δ notauī.

quomodo codices $\alpha \beta \delta J K$ inter se cohaereant, difficillimum dictu est, cum pauca sint menda communia certa, quae quosdam eorum inter se colligant et ab reliquis separent. potest tamen fieri, ut codices γ et *K* inter se artius cohaereant; cf. igitur in primis hos duos locos:

1, 3 albesceret *J* (= *codd. \alpha B rec. III*): alluderet δK (= *cod. P rec. III*) aludescet *E* alludesceret *H* illudesceret *Q*

5, 5 ciuium post supernorum *add. \gamma K* (= *codd. rec. III*)

uide et hos:

1, 3 iam $J \beta$ (= *cod. \alpha rec. III*): *om. \delta K* (= *codd. PB rec. III*)

4, 1 autem β (= *codd. rec. III*): *om. \delta K*

sed cf. hunc quoque:

3, 1 bonis **Jδ** (= *codd. αB rec. III*): donis **βK** (= *cod. P rec. III*)

ceterum de breuiario tam recenti quam **K** propter magnum contaminationis, ut dicunt, periculum cautissime iudicari uelim.

Recensio II

quattuor codicum, qui uitae sancti Ladislai recensionem secundam continent, unusquisque satis multa habet menda propria (sicut ex apparatu critico huius editionis facile cognosces), ut perspicuum sit nullum eorum ex uno alteroue reliquorum exscriptum esse posse.

codex olim Romanus (**R**) textum longissimum praebet; solus enim complectitur §§ 12, 1-12 et 14, 1 - 15, 2.

libri Cartusiani duo, scilicet codex olim Sicensis (**S**) atque codex olim Coloniensis (**C**), qui §§ 12, 1-12 et 14, 1 - 15, 2 non continent, praebent et multas lectiones communes, ex quibus tamen unam solam arbitror esse mendam certissimum:

10, 1 in *om. SC* (= *cod. N rec. III*), habent **RD** recte confer tamen hos quoque locos:

2, 6 fidelis et deuotus **RD** (= *rec. III*): deuotus et fidelis **SC**

4, 1 occultum **R** (= *rec. III*): occultatum **SC** (**D deest**)

4, 2 ducatus **R** (= *rec. III*): *om. SC* (**D deest**)

4, 3 inungi **R** (= *rec. III*): ungi **SC** (**D deest**)

5, 2 illud² *om. SC*, habent **RD** (= *rec. III*)

5, 5 dotauit redditibus **RD**: redditibus dotauit **SC**

10, 2 ultro *om. SC* (= *cod. δ rec. I*), habent **RD** (= *codd. αβ rec. I et rec. III*)

11, 2 ilico *om. SC*, habet **R** (= *recc. I et III*), **D deest**

11, 4 menti sui **R** (= *recc. I et III*): mento suo **SC** (**D deest**)

codex olim Leuconiensis (**D**) habet duo certissima menda communia cum codicibus **SC**:

10, 1 et¹ *om. SCD*, habet **R** (= *rec. III*)

10, 2 Varadinum **R** (= *recc. I et III*): *om. SCD*.

sed confer has quoque lectiones:

5, 4 plangebat **R** (= *rec. I et III*): lugebat **SCD**

7, 4 surgens **R** (= *recc. I et III*): *om. SCD*

7, 5 talem **R** (= *codd. αQHI rec. I et rec. III*): *om. SCD* (= *codd. Eγ rec. I*)

cum pluribus in locis codex **S** (et **C**, ubi adest) propius ad lectiones recensionis primae uitae s. Ladislai accedat, codex **R** propius accedit ad lectiones recensionis tertiae. confer igitur:

6, 3 sanctitas **S** (= *rec. I*): *om. R* (= *rec. III*) (**CD desunt**) || consortium **S** (= *rec. I*): consortia **R** (= *rec. III*) (**CD desunt**)

9, 8 piissimus habent **SC** (pius *rec. I*): *om. R* (= *rec. III*)

13, 1 argenteam scutellam suam **SC** ([suam *om. C*] = *rec. I*): scutellam argenteam **R** (= *rec. III*; suam *om. et C*) || quam² **SC** (= *rec. I*): et cum **R** (et eam *rec. III*)

13, 2 regis post sancti *add. R* (= *rec. III*), *om. SC* (= *rec. I*)

13, 3 sepulchro (-um *S*) appropinquavit *SC* (= *rec. I*): ad sepulchrum accessit *R* (= *rec. III*) || quasi *SC* (= *rec. I*): ut *R* (uelut *rec. III*) sepulchro (-um *S*) appropinquavit *SC* (= *rec. I*): ad sepulchrum accessit *R* (= *rec. III*) || quasi *SC* (= *rec. I*): ut *R* (uelut *rec. III*)

ergo aut codex *R* ope cuiusdam codicis recensiois tertiae emendatus est, aut auctor recensiois tertiae quodam libro familiae codicis *R* usus est. quod cum in dubio sit, stemma certum codicum huius recensiois confici uix potest. tamen ueri simile mihi uidetur artiozem quandam intercedere rationem inter *S* et *C*, in primis cum ambo eodem in loco abrupte desinant, praeterea cum in quibusdam locis, ut supra demonstraui, non solum ab *R*, sed etiam a *D* discrepent¹⁰⁵. quare consensum horum codicum littera *ε* notauit.

fortasse et codex Monasteriensis anno 1945 in bello combustus, cum sicut codices *SC* in § 13, 4 uerbis *Pauper uero miles ad sepulchrum humiliter accedens, quod suum erat, deo gratias agens accepit* desierit, textum recensiois II continuit.

Recensio III

uitae diui Ladislai confessoris recensioem tertiam, quae dicitur longior, tres libri, sc. *LTB*, seruant integram. quorum duo, i. e. Lunaelacensis *L* et Tegernsensis *T*, circa a. 1460 exarati¹⁰⁶ atque ex monasteriis ordinis *S*. Benedicti Bauaricis orti sunt. uitas sanctorum Hungariae, sc. Stephani regis, Emerici ducis, Gerardi martyris, Ladislai regis ambo hi libri eodem ordine continent, quas in utroque sequitur uita s. Abrahae eremitaie.

haec menda codicum *LT* propria sunt neque usquam alibi inueniuntur:

4, 1 lectore *LT* r *supra* | *adscr. L*

4, 2 triumphans *LT* || dicentium *SR*: decentium *LT* dientium *B*

6, 1 hec *B*: hoc *LT*

6, 4 obuiauit *sec. rec. I et II restitui*: obuiant *B* obuiat *LT*

6, 6 op(or)nitatem *LT*, tu *add. TS. I*

7, 1 rebus *B*: diebus *LT*

8, 1 interim *BN*: iterum *LT*

8, 4 direxerunt *N*: reduserunt *LT* duxerunt *B*

sunt autem et aliae lectiones codicum *LT* propriae, quae in nullo alio libro leguntur; quarum pauca afferro:

4, 1 nutu *B* (*et rec. II*): mira *LT*

7, 2 deus *om. LT*

7, 3 regis et uotum eius *B* (= *codd. SCR rec. II*): regis *N* regisque nomen *LT*

7, 8 ultra *BN*: intra *LT*

8, 4 direxerunt *N*: reduserunt *LT* duxerunt *B*

¹⁰⁵cf. praesertim 5, 5 (dotauit redditibus *RD*: redditibus dotauit *SC*), quem paragraphum tertia recensio omnino non continet.

¹⁰⁶librarius codicis *L* operi suo multo plus curae impendit quam librarius codicis *T*, quam ob rem E. Madzsar in *Scriptoribus rerum Hungaricarum II*, p. 468, codicem meliorem *L* etiam paulo uetustiore esse quam *T* credidit - perperam, ut signa officinarum chartulariarum demonstrant.

9, 9 fuisset et *post* priuata *add.* **LT**

9, 11 eam **BN** (*et cod R rec. II [SC desunt]*): eandem **LT**

codices ergo **LT** artissime inter se cohaerere nemo negauerit. codex **L** uix ulla menda propria habet, **T** plura. menda codicis **L** propria haec sunt:

2, 2. sepi(enti)^e **L**

4, 1 p(re)resentim **L**, *corr. littera r s. l. addita*

4, 8 tam non **L**

9, 12 meritis **L**, *corr. littera a s. l. addita litterisque is punctulis deletis*

11, 2 „uideretur„nichil **L** *signis ante litteras u et n inscriptis fortasse ordinem uerborum mutandum significantibus*

menda autem codicis **T** propria haec:

1, 2 ad *post* cuius *add.* **T**

4, 10 regem **T**

5, 2 eius¹ *om.* **T**

6, 3 sineret *om.* **T**

6, 7 cogitabat **T** || uniu'sat(is) **T**

7, 4 prouectus **T**

9, 4 eius¹ *om.* **T**

L ex **T** descriptum esse non posse iam dudum notum est. **T** ex **L** descriptum esse pro certo affirmare tamen non ausim: cum enim ambo libri ex parte eandem chartam exhibeant, facilius crediderim ambos ex uno codice nunc perperdito originem duxisse¹⁰⁷, quem littera **ς** notaui.

tertius codex, qui recensionem tertiam uitae diui Ladislai integram seruat, est codex olim Batthyianianus **B**. hic liber menda habet quaedam, quae nisi in codice (olim ut uidetur Cassouiensi) **N** textum uitae diui Ladislai inde a § 7, 3 praebente non inueniuntur:

7, 3 conuouentes **LT**: commouentes **BN**

7, 4 regni¹ *om.* **BN**

9, 1 omnibus **LT**: hominibus **BN**

9, 6 corregnare **LT**: regnare **BN**

9, 9 derelicta **LT** (*et cod R rec. II [SC desunt]*): deiecta **BN**

9, 11 et *post* credebat *add.* **BN**

[10, 1 confixit **BN**; *habet etiam codex R recensionis II et codd. OH recensionis I, quod tamen casu factum mihi uidetur*]

11, 1 secundo *om.* **BN**

11, 6 et *om.* **BN**

11, 7 curatori **LT**: creatori **BN**

neque hae lectiones codicum **BN** in ceteris libris inueniuntur:

¹⁰⁷Emma Bartoniek, quae uitam diui Stephani regis edens l. l. (supra sub nota 2). p. 372-375 cum nota l p. 374, demonstrauit codicem **L** ex codice **T** descriptum esse non posse. eadem in editione uitae diui Emerici ducis (u. ibid. p. 445-447) codicem **T** ex codice **L** descriptum ueri simillimum esse statuit nullis nouis argumentis allatis. nec non E. Madzsar, qui uitam diui Gerardi martyris edidit, l. l. (u. supra sub nota 104) codicem **T** ex codice **L** exscriptum esse arbitratur, cum **T** duobus locis uerba in codice **L** in margine apposita in textum ipsum assumpserit atque alibi e conuerso uerba quaedam in marginem expulerit, quae in **L** in ipso textu legerentur.

7, 8 et³ *LT*: ac *BN*

8, 4 beati confessoris corpus *BN*

9, 6 eundem *LT*: eum *BN*

9, 7 itaque *LT*: namque *BN*

9, 12 om. *BN*, habet autem *LT* et codices recensionis II (rec. I omittit 9, 5-12)

10, 2 colomani *BN* || waltero *BN* || ladislai regis *BN*

11, 4 sancti post inuocationem add. *BN*

[fortasse addendum, quod 11, 2 om. *N*, post 9, 11 adscr. *B*]

ambo codices satis multa habent menda propria, ut neuter ex altero exscriptus esse possit, quare consensum eorum una littera ζ notauit.

codex *P* multa quidem habet menda propria, sed nulla, quibus codici aut ζ aut ζ coniungi possit¹⁰⁸. in his quattuor locis, in quibus codices ζ*B* (*N* deest) inter se consentiunt, codex *P* lectiones recensionis primae praebet:

2, 1 elegans post mentis add. ζ*B*, om. *P* (= rec. I)

3, 4 Christus *P* (= rec. I): om. ζ*B* || patriarcharum et prophetarum *P* (= rec. I): prophetarum patriarcharumque ζ*B*

3, 6 misericordia *P* (= rec. I): caritate ζ*B*

ergo aut ζ*B* menda communia habere existimandi sunt, aut necesse est *P* ope alicuius codicis recensionis primae emendatum esse. potius *P* correctum esse hic locus uidetur suadere:

3, 3 albesceret ζ*B* (= cod. *J* rec. I): alluderet *P* (= codd. δ*K* rec. I)

ubi ζ*B* lectionem rectam praebent ex uno codice recensionis primae notam, *P* falsam, sed in codicibus recensionis primae uulgatiorem eoque faciliorem inuentu. sequor ergo (etsi rem parum certam esse arbitror) in locis dubiis consensum codicum ζζ.

Recensio IV

quartam recensionem uitae diui Ladislai duo codices continent, scilicet Cracouiensis Ordinis Praedicatorum (*Y*), totam, et breuiarium Budapestense (*X*), excerpta.

¹⁰⁸ex his enim duobus locis nihil potest colligi: 3, 2 sancti spiritus ζ (= codd. *Eδ* rec. I): spiritus sancti *PB* (= codd. *JQHK* rec. I); 3, 3 iam ζ (= codd. *Jβ* rec. I): om. *PB* (= cod. δ*K* rec. I).

De sancto Ladislao rege Hungariae
(recensio I, scilicet uulgata uel breuior [BHL 4071; cod. H notatur BHL 4071e], codd. VFEOGHIMQJAK)

1, 1 (1, 1)¹ Beatus rex Ladislaus christianae fidei cultor eximius, pura mentis deuotione Christo seruire studuit. **1, 2** Illustratus enim Sancti Spiritus gratia arridentis sibi atque blandientis, mundi gloriam caducam reputans et transitoriam², esuriuit et sitiuit iustitiam (*Matth. 5, 6*), ut ad aeternam feliciter perueniret patriam. **1, 3** Quamuis enim mundus sibi florens albesceret, in eius corde tamen iam aruerat, cuius ipse concupiscentiis crucifixus fuerat. **1, 4** In hoc itaque mortali corpore uiuens iam non ipse, sed in ipso Christus, fidem rectam ueram catholicam in Christo Iesu fundatam, in cordibus patriarcharum et prophetarum radicatum, apostolico praeconio commendatum, tota mente fideliter amplectendo tenuit.

2, 1 Super hoc fundamentum gratum omnipotenti Deo habitaculum (*Eph. 2, 22*) et Sancti Spiritus sacrarium ex auro gemmisque et lapidibus pretiosis secundum apostolum (*I Cor. 3, 12*) aedificauit. **2, 2** Erat enim copiosus in misericordia, longanimis in patientia, pietate rex serenus, gratiarum donis plenus, cultor iustitiae, patronus pudicitiae, consolator afflictorum, subleuator oppressorum, miserator orphanorum, pius pater pupillorum³; miserorum et inopum necessitatibus misericordiae uisceribus affluens subueniebat.

3, 1 In naturalibus autem bonis diuinae miserationis gratia speciali eum praerogatiua praeeminentiae supra communem hominum ualorem praetulerat. **3, 2** (3, 2) Erat enim manu fortis et uisu desiderabilis et secundum phys<i>o<g>nomiam leonis magnas habens extremitates, statura procerus ceterisque hominibus ab u m e r o supra praeeminentis (*I reg. 9, 2 [sim. 10, 23]*) ita, quod exuberantem in ipso donorum plenitudinem ipsa quoque corporis species imperio digna declararet.

4, 1 In examinandis autem iudiciis non tam iudicare quam iudicari sibi magis terribile iudicium imminere credebat quam iis, qui ab eo iudicabantur. **4, 2** Vnde rigorem iustitiae lenitate temperans misericordiae, talem se erga subditos exhibebat, ut ab eis potius amaretur quam timeretur. **4, 3** Regni quippe gubernaculum non solum honori sibi erat, sed oneri. **4, 4** Non enim sua, sed quae Iesu Christi sunt quaerebat (*I Cor. 13, 5*). **4, 5** Propter quod a proprietate rerum et nominum, quasi mutato nomine, ab omni gente sua pius rex uocabatur.

5, 1 (5, 4) Ieiuniis et orationibus iugiter insistebat, peccata populi plangebatur et in ara cordis semet ipsum Deo hostiam uiuam offerebat. **5, 2** Quod si nocturnis uigiliis et prolixioribus orationibus (*Marc. 12, 40*) ipsum fatigari contigisset, non delicatum torum repetebat, sed in exedris

¹in uncis, ubi fieri potest, capita et paragraphi recensionis secundae indicantur.

²cf. Chronici Hungarici compositionem saeculi XIV, 131, ed. A. Domanovszky in Scriptoribus rerum Hungaricarum vol. I, Budapestini a. 1937.

³cf. Chron. Hung. (ut sub nota 2).

ecclesiarum paululum pausabat. **5, 3** (6, 2) Quadam nocte Varadiense monasterium ingressus est, ut prolixius oraret. **5, 4** (6, 3) Quidam cubicularius eius, qui foris eum solus exspectabat, prae nimia mora taedio affectus surrexit et introscepit, uiditque dominum suum glorificato corpore sursum in aera mirabiliter eleuatum. **5, 5** (6, 4) O uere beatum uirum, quem adhuc in carne constitutum carnea moles non premebat, sed meritorum sanctitas ad consortium supernorum subleuabat!

6, 1 (7, 1) Post haec latrunculi Byssenorum confinia Hungarorum irruerunt et illinc uiros et mulieres captiuos abduxerunt. **6, 2** (7, 2) Quos ipse cum exercitu persequens uenit in solitudinem magnam, nec habebant, quid manducarent. **6, 3** (7, 3) Et dum fame periclitaretur exercitus, auulsus est ipse seorsum ab eis, et in oratione prostratus implorabat misericordiam Dei, ut, qui quondam filios Israhel manna de caelo pluens pauerat, christianum populum fame perire non sineret. **6, 4** (7, 4) Cumque ab oratione surgens reuerteretur, ecce grex ceruorum et bubalorum obuiauuit ei et cum ipso simul in medium exercitum deposita feritate conuenit. **6, 5** (7, 5) Tulit ergo unusquisque ex animalibus, quantum sibi sufficiebat (*exod. 16, 16*), laudantes et glorificantes Deum in sancto suo, per quem misericordiam talem consecuti fuerant.

7, 1 Cum itaque pius rex esset armatus humilitate, potens pietate, praecipuus tamen erat in largitate. **7, 2** Omnes enim ecclesiae et monasteria regalia, siue ab ipso, siue a quocumque alio fundata, elemosynis eius sunt locupletata, unde merito usque in hodiernum diem elemosynas eius enarrat omnis ecclesia (*Sirach 31, 11*) Hungarorum. **7, 3** Duos quoque episcopatus ordinauit et regia largitate locupletauit. **7, 4** Erat enim magnus et munificus secundum nomen suum gloriosus. **7, 5** (1, 4) Nam si etymologiae nominis eius alludamus, Ladislaus quasi laus diuinitus data populis dicitur: laos enim populus interpretatur, dosis autem dans uel datum siue datio, prima uero syllaba nominis eius laus est per paragogen⁴.

8, 1 (9, 2) Hierosolymam se iturum uouerat, ut, ubi sanguis domini nostri Iesu Christi pro redemptione nostra fusus est, ipse ibi sanguine suo contra inimicos crucis Christi dimicaret. **8, 2** (9, 5) Duces autem Francorum, Lothoringorum et Alemannorum, qui cum exercitu domini illuc profecturi erant, omnes piuum regem Ladislaum digne dignum sibi ducem ac praeceptorem praeficere concorditer disposuerant. **8, 3** (9, 6) Prius autem, quam de Francia et Alemannia ceterisque occidentalibus regionibus exercitus domini in Hungariam conuenirent, pius rex urgente necessitate contra Bohemos in expeditionem profectus est ibique repentina aegritudine correptus uiribus corporis coepit omnino destitui conuocatisque regni principibus indicauit dissolutionem sui corporis imminere. **8, 4** (9, 7) Quo audito clamor multitudinis plangentium et lamentantium et gementium mortem piissimi regis Ladislai usque in caelum extollitur. **8, 5** (9, 8) Sed pius rex accepta eucharistia corporis et sanguinis domini nostri Iesu Christi, in quem fideliter credidit et quem tota mente dilexit (*Deut. 6, 5; Matth. 22, 37*), feliciter migravit ad dominum. **8, 6** (9,

⁴cf. Chron. Hung. (ut sub nota 2).

12) Planxit autem eum uniuersa multitudo Hungarorum, clerus et populus, simul in unum diues et pauper (*Psalm. 48, 3*); iuuenes et uirgines (*Psalm. 148, 12*) continuo trium annorum spatio in uestibus lugubribus squalidi choreas non duxerunt, et omne genus musicorum et delentiuua dulcisona ultra tempus luctus siluerunt.

9, 1 (10, 1) Cum autem fideles sui corpus ipsius Albam efferrent, prae labore et maerore fatigati dormierunt. **9, 2** (10, 2) Cumque sopore grauati plus iusto demorarentur, currus, in quo positum fuerat corpus eius, sine subuectione et absque omni adminiculo cuiuslibet animalis recto itinere Varadinum ultro ferebatur. **9, 3** (10, 3) Euigilantes autem et currum non inuenientes contristati coeperunt per loca discurrere inueneruntque currum uersus Varadinum ultro currentem et sanctum corpus in eo positum. **9, 4** (10, 4) Videntes itaque miraculum, quod corpus beati confessoris ad locum, quem ipse praelegerat, diuinitus deferretur, Deo gratias agentes laudauerunt dominum.

10, 1 (11, 1) Cum autem multitudo magna officium humanitatis exhibendo sepulturae eius assisteret, quidam de circumstantibus dicebat corpus eius fetere, reliquis omnibus suauiissimam odoris fragrantiam sentientibus. **10, 2** (11, 2) Retortum est igitur ilico mentum illius ad dorsum eius et reflecti non poterat. **10, 3** (11, 3) Qui se ipsum diuina ultione debilitatum uidens, miserabiliter clamabat: 'peccaui in sanctum Dei' et procidens ad sepulcrum beati Ladislai misericordiam eius implorabat. **10, 4** (11, 4) Auulsa est itaque cutis cum carne menti sui, quae dorso eius inhaeserat, et ipse quidem sanitatem recuperauit, sed cicatrix ruptae cutis in mento eius occalluit.

11, 1 (13, 1) Quidam miles urgente necessitate argenteam scutellam suam, quam patri suo pius rex donauerat, cuidam comiti uenalem exposuit; quam idem comes ardore cupiditatis illectus a se furtim sublatam esse confinxit. **11, 2** (13, 2) Per sententiam itaque iudiciariam dictum est, quod eadem scutella poneretur super sepulcrum sancti Ladislai, ut comprobaret dominus, quis illorum eam iuste deberet habere. **11, 3** (13, 3) Comes igitur nimium de se praesumendo scutellam accepturus sepulcro appropinquauit statimque cecidit quasi mortuus et uehementer attonitus nec scutellam accipere nec de terra poterat surgere. **11, 4** (13, 4) Pauper uero miles ad sepulcrum humiliter accedens, quod suum erat, Deo gratias agens accepit.

12, 1 Nostris quoque temporibus Deus multis mirabilibus sanctum confessorem suum Ladislaum glorificauit. **12, 2** (14, 1) Nam anno domini millesimo centesimo nonagesimo secundo sanctum corpus eius canonizatum est. **12, 3** (14, 2) Tunc itaque ex causis superioribus lege naturae mutata priuationem ordine regressibili sequi coepit habitus. **12, 4** (14, 3) Plures enim caeci per merita beati regis Ladislai sunt illuminati, cecideruntque ab eorum oculis, tamquam squamae, albuginis <s>c<h>edulae, quas etiam uiri religiosi uiderunt, qui testimonium ueritati perhibuerunt. **12, 5** Multi quoque relaxatis linguae uinculis facultatem recte loquendi perceperunt. **12, 6** (14, 4) Claudii, paralytici uariisque languoribus diuturno tempore attriti ad sepulcrum eius uenientes implorato eius adiutorio sanati sunt. **12, 7** Singuli quoque piissimum confessorem pro suis necessitatibus inuocantes optata beneficia perceperunt. **12, 8** (14, 5) In ipsa etiam hora canonizationis quidam puer, cui loco manuum et pedum tumida carnis

massa ossibus penitus carens fluitabat, meritis eiusdem sancti ossibus increscentibus perfectam manuum et pedum suscepit sanitatem. **12, 9** (14, 6) Eadem etiam hora diei quasi sexta rutilans stella praeclari fulgoris stetit supra in directo monasterii, ubi sanctum eius corpus positum fuerat. **12, 10** (14, 6) Hoc autem maxima multitudo populorum extra monasterium congregatorum per spatium fere duarum horarum perspicue uidentes gauisi sunt gaudio magno ualde (*Matth. 2, 10*). **12, 11** (14, 7) Leprosus quidam ad sollemnitatem eius ueniens in uia mundatus est. **12, 12** Post haec autem anno millesimo ducentesimo quarto kal. Iunii (*sic*) ipso die Pentecostes canonicis orantibus et primae horae officium celebrantibus, quaedam mulier, cuius manus et brachia pectori suo inextricabiliter connexa fuerant, ad sepulcrum beati Ladislai sanata est.

13, 1 (15, 1) Sed et in aliis multis partibus late patentis Hungariae et circumadiacentibus regionibus plurima miracula et copiosa beneficia fidelibus eius patrocinia implorantibus sunt exhibita, quae non sunt scripta in hoc libro (*Ioh. 20, 30*), ne taediosa prolixitas legentibus fastidium ingereret. **13, 2** Haec autem scripta sunt, ut legentes et audientes per intercessionem piissimi regis Ladislai sic transeant per bona temporalia, quod et aeterna consequantur gaudia praestante domino nostro Iesu Christo, qui cum Deo Patre et Spiritu Sancto uiuit et regnat Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.

De sancto Ladislao rege Hungariae (recensio II [= BHL 4071d], codd. SCRD)

1, 1 (1, 1)⁵ Beatus rex Ladislaus ex illustri prosapia regum Hungariae progenitus in ipso suae natiuitatis exordio gratiae Dei propositum habitu corporis et animi praeferebat et natus praemonstrabat infantulus, qualis esset rex futurus⁶. **1, 2** Prouidentia nimirum conditoris, qui speciosus forma prae filiis hominum (*Psal. 44, 3*) et innumerabilis sapientiae describitur, sic ad similitudinem suam in operis sui uicario bonae spei (*Sap. 12, 19*) ac uenturae dignitatis fundamenta coniecit, ut ex prima compositione sui decore corporis et mentis indole puer ostenderet, cuius uicem adultus tenere natus esset. **1, 3** In his itaque primis gratiae donis exortus Ladislaus est uocatus, quod utique nomen non sine praesagio futurorum uidetur eidem esse impositum. **1, 4** (7, 5) Prima quippe syllaba nominis laus est per paragogen, dosis autem dans uel datum siue datio, laos uero populus interpretatur: Ladislaus quippe laus data populis sonat. **1, 5** Ipse quidem laus erat populis data, quia nationibus gentium, in quibus princeps talis surrexerat, gloriosum exstitit tanto rectore diuinitus concesso uisitari.

⁵in uncis, ubi fieri potest, capita et paragraphi recensionis primae indicantur.

⁶linea subducta indicantur discrepantiae eorum locorum, qui secundae recensionis cum prima sunt communes.

2, 1 Creuit autem puer et, uirtutibus ante diem ei contingentibus, super aetatis incrementa de uirtute in uirtutem proficiens cum ad primum discretionis gradum ascendisset, habita ueri Dei per fidem notitia sic illi amore totus inhaesit, ut non solum alia, uerum etiam semetipsum pro illo sibi diligendum aestimaret. **2, 2** Igitur fidei spei caritatis radicibus in animo fundatis inspirante pariter et adiuuante Deo statuit fieri per omnia rationi consentaneum naturam sequi, modum seruare, innocentiam custodire, iustitiam imitari promptumque Deo atque hominibus officium exhibere. **2, 3** Cum autem omnis laus uirtutis in actione consistat, propositi sui compos effectus coepit in actum uitae deuotus adducere, quae religiosa conceperat meditatione, Dei siquidem dilectione, qua fortis ut \dagger mors \dagger uiriliter armatus aetatis incentiua perdomuit, sublimitatem fortunae calcauit et maiorem circa magnates uanitatum affluentiam ueri boni delectatione suauiter affectus contempsit. **2, 4** Gloriam itaque mundanam, diuitias et dignitates, potentiam simul et uoluptatem, in quibus obtinendis ea opinione, quod earum possessores nihil fatigant indigentes, tota mortalium uersatur intentio, intra uanitates uanitatum (*Eccles. 1, 2*) computauit. **2, 5** Omnium quippe desiderabilium summam Deum esse non dubitans et in illius maiestatem tota uirtute mentis erectus, illum incessabili deuotione cordis affectans, illum in insuperabili magnanimitate perquirens, nequaquam ab eo, quod summe bonum, ad inimicas saeculi huius illecebras animum inclinauit, sed regum dignitate seruata, quod suum est unicuique tribuens, dilexit Deum propter se et mundana propter Deum. **2, 6** Erat igitur fidelis et deuotus in creatorem, beniuolus in homines, liberalis in extraneos, munificus in subiectos, misericors in afflictos, ualidissimus oppressorum liberator et patientium necessitatum piissimus adiutor.

3, 1 Talibus autem uirtutibus animi decenter adornatus corporis etiam uiribus et uenustate Deum in se laudabilem exhibebat. **3, 2** (3, 2) Erat enim manu robustus et reuerendi admodum uultus, statura procerus et ceteris hominibus ab umero supra praeminens (*I reg. 9, 2 [sim. 10, 23]*) ita, quod exuberantem in ipso donorum plenitudinem ipsa quoque corporis species imperio digna declararet. **3, 3** Cum uero tanta bonorum praeeinentia se uideret gloriosum, non in superbiae tumorem est elatus, non aliorum iura dolose seu uiolenter occupauit, sed ei, qui sine praeuento meritorum largiri bona consueuit, debitas pro acceptis beneficiis gratias agens, quicquid boni sensit in se, diuino cultui mancipauit.

4, 1 Interea nutu creatoris prouidente, ne tantum decus occultum lateret, ne tanta uirtus quiesceret otiosa, praesertim Hungaricis gentibus utpote nouiciis adhuc prouido rectore plurimum indigentibus, aderat iam tempus opportunum, quo scilicet Deus et electum suum declararet et populum suum talis patroni uirtute protegeret et exemplis erudiret. **4, 2** Electus itaque diuinitus princeps et prius officio ducatus religiosissime perfunctus, tandem, perniciosis regni ciuibus cum rege ipsorum Salomone saepius triumphatis nec tamen a malitia cessantibus nisi Salomone rege carcerali custodia detento, cum consensu principum et plebis totius Hungariae felix regnum fore tali rectore dicentium sine potestatis aut honorum ambitione, sine qualibet rerum saecularium cupiditate regni gubernacula suscepit. **4, 3** Cum enim in arbitrio haberet regiam

dignitatem occupare, non inungi, non in regem coronari festinauit, sed, insignia regis ante se faciens cum honore deferri, regiae dignitatis officium non ut praesit, sed ut prosit adimpleuit.

5, 1 Iam uero regiae dignitatis officio dignissime suscepto, quantum se ac qualem exhibuerit, plus est, quam uerbis queat explicari. **5, 2** Non enim affluentibus diuitiis aut aliis temporalibus cor apposuit (*Psalm. 61, 11*), sed aeternum prae mente bonum semper habens illud insatiabili desiderio cupiebat, illud indesinentium operum magnanimitate perquirebat. **5, 3** Erat itaque benignus in affatu, prouidus in consilio, uerax in sermone, constans in promissione, iustus in iudicio, seuerus in corripiendo. **5, 4** (5, 1) Vigiliis et orationibus et elemosynis iugiter insistebat, peccata populi plangebatur et pro eorum iniuria se periculis opponebat. **5, 5** Duas episcopales ecclesias construxit et sufficientibus eas dotauit redditibus aliasque per Hungariam ecclesias competentibus elemosynis sublimauit.

6, 1 Operibus igitur sanctis rex Ladislaus humiliter insistens tantam apud Deum gratiam obtinuit, ut eius merita miraculorum experimenta comprobarent. **6, 2** (5, 3) Quadam siquidem nocte monasterium Varadiense iuxta consuetudinem subiit, ut oraret. **6, 3** (5, 4) Factum est autem, dum in oratione diutius moraretur, cubicularius eius, qui foris eum solus expectabat, prae nimia mora taedio affectus surrexit et introspexit uiditque dominum suum glorificato corpore mirabiliter in aera subleuatum. **6, 4** (5, 5) O uere beatum uirum, quem adhuc in carne constitutum carnea moles non premebat, sed praerogatiua meritorum sanctitas ad consortium supernorum ciuium subleuabat!

7, 1 (6, 1) Post haec latrunculi Byssenorum confinia Hungarorum irruerunt et illic uiros et mulieres captiuos abduxerunt. **7, 2** (6, 2) Quos ipse cum exercitu persequens uenit in solitudinem magnam, nec habebant, quid manducarent. **7, 3** (6, 3) Et dum fame periclitaretur exercitus, auulsus est ipse seorsum ab eis, et in oratione prostratus implorabat misericordiam Dei, ut, qui quondam filios Israhel manna de caelo pluens nutrierat, christianum populum famis inedia non sineret interire. **7, 4** (6, 4) Cumque surgens ab oratione reuerteretur, ecce grex ceruorum et bubalorum obuiauit ei, et cum ipso simul in medium exercitus deposita feritate conuenit. **7, 5** (6, 5) Tulit ergo unusquisque ex animalibus, quantum sibi sufficiebat (*exod. 16, 16*), laudantes et glorificantes Deum in sancto suo, per quem misericordiam talem fuertant consecuti. **7, 6** Adest Dominus electis suis, affectum eis et opportunitatem boni operis administrans.

8, 1 Electus iste Dei seruus, dum affectu summo placita Deo facere cogitaret, hoc ei potissimum diuinitus oblatum est, ne corpora sanctorum, quos auctor uniuersitatis caeli dignabatur honore suoque iam gremio confouebat, in puluere diutius iacere pateretur. **8, 2** Igitur, auctoritate summi pontificis impetrata, sanctorum corpora, uidelicet beati Stephani regis, qui primus Hungaris uiam salutis aeternae (*Hebr. 5, 9*) demonstrauit, et filii eius Emerici, qui, cum esset filius regis unicus peteretque sibi diuinitus reuelari, quid offerre Deo posset acceptius, essetque responsum uirginitatem esse Deo gratissimam, contra uoluntatem coniugii, contra spem posteritatis in regnum

successurae, uotum Deo uirginitatis obtulit, corpora quoque sancti Gerardi martyris et beatorum Andreae et Benedicti uenerabiliter fecit eleuari.

9, 1 Iis ergo rebus ad uotum ei contingentibus uidens diuinae circa se dilectionis indicia, coepit sollicite meditari, quid pium, quid unicum, quid Deo gratius pro tot bonis bonorum auctori retribuatur. **9, 2** (8, 1) Statuit igitur ire Hierosolymam et illic, si oporteret, mori pro Christo, qui, cum esset splendor gloriae et figura substantiae Dei (Hebr. 1, 3), Deus non dubitauit crudelissimam mortem crucis pro redimendis hominibus sustinere. **9, 3** Cesset homo admirari de sanctis, qui eos sanguinis et totius impendii prodigos effecerit, cum illud summum bonum, illa interminabilis uitae tota simul et perfecta possessio sic faciem quondam eis ostenderit, sic ueritatem suam et dulcedinem in cor ipsorum eliquauerit, ut omnia, quasi non sint, sic uideantur eis coram illo. **9, 4** Stupeat igitur potius talium admirator, quod mediocre appetitus locum umquam habuerit fide ac ratione summum bonum comprehendere. **9, 5** (8, 2) Cum autem fama sancti Ladislai regis uotum eius longe lateque diffudisset, duces Francorum, Lothoringorum et Alemannorum idem peregrinationis iter conuouentes, regem Ladislaum sibi suisque duces ac praeceptorem fore concorditer petierunt. **9, 6** (8, 3) Sed antequam in Hungariam conuenirent, pius rex urgente regni sui necessitate contra Bohemos in expeditionem profectus est, ubi reformata cum honore suo pace, dum iam regredi cogitaret, aegritudine repentina correptus, uiribus corporis incepit omnino destitui, conuocatisque regni principibus indicat dissolutionem sui corporis imminere. **9, 7** (8, 4) Quo audito clamor multitudinis plangentium de morte piissimi regis usque ad caelum extollitur. **9, 8** (8, 5) Sed piissimus rex accepta eucharistia feliciter migravit ad dominum, in quem fideliter credidit, quem toto corde dilexit (Deut. 6, 5; Matth. 22, 37) et quem tota uirtute quaesiuit. **9, 9** Cadit igitur in solo rege Ladislao tota militum eius in Christi sacramenta iuratorum expectatio, heu, magnifici triumphatoris regimine destituta. **9, 10** O diuinae dispositionis inaeestimabilem uiam! talisne proelii tam idoneum executorem, expeditum in priuatis, magnanimum in publicis, religiosum in diuinis rebus, tam sancti desiderii finem placuit non obtinere? **9, 11** A domino factum est istud et est mirabile in oculis hominum. **9, 12** (8, 6) Planxit autem eum uniuersitas Hungarorum, clerus et populus, simul in unum diues et pauper (Psalm. 48, 3); iuuenes et uirgines (Psalm. 148, 12), lugubribus indumentis squalidi, continuo trium annorum spatio choreas non duxerunt, omnisque musici generis instrumenta ultra tempus luctus siluerunt.

10, 1 (9, 1) Cum uero de corpore eius Varadinum transferendo, ubi scilicet sepeliri se mandauerat, ob ardorem dierum canicularium et longitudinem uiae fidelium haesitaret arbitrium et in Albensem ecclesiam, quae propius erat, uideretur esse declinandum, uenerunt interim ad diuersorium, ubi prae labore ac tristitia fatigati dormierunt. **10, 2** (9, 2) Cumque sopore grauati plus iusto morarentur, currus, in quo positum erat corpus eius, sine subuectione omnique adminiculo cuiuslibet animalis recto itinere Varadinum ultro ferebatur⁷. **10, 3**

⁷cf. miraculum I reg. 6, 12.

(9, 3) Euigilantes autem et currum non inuenientes contristati ualde coeperunt per loca discurrere inueneruntque currum uersus Varadinum ultro currentem et sanctum corpus in eo positum. **10, 4** (9, 4) Videntes itaque miraculum, quod uidelicet corpus beati confessoris ad locum, ubi sepulturam ipse sibimet elegerat, diuinitus portaretur, ei, qui mirabilis est in sanctis suis (*Psalm. 67, 36*), gratias agentes iter suum sine omni haesitatione uersus Varadinum direxerunt.

11, 1 (10, 1) Quo cum uenissent et officium humanitatis exhibentes sepulturae eius assisterent, quidam de circumstantibus dicebat fetere corpus eius, reliquis omnibus suauius odoris fragrantiam sentientibus. **11, 2** (10, 2) Retortum est igitur ilico mentum illius ad dorsum eius et reflecti non poterat. **11, 3** (10, 3) Qui se ipsum ultione diuina uidens esse percussum, miserabiliter eiulando clamabat dicens: 'peccaui in sanctum Dei' et procidens ad sepulcrum sancti Ladislai regis misericordiam eius, ut sanaretur, implorabat. **11, 4** (10, 4) Auulsa est itaque cutis cum carne menti sui, quae dorso eius inhaerebat, et ipse quidem sanitatem recuperauit, sed cicatrix ruptae cutis in mento eius occalluit. **11, 5** Sic igitur Deus eundem percutiendo sanans timendum se pariter et amandum ostendit.

12, 1 Arcanis Dei scrutandis indigni uix etiam admirari sufficiemus, quod illa semper prompta misereri benignitas intercessores addicere congruum duxerit, condendis omnibus sufficiens ipse exsecutores operi suo praeficere uoluerit. **12, 2** Salua tamen secretorum reuerentia credimus abundantiam diuinae bonitatis operari. **12, 3** Deus nempe, quamquam ex natura perfectionis nihil ei deesse possit, caritate tamen ductus, soli(c)itudinis impatiens, participes suae diuinitatis procreauit, eiusdem diuinitatis, quia sane mediocribus bonis non possent esse contenti, cum finis totius delectationis in summo bono constitutus existat. **12, 4** Necessarium itaque beatificandi modum Deus obseruans, dum electis suis sese participat, dum idem uelle<n>t, posse illis tribuit profecto, quod Dei proprium est, eis accommodat ipsisque cooperantibus ad effectum opera sua perducit. **12, 5** In diuinam enim est extolli dignitatem illud administrare, illud efficere deitatis communionem, quod facere Dei proprium est auctoritatis ratione. **12, 6** Hac igitur dispensatione Deus electum hunc suum in se transfigurans regali dignitate sublimauit et, sicut in terris uicem suam gerendam ei commisit, sic in caelestibus regnis corregnare secum eundem constituens diuina ei suffragia cunctis ipsum inuocantibus conferre donauit. **12, 7** Caecis itaque uisum (*Luc. 4, 19*), surdis auditum, mutis loquelam, claudis dedit incessum, et, adiutor in opportunitatibus (*Psalm. 9, 10*) defensionis, solatium oppressis impendit. **12, 8** Siquidem fama sanctitatis ipsius audita quaedam uirgo pauperula ueniens ad sepulcrum eius amissum recuperare uisum promeruit, sed recepta corporali sanitate tantam animi simplicitatem percepit, ut non solum in corpore, uerum etiam in spiritu uisitata diuinitus esse uideretur. **12, 9** Quaedam etiam nobilis puella, dum ex oculorum dolore uisu priuata totam carnalis medicinae spem amisit, apud sepulcrum eiusdem a suis derelicta parentibus, aegros oculos inaudito modo sanis commutauit. **12, 10** Nam dum angustia doloris et damno membrorum lugubris defluentes lacrimas abstergeret, ceciderunt in manu eius quidam globi carnis,

formam quidem oculorum habentes, sed coagulato sanguine prorsus inuoluti. **12, 11** Cumque uociferante puella, quae nimirum oculos suos se re uera amisisse credebat, populus attonitus ad eam uidendi studio cursitasset, uident illam et elisos carnis globos in manu sua mirantibus ostentantem et nimis oculis stupentibus, quae uidebat, admirantem. **12, 12** De surdis autem et mutis et claudis per ipsius merita sanatis uulgaritas et quasiabilitas miraculorum inter gaudia loqui prohibet et ad insueta potius enarranda transmittit.

13, 1 (11, 1) Quidam itaque miles urgente necessitate argenteam scutellam suam, quam patri suo pius rex donauerat, cuidam comiti uenalem exposuit; quam idem comes ardore cupiditatis illectus a se furtim sublatam esse confinxit. **13, 2** (11, 2) Per sententiam itaque iudiciariam decretum est, quod eadem scutella super sepulcrum sancti Ladislai poneretur, ut comprobaret dominus, quis illorum eam iuste deberet habere. **13, 3** (11, 3) Comes igitur nimium de se praesumendo scutellam accepturus sepulcro appropinquauit, statimque cecidit quasi mortuus et uehementer attonitus nec scutellam accipere nec de terra poterat resurgere. **13, 4** (11, 4) Pauper uero miles ad sepulcrum humiliter accedens, quod suum erat, Deo gratias agens accepit.

14, 1 (12, 2) Cum igitur auctor et rex omnis creaturae, cuius uirtute miracula sanctorum explicantur, <quo?> uno tota rerum musica concinit, sanctum hunc regem diuinae uirtutis consortem esse cunctorum miraculorum argumentis declarasset, anno domini millesimo centesimo nonagesimo secundo sacratissimum corpus eius est canonizatum. **14, 2** (12, 3) Tunc ex causis superioribus lege naturae mutata priuationem ordine regressibili sequi coepit habitus: Nimirum naturae genitor sic naturam suae bonitati fecit obnoxiam, ut nihil uideretur ei derogatum, quod diuina pietas indicaret annuendum. **14, 3** (12, 4) Plures enim caeci ad sepulcrum sancti Ladislai regis uenientes implorato eius auxilio mirabiliter sunt illuminati. **14, 4** (12, 6) Claudi quoque et muti surdique et paralytici ac uariis languoribus diuturno tempore attriti per inuocationem nominis eius a suis sunt infirmitatibus liberati. **14, 5** (12, 8) In ipsa canonizationis hora quidam puer, cui loco manuum et pedum longa carnis massa ossibus carens dependebat, meritis eius ossibus incrementibus perfectam manuum et pedum suscepit sanitatem. **14, 6** (12, 9sq.) In eadem hora sidus praeclari fulgoris stetit in directo monasterii, ubi sanctum corpus positum erat, et per spatium duarum fere horarum perspicue rutilauit. **14, 7** (12, 11) Leprosus itaque quidam ad sollempnitatem eius ueniens praeuentu meritorum eius in uia mundatus curatori suo regi sancto laudes et gratiarum tulit actiones. **14, 8** Quam plurimi etiam in articulo necessitatis positi suffragium eius implorantes optatum suae petitionis effectum perceperunt.

15, 1 (13, 1sq.) Sed et in aliis late patentis Hungariae partibus ac circumstantium terrarum regionibus per inuocationem sanctissimi regis Ladislai diuersa exuberant beneficia praestante domino nostro Ihesu Christo, qui cum <Deo> Patre et Spiritu Sancto uiuit et regnat Deus per omnia saecula saeculorum. Amen. **15, 2** Vigilate, quia nescitis, qua hora dominus est uenturus (Matth. 24, 42).

De sancto Ladislao rege Hungariae
(*recensio III, scilicet longior BHL 4670, codd. LTBNP*)

(p. 515 Bartoniek) **1, 1** (1, 1 *rec. II*)⁸ Beatus rex Ladislaus ex illustri prosapia regum Hungariae exortus elegantissime effulsit. **1, 2** Pater nimirum ipsius, inclitus rex Bela primus, primi Andreae regis clarissimi germanus extitit, per cuius industriam ingenii annis, quibus regnavit, res publica, immo tota Pannonia, ita ordinata et adaucta floruit, ut post tempora beati Stephani regis legibus, libertate, opulentia numquam tam egregie enituit. **1, 3** In cuius quoque tempore Hungaria, magis ditior quam antea, coepit libertatis caput plenis copiae cornibus extollere super aethera, cunctasque fere regiones euincere diuitiis, honore et gloria. **1, 4** Frater autem eius uterinus Magnus, rex gloriosus, Geisa a sua gente appellatus est; uir religiosus et totus catholicus, qui adeo honestis moribus ac probis actibus decoratus fuit, quod si fraterna discordia inter ipsum et regem Salomonem non fuisset interceptus, sanctitatis merito et gloria dudum manifeste claresceret insignitus.

2, 1 (1, 1 *rec. II*) Beatus itaque rex Ladislaus, tamquam de sideribus nouum sidus exortus, in ipso natiuitatis suae exordio gratiae Dei propositum habitu corporis et animi praeferebat, et natus monstrabat infantulus, (p. 516 Bartoniek) qualis esset rex futurus. **2, 2** (1, 2 *rec. II*) Prouidentia nimirum conditoris, qui speciosus forma prae filiis hominum (*Psalms. 44, 3*) et innumerabilis sapientiae describitur, sic ad similitudinem suam in operis sui uicario bonae spei (*Sap. 12, 19*) ac uenturae dignitatis fundamenta coniecit, ut ex prima compositione decore sui corporis et mentis elegans puer ostenderet, cuius uicem adultus tenere natus esset. **2, 3** (1, 3 *rec. II*) In his itaque primis gratiae donis exortus Ladislaus est uocatus, quod utique nomen non sine praesagio futurorum uidetur eidem esse impositum. **2, 4** (7, 5 *rec. I*) Nam si etymologiae nominis eius alludamus, Ladislaus quasi laus diuinitus data populis dicitur: laos enim populus interpretatur, dosis autem dans uel datum siue datio, prima uero syllaba nominis eius laus est per paragogen. **2, 5** (1, 5 *rec. II*) Ipse quidem laus data erat populis, quia - re uera beata gens et laudabilis populus, in quo talis princeps surrexerat! - gloriosum exstitit tanto rectore diuinitus concessio uisitari.

3, 1 (2, 1 *rec. II, postea 1, 1 rec. I*) Creuit itaque puer et, uirtutibus ante diem ei contingentibus, super aetatis incrementa de uirtute in uirtutem proficiens cum ad primum uirtutis gradum ascendisset, habita ueri Dei notitia (*inde 1, 1 rec. I*) christianae fidei cultor factus eximius, puro mentis affectu deuotissime Christo seruire studuit. **3, 2** (1, 2 *rec. I*) Illustratus enim sancti spiritus gratia aridentis sibi atque blandientis, mundi gloriam caducam reputans et transitoriam, esuriuit atque sitiuit iustitiam (*Matth. 5, 6*), ut ad aeternam feliciter perueniret patriam. **3, 3** (1, 3 *rec. I*) Quamuis enim mundus sibi florens albesceret, (p. 517 Bartoniek) in eius tamen corde iam aruerat, cuius ipse

⁸in uncis, ubi fieri potest, capita et paragraphi recensiois primae aut secundae indicantur. linea autem subducta indicantur discrepantiae eorum locorum, qui primae secundaeue recensiois cum tertia sunt communes.

concupiscentiis in spe filiorum Dei (*Ioh. 1, 12*) crucifixus fuerat. **3, 4** (1, 4 *rec. I*) In hoc itaque mortali corpore uiuens iam non ipse, sed in ipso Christus, fidem rectam ueram catholicam in Christo Iesu fundatam, in cordibus prophetarum patriarcharumque radicatam, apostolico praeconio commendatam, tota mente fideliter amplectendo tenuit.

3, 5 (2, 1 *rec. I*) Super hoc etiam fundamentum gratum omnipotenti Deo habitaculum (*Eph. 2, 22*) et sancti spiritus sacrarium ex auro, gemma et lapidibus pretiosis secundum apostolum (*I Cor. 3, 12*) aedificauit. **3, 6** (2, 2 *rec. I*) Erat enim copiosus in caritate, longanimis in patientia, pietate rex serenus, gratiarum donis plenus, cultor iustitiae, patronus pudicitiae, consolator afflictorum, subleuator oppressorum, miserator orphanorum, pius pater pupillorum; miserorum et inopum necessitatibus misericordiae uisceribus affluens subueniebat.

3, 7 (3, 1 *rec. I*) In naturalibus autem bonis diuinae miserationis gratia speciali eum praerogatiua praeeminentiae supra communem hominum ualorem praetulerat. **3, 8** (3, 2 *rec. I*) Erat enim manu fortis et uisu desiderabilis et secundum phys*o*nomiam leonis magnas habens extremitates, statura quippe procerus ceterisque hominibus ab umero supra praeeminentis (*I reg. 9, 2 [sim. 10, 23]*) ita, quod exuberante in ipso donorum plenitudine ipsa quoque corporis species regio diademate dignum ipsum declararet. **3, 9** (3, 3 *rec. II*) Cum uero tanta bonorum praeeminentia se uideret gloriosum, non in superbiae tumorem est eleuatus, non aliorum iura dolose seu uiolenter occupauit, sed ei, qui sine praeuentu meritorum largiri bona consueuit, debitas pro acceptis beneficiis gratias agens, quicquid bonorum sensit in se, diuino cultui mancipauit.

4, 1 (4, 1 *rec. II*) Interea nutu creatoris prouidente, ne tantum decus occultum lateret, ne tanta uirtus quiesceret otiosa, praesertim Hungaricis gentibus utpote nouiciis adhuc prouido rectore plurimum indigentibus, aderat iam tempus opportunum, quo scilicet Deus et electum suum declararet, et populum suum talis patroni uirtute protegeret et exemplis erudiret. **4, 2** (4, 2 *rec. II*) Electus itaque diuinitus princeps et prius officio ducatus religiosissime perfunctus, tandem (p. 518 *Bartonek*) perniciosis regni ciuibus cum rege eorum Salomone saepius triumphatis nec tamen a malitia cessantibus nisi Salomone rege carcerali custodia detento, cum consensu principum et consensu totius Hungariae felix regnum tali rectore dicentium sine potestatis aut honoris ambitione, sine qualibet saecularium rerum cupiditate regni gubernacula suscepit. **4, 3** (4, 3 *rec. II*) Cum enim in arbitrio haberet regiam dignitatem diuinitus sibi uendicare, non inungi, non in regem coronari festinauit, sed, insignia regis ante se faciens cum honore deferri, regiae dignitatis officium non ut praesit, sed ut prosit adimpleuit.

4, 4 (5, 1 *rec. II*) Iam uero regiae dignitatis officio dignissime suscepto, quantum se ac qualem exhibuerit, plus est, quam uerbis queat explicari. **4, 5** (5, 2 *rec. II*) Non enim affluentibus diuitiis aut aliis temporalibus cor apposuit (*Psal. 61, 11*), sed aeternum prae mente bonum semper habens illud insatiabili desiderio cupiebat, illud indesinentium operum magnanimitate perquirebat. **4, 6** (2, 5 *rec. II*) Omnium quippe desiderabilium summam Deum

esse non dubitans et in illius maiestatem tota mentis uirtute erectus, regum dignitate seruata, quod suum est unicuique tribuens, dilexit Deum propter se, mundi contemptibilia propter Deum. **4, 7** (2, 6 rec. II) Erat igitur fidelis et deuotus in creatorem per uotum et oblatum, beniuolus in suam gentem, liberalis in extraneos, munificus in subiectos, misericors in afflictos, ualidissimus oppressorum liberator. **4, 8** (5, 3 rec. II, postea 4, 1 rec. I) Erat itaque benignus⁹ in affatu, prouidus in consilio, uerax in sermone, constans in promissione, iustus in iudicio, seuerus in corripiendo; (*inde* 4, 1 rec. I) in examinandis autem iudiciis non tam iudicare quam iudicari sibi que magis terribile iudicium imminere credebat quam iis, qui ab eo iudicabantur. **4, 9** (4, 2 rec. I) Vnde rigorem iustitiae lenitate temperans misericordiae, talem se erga subditos exhibebat, ut ab eis potius (p. 519 **Bartoniak**) amaretur, quam timeretur. **4, 10** (4, 3 rec. I) Regni quippe gubernaculum non solum honori sibi erat, sed oneri. **4, 11** (4, 4 rec. I) Non enim sua, sed secundum apostolum (*I Cor. 13, 5*) quae Iesu Christi sunt sine querela quaerebat. **4, 12** (4, 5 rec. I) Propter quod a proprietate rerum et nominum, quasi mutato nomine, ab omni gente sua pius rex uocabatur.

5, 1 (7, 1 rec. I) Cum itaque ipse pius rex esset armatus humilitate, potens pietate, praecipuus tamen erat largitate. **5, 2** (7, 2 rec. I) Omnes enim ecclesiae et monasteria regalia, siue ab eo, siue a quocumque alio fundata, elemosynas eius sunt locupletata, unde merito usque in hodiernum diem elemosynas eius enarrat omnis ecclesia (*Sirach 31, 11*) Hungarorum. **5, 3** (7, 3 rec. I) Duos quoque episcopatus ordinauit et regia largitate locupletauit. **5, 4** (7, 4 rec. I) Erat enim magnus et munificus secundum nomen suum gloriosum.

5, 5 (5, 1 rec. I) Ieiuniis et orationibus iugiter insistebat, peccata populi sui plangebat et in ara cordis semet ipsum Deo hostiam uiuam offerebat. **5, 6** (5, 2 rec. I) Quod si nocturnis uigiliis et prolixioribus orationibus (*Marc. 12, 40*) ipsum fatigari contigisset, non delicatum torum repetebat, sed in exedris ecclesiarum paululum pausabat. **5, 7** (6, 2 rec. II) Quadam siquidem nocte monasterium Varadiense iuxta consuetudinem subiit, ut oraret. **5, 8** (6, 3 rec. II) Factum est autem, dum in oratione diutius moraretur, cubicularius eius, qui foris eum solus exspectabat, prae nimia mora taedio affectus surrexit et introscepit uiditque dominum suum glorificato corpore (p. 520 **Bartoniak**) mirabiliter in aera subleuatum. **5, 9** (6, 4 rec. II) O uere beatum uirum, quem adhuc in carne constitutum carnea moles non premebat, sed praerogatiua meritorum ad consortia supernorum ciuium subleuabat!

6, 1 (7, 1 rec. II) Post haec latrunculi Byssenorum confinia Hungarorum irruerunt et illic uiros ac mulieres captiuos abduxerunt. **6, 2** (7, 2 rec. II) Quos ipse cum exercitu persequens uenit in solitudinem magnam, nec habebant, quod manducarent. **6, 3** (7, 3 rec. II) Et dum fame periclitaretur exercitus, auulsus est ipse seorsum ab eis, et in oratione prostratus implorabat misericordiam Dei, ut, qui quondam filios Israhel manna pluens nutrierat, christianum populum famis inedia non sineret interire. **6, 4** (7, 4 rec. II) Cumque surgens ab oratione

⁹erat itaque benignus' post 'erat igitur fidelis' ualde inelegans fragmentum ex cap. 5, 3 recensionis II non satis diligenter translatum esse perspicuum reddit.

reuerteretur, ecce grex ceruorum et bubalorum obuiauit ei, et cum ipso simul in medium exercitus deposita feritate conuenit. **6, 5** (7, 5 *rec. II*) Tulit ergo unusquisque ex animalibus, quantum sibi sufficiebat (*exod. 16, 16*), laudantes et glorificantes Deum in sancto suo, per quem talem misericordiam fuerant consecuti. **6, 6** (7, 6 *rec. II*) Adest Deus electis suis, affectum eis et opportunitatem boni operis administrans.

6, 7 (8, 1 *rec. II*) Electus iste Dei seruus, dum affectu summo placita Deo facere cogitaret, hoc ei potissimum diuinitus oblatum est, ne corpora sanctorum, quos auctor uniuersitatis caeli dignabatur honorare suoque iam gremio confouebat, in puluere diutius iacere pateretur. **6, 8** (8, 2 *rec. II*) Igitur, auctoritate summi pontificis impetrata, sanctorum corpora, uidelicet beati Stephani regis, qui primus Hungaris uiam salutis aeternae (*Hebr. 5, 9*) demonstrauit, et filii eius sancti Emerici, qui, cum (p. 521 **Bartoniék**) esset filius regis unicus peteretque sibi diuinitus reuelari, quid offerre Deo posset acceptius, essetque ei responsum uirginitatem esse Deo gratissimam, contra uoluntatem coniugii et contra spem posteritatis in regni successore, uotum Deo uirginitatis obtulit, - corpora sancti Gerardi martyris et beatorum Andreae et Benedicti mirabiliter fecit canonizari.

7, 1 (9, 1 *rec. II*) Iis ergo rebus ad uotum ei contingentibus uidens diuinae circa se dilectionis indicia, coepit sollicite meditari, quid pium, quid unicum quidue Deo gratissimum pro tot bonis bonorum auctori retribuatur. **7, 2** (9, 2 *rec. II*) Statuit igitur ire Hierosolymam et illic, si oporteret, mori pro Christo, qui, cum esset splendor gloriae et figura substantiae Dei (*Hebr. 1, 3*), Deus non dubitauit crudelissimam mortem crucis pro redimendis hominibus sustinere. **7, 3** (9, 5 *rec. II*) Cum autem fama sancti Ladislai regis uotum eius longe lateque diffudisset, duces Francorum, Lothoringorum et Alemannorum idem peregrinationis iter conuouentes, pium (= *rec. I*) regem Ladislaum sibi suisque ducem ac praeceptorem fore concorditer petierunt. **7, 4** (9, 6 *rec. II*) Sed antequam (p. 522 **Bartoniék**) in Hungariam conuenirent, pius rex urgente regni sui necessitate contra Bohemos in expeditionem profectus est, ubi reformata cum honore suo pace, dum iam regredi cogitaret, aegritudine repentina correptus, uiribus corporis coepit (= *rec. I*) omnino destitui, conuocatisque regni principibus indicauit (= *rec. I*) dissolutionem sui corporis imminere. **7, 5** (9, 7 *rec. II*) Quo audito clamor multitudinis plangentium de morte piissimi regis usque ad caelum extollitur. **7, 6** (9, 8 *rec. II, cf. rec. I*) Sed rex accepta eucharistia, in quem fideliter credidit, quem toto corde dilexit (*Deut. 6, 5; Matth. 22, 37*) et quem tota uirtute quaesiuit, feliciter migravit ad Dominum. **7, 7** (9, 9 *rec. II*) Cadit ergo in solo rege Ladislao tota militum eius in Christi sacramenta iuratorum expectatio. **7, 8** (9, 12 *rec. II*) Planxit autem eum uniuersitas Hungarorum, clerus et populus, simul in unum diues et pauper (*Psalms. 48, 3*); iuuenes et uirgines (*Psalms. 148, 12*), lugubres, indumentis squalidi, continuo trium annorum spatio choreas non duxerunt, omnisque musici generis instrumenta ultra tempus luctus siluerunt.

8, 1 (10, 1 *rec. II*) Dum uero de corpore eius Varadinum transferendo, ubi scilicet sepeliri se mandauerat, ob ardorem dierum (p. 523 **Bartoniék**)

canicularium et longitudinem uiae fidelium haesitaret arbitrium et in Albensem ecclesiam, quae propius erat, uideretur esse declinandum, uenerunt interim ad diuersorium, ubi prae labore ac tristitia fatigati dormierunt. **8, 2** (10, 2 *rec. II*) Cumque sopore grauati essent, currus, in quo positum erat corpus eius, sine subuectione cuiuslibet animalis recto itinere Varadinum ultro ferebatur¹⁰. **8, 3** (10, 3 *rec. II*) Vigilantes autem et currum non inuenientes contristati ualde coeperunt per loca discurrere inueneruntque currum uersus Varadinum ultro currentem et sanctum corpus in eo positum. **8, 4** (10, 4 *rec. II*) Videntes itaque miraculum, quod uidelicet corpus beati confessoris ad locum, ubi sepulturam ipse sibimet elegerat, diuinitus portaretur, ei, qui mirabilis est in sanctis suis (*Luc. 4, 19*), gratias agentes iter suum sine omni haesitatione uersus Varadinum direxerunt.

9, 1 (11, 1 *rec. II*) Cum igitur ad praedictam ciuitatem peruenissent et officium humanitatis exhibentes sepulturae ipsius assisterent, quidam de circumstantibus dicebat corpus eius fetere, reliquis omnibus suauiissimam odoris fragrantiam sentientibus. **9, 2** (11, 2 *rec. II*) Retortum est igitur ilico mentum illius et flecti non poterat. **9, 3** (11, 3 *rec. II*) Qui se ipsum diuina ultione uidens esse percussum, miserabiliter eiulando clamabat dicens: 'peccauit in sanctum Dei' et procidens ad sepulcrum sancti Ladislai regis misericordiam eius, ut sanaretur, implorabat. **9, 4** (11, 4 *rec. II*) Auulsa (p. 524 *Bartoniak*) est itaque cutis cum carne menti sui, quae dorso eius inhaerebat, et ipse quidem sanitatem recuperauit, sed cicatrix ruptae cutis in mento eius occalluit. **9, 5** (11, 5 *rec. II*) Sic ergo Deus illum percutiendo sanans timendum se pariter et amandum ostendit.

9, 6 (12, 4 *rec. II*) Necessarium itaque Deus beatificandi modum obseruans, dum electis suis sese participat, (12, 6 *rec. II*) hunc suum electum in se transfigurans regali sublimauit dignitate et, sicut in terris uicem suam gerendam ei commisit, sic in caelestibus regnis corregnare secum eundem constituens diuina ei suffragia cunctis ipsum inuocantibus conferre donauit. **9, 7** (12, 7 *rec. II*) Caecis itaque uisum (*Luc. 4, 19*), surdis auditum, mutis loquelam, claudis dedit gressum, et adiutor in opportunitatibus (*Luc. 4, 19*) defensionis, solatium oppressis impendit. **9, 8** (12, 8 *rec. II*) Siquidem fama sanctitatis ipsius audita quaedam uirgo paupercula ueniens ad sepulcrum eius amissum recuperare uisum promeruit, sed recepta corporali sanitate tantam animi simplicitatem percepit, ut non solum in corpore, uerum etiam in spiritu uisitata diuinitus esse crederetur. **9, 9** (12, 9 *rec. II*) Quaedam autem nobilis puella, dum oculorum uisu priuata totam carnalis medicinae spem amisisset, apud sepulcrum eiusdem a suis derelicta parentibus, aegros oculos inaudito modo sanis commutauit. **9, 10** (12, 10 *rec. II*) Nam dum angustia doloris et damno membrorum lugubris defluentes lacrimas abstergeret, ceciderunt in manu eius quidam globi carnis, formam quidem oculorum habentes, sed coagulato sanguine prorsus inuoluti. **9, 11** (12, 11 *rec. II*) Cumque uociferante puella, quae nimirum oculos suos se iam amisisse credebat, populus attonitus ad eam uidendi studio curisarent, uident eam et elisos carnis globos in manu sua

¹⁰cf. miraculum I reg. 6, 12.

admirantibus ostentantem et nouis oculis stupenda, quae uidebat, ammirantem. **9, 12** (12, 12 *rec. II*) De mutis autem, surdis et claudis per ipsius merita sanatis uulgaritas et quasiabilitas miraculorum inter gaudia loqui prohibet et ad insueta potius enarranda transmittit.

10, 1 (13, 1 *rec. II*) Quidam itaque miles urgente necessitate scutellam argenteam, quam patri suo pius rex donauerat, cuidam comiti uenalem exposuit, sed eam idem comes ardore cupiditatis illectus a se furtim sublatam esse confinxit. **10, 2** (13, 2 *rec. II et 11, 2 rec. I [cod. α]*) Rex itaque Stephanus Colomanni filius hanc causam Valthero Varadiensi episcopo (p. 525 Bartoniek) legitimo fine terminandam commisit, qui de meritis beati regis certissime confidens per sententiam iudiciariam decreuit, quod eadem scutella super sepulcrum sancti regis Ladislai poneretur, ut comprobaret Dominus, quis illorum eam iuste deberet habere. **10, 3** (13, 3 *rec. II*) Comes igitur nimium de se praesumendo scutellam accepturus ad sepulcrum accessit, statimque cecidit uelut mortuus et uehementer attonitus neque scutellam meruit accipere neque de terra potuit resurgere.

11, 1 (14, 1 *rec. II*) Cum igitur auctor uniuersae creaturae hunc sanctum regem diuinae uirtutis consortem esse tantis miraculis declarasset, anno Domini millesimo centesimo nonagesimo secundo sanctum corpus eius gloriose est canonizatum. **11, 2** (14, 2 *rec. II*) Nimirum naturae genitor sic naturam suae bonitati fecit obnoxiam, ut nihil uideretur ei derogatum, quod diuina pietas indicaret annuendum. **11, 3** (14, 3 *rec. II*) Plures enim caeci ad sepulcrum sancti Ladislai regis uenientes implorato eius auxilio mirabiliter sunt illuminati. **11, 4** (14, 4 *rec. II*) Claudii quoque et muti surdique et paralytici et uariis languoribus diuturno tempore attriti (p. 526 Bartoniek) per inuocationem nominis eius a suis sunt infirmitatibus liberati. **11, 5** (14, 5 *rec. II*) In ipsa canonizationis hora quidam puer, qui loco manuum et pedum carebat, suscepit sanitatem. **11, 6** (14, 6 *rec. II*) In eadem hora sidus praeclari fulgoris stetit supra in directo monasterii, ubi sanctum corpus ipsius positum erat, et per spatium duarum fere horarum perspicue rutilauit. **11, 7** (14, 7 *rec. II*) Item leprosus quidam ad sollempnitatem eius ueniens praeuentur meritorum eius in uia mundatus curatori suo regi sancto laudes et gratiarum intulit actiones.

11, 8 (15, 1 *rec. II*) Diuersi etiam per inuocationem nominis sanctissimi regis Ladislai usque hodie liberantur a suis infirmitatibus praestante domino nostro Iesu Christo, cui est honor et gloria in saecula saeculorum (Rom. 16, 27). Amen.

Sequitur de sancto Ladislao rege int(roduccio?) (*recensio quarta, codd. YX*)

(cod. Y f. 93rb) **praef. 1** In diuinis uoluminibus reus esse asseritur, qui non studuerit dare gratis, quod accepit. **2** Quicquid enim ecclesiae ad aedificationis {est} emolumentum profuturum erat, subtraxisse arguitur, cum noluerit tradere omnibus, quod ipse non celandum accepit. **3** Quotiens itaque laudabilia sanctorum uirorum gesta pie de Deo sentientibus et iuste uiuentibus ad

memoriam reducuntur, totiens mentes audientium ardore compunctionis tanguntur. **4** Quo fit, ut supernae saluti multum uideatur impendere, qui sanctorum historias stilo (f. 93^{ua}) studet tenaci memoriae commendare. **5** Quamuis enim culpae retardantibus iter rectitudinis eorum assequi non ualeat, tendentibus ad uiam ueritatis †timendam† demonstrat. **6** Idcirco beatae memoriae regis Ladislai gesta prout potuimus Deo annuente litterarum notulis assignare et diuinae religionis cultoribus digna tradere duximus, ut eorum corda ad amorem diuini operis incitemus et cetera.

Legenda eius

1, 1 Beatus Ladislaus, illustris Hungarorum rex, catholicae fidei cultor egregius, christiani dogmatis sectator eximius, spiritualis intellectus conualescens robore, tota mentis intentione creatori suo seruire studuit et, callis uerifici semitas pede calcans immaculato, sapientiam, quae trahitur ex occultis, cuius initium est timor Domini (*Psal. 110, 10*), quia ardentem quaesiuit, adipisci promeruit. **1, 2** Diligendo etenim timens Deum et timendo diligens protinus didicit irasci uitiiis, temptationibus occurrere, pugnare contra carnis desideria, ieiunia non horrere, iugulare superbiam, humiliare uanam gloriam, non acquiescere detrahentibus, afflictis compati, miserorum necessitatibus subuenire, malos arguere, bonos diligere, gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus (*Rom. 12, 15*), diuinis laudibus interesse, intendere psalmodiis, pernoctare in orationibus, lacrimis exorare Deum profusis. **1, 3** Nulla eum mundani fauoris aura mouit, nullus blandientis fortunae sapor allexit, non tulit ab eo acedia uictoriam, non occaecauit eius cor auaritia. **1, 4** Nam cum Sancti Spiritus aspirante gratia in corde eius plantatione diuersa uitae fructificarent germina, prae ceteris tamen bonorum operum, quibus uir sanctus pollebat, ornatibus eleemosynarum largitate erat praecipuus ita, ut larga manus illius munificentia ecclesiis Dei non solum uitae praesentis qualiscumque sustentatio, uerum etiam earundem non modica esset locupletatio. **1, 5** Quamobrem conuenienter de eo dicendum est (*cf. leg. rec. I 7, 2*): Eleemosynas illius enarrabit omnis ecclesia sanctorum, qui propter innatae pietatis affectum, quem erga Christi pauperes supra modum humanae compassionis habuit, et propter serenae suauitatem (f. 93^{ub}) conscientiae, qua subiectos suos pio moderamine gubernans diligebat, singulari priuilegio (*cf. leg. rec. I 4, 5*) rex pius ore cunctorum in perpetuum meruit uocitari.

2, 1 Erat autem uisus caecorum, auris surdorum, claudorum pes, pater orphanorum (*cf. leg. rec. I 2, 2*), uiduarum adiutorium, hospitem refectio et pauperum ceterorum consolatio. **2, 2** Omnes etiam ecclesiae per Hungariam, quae a sanctissimo rege Stephano sunt fundatae, tam regalia monasteria quam abbatiae siue ceterae quaelibet ecclesiae, ipsius largitate muneris temporalis uitae sustentatione sunt dotatae et sufficienter ditatae. **2, 3** Qui XII episcopatus, quos praenominatus sanctus rex construere uoluit, sed uocatus a Domino perficere non potuit, ipse fidelis successor consensu summi pontificis ordinauit et uenerabilis patris sui uotum diuino fretus auxilio deuotus compleuit, multas

praeterea ecclesias per diuersa loca construxit et sufficientibus donis multipliciter adornauit (*cf. leg. rec. I 7, 2sq.*). **2, 4** Clarum etenim in domo Dei exstitit luminare, ad cuius bonae conuersationis et sanctae uitae exemplum populus christianus ecclesias fabricare et toto desiderio ad caelestis regni praemium coepit anhelare et laboris fructum, fructus gaudium in futurum expectare. **2, 5** Ipsius namque tempore, crescente deuotione fidelium, diuinae religionis creuit augmentum.

3, 1 Talibus, ut diximus, rex memoratus uirtutum insistens uestigiis legem Dei sui die ac nocte meditabatur et misericordiam et iudicium in operibus suis Domino decantabat. **3, 2** Nec retardabat eum terrena dignitatis celsitudo, quem ad regnum diuinae dilectionis ardor incitabat aeternum, quoniam manuum munditia cordis armarium sanctificans dignum se Deo exhibuerat habitaculum (*Eph. 2, 22*), cui diuino munere collatum est (*cf. leg. rec. II 8, 2*), ut sanctorum Dei, beati uidelicet Stephani regis, qui primus plebi suae uiam salutis aeternae (*Hebr. 5, 9*) demonstrauit et genti adhuc incultae uerbi diuinae semina erogauit, et filii eius sancti Emerici confessoris, qui can<di>da uirginitatis lilia ante thronum agni immaculati attulit, et beati Gerardi martyris et episcopi, qui (*f. 94ra*) ob catholicae religionis et ueritatis assertionem occisus rosei corporis sui pretio caelestis regni palmam est adeptus, sanctorum quoque Andreae et Benedicti, corpora, impetrata summi pontificis auctoritate, cuius dilectus in Domino filius deuotam in omnibus exhibuit reuerentiam, honorifice ac sollempniter eleuare promeruit. **3, 3** Vnde iure et merito totam ei diuinae dignationis gratiam concessam esse credimus, ut, quorum reliquias pio amore in terris amplexatus caelesti ueneratione dignas extulit, eorum ipse precibus adiutus supernae coronae in caelis particeps esse mereatur. **3, 4** Qui matrimonii copula dissolutus acceptabilis Deo continentiae munus dedicans (*cf. leg. rec. I 8, 1*) in peregrinatione proficisci Hierosolymam disponebat, sanctam repromissionis terram, ubi Dei Filius amictu<i> nostrae carnis traditus, cum hominibus conuersatus <est>, summo desiderio uidere affectans. **3, 5** Sed irrumpentibus in regnum diuersis circumquaque necessitatibus et populi sui sollicitudinibus bonae uoluntatis eius propositum retardantibus et de die in diem deferentibus, hostilis interim aduersitas manu ualida de partibus Bohemiae (*cf. leg. rec. I 8, 3*) coadunata regni eius confinium aggreditur. **3, 6** Congregato igitur exercitus sui robore uir Dei pro populi sui defensione hostibus occurrit. **3, 7** Qui superueniente diuinae protectionis clementia, exortae dissensionis seminario sopito et stabili reconciliationis foedere facto regni sui negotium debito mancipauit affectui. **3, 8** Vnde dum obtenta pacis tranquillitate rediret, in grauem repente incidit languoris angustiam. **3, 9** Cumque metam, ultimi diei horam, sibi imminere sentiret, de qua fideles suos Saluator uigiles esse admonet ac sollicitos, ne eos inueniat imparatos, conuocato episcoporum et ceterorum nobilium suorum conuentu indicat transitum suum mox futurum. **3, 10** Tunc uero clamor multitudinis plangentium et lamentantium de morte pii patroni flentium ad caelum extollitur, et huiusmodi uoces dicentium, quod de beato Martino legitur (*locus non inuentus*): 'Cur nos pater deseris, aut cui nos desolatos relinquis?' **3, 11** Sed quia (*f. 94rb*) necesse est uocanti Domino respondere per oboedientiam et

pulsanti confestim aperire, peracta prius ut decebat christianum christianae deuotionis religione, completo uitae praesentis cursu (*cf. leg. rec. I 8, 5*) uir beatus, in quem semper credit et quem tota mente dilexit, migravit ad Dominum. **3, 12** Quo de laborioso huius saeculi certamine exempto, amaro et flebili lamentationis planctu (*cf. leg. rec. I 8, 6*) omnis clerus et populus, simul in unum diues et pauper (*Psalm. 48, 3*), eius obitum luxit et exsequias funeri eius ob recordationem beneficiorum eius lugubri mente celebravit, et omnis organi et symphoniae cantus uoxque exsultationis et laetitiae continuo trium annorum spatio cessauit.

4, 1 Qui confestim ut euictus huius saeculi tempestatibus ad Deum perrexit, totius aestimatione cleri et populi miro praesagio nomen sanctitatis est sortitus. **4, 2** Ad cuius tumulum multitudo debilium cateruatim consuevit concurrere eiusque misericordiam in necessitatibus suis postulare et, diuina donante gratia, postulata percipere. **4, 3** Inter haec (legitur et †diuersa signorum magnitudo†), quae Deus suffragantibus sancti uiri meritis operari dignatus est, hoc primum claruit miraculum (*cf. leg. rec. I 10, 1-4*): **4, 4** Dum enim multitudo cleri et populi officium humanitatis, sepulturae episcopis eius praesentibus, exhiberet, quidam de circumstantibus dicebat corpus eius fetere, cum ceteri nullum fetoris sentirent horrorem. **4, 5** Qui protinus collo ad dorsum torto miserabilibus eiulans uocibus coepit clamare: 'Peccaui in sanctum Dei'. **4, 6** Quo dicto conatus est se inclinare in monumentum profusis misericordiam deposcens lacrimis. **4, 7** Qui inde se erigens sanitati restitutus est uestigiis tantum infirmitatis apparentibus in collo eius. **4, 8** Quendam deinde leprosum, qui saepius eius inuocabat suffragia, a lepra mundatum bonorum cognouimus testimonio uirorum. **4, 9** Quidam etiam caecus, qui culpis suis exigentibus densis opertus tenebris nihil omnino uidere poterat, ad sancti uiri sepulcrum ueniens lumen oculorum recuperavit. **4, 10** Alius quoque, adulescens ex humorum contractione ita contractum habens brachium, quod nec ipsum nec manuum officium (f. 94^{ua}) ualeret exercere, ad tumbam eius ueniens pristinae redditus est sanitati canonicis hoc attestantibus et populi multitudine, qui hoc ipsum admirantes in Dei laudibus uoce consona cum iucundis fletibus proruperunt.

5, 1 Item (*cf. leg. rec. I 11, 1-4*) quidam nobilis, cuius patri rex praefatus adhuc uiuens auream dederat scutellam, a patre suo sibi relictam uendere compulsus, cuidam comiti uenalem exposuit. **5, 2** Quam ille oculo cupido et insatiabili corde intuens, ad quod eum cogit mortalis auri exsecrabilis fames, suam fuisse et sibi furtim sublatam esse constanter asserere non erubuit. **5, 3** Haec autem causa cum a bonae memoriae rege Stephano, Colomanni regis filio, felicitis memoriae Valthero tunc Varadiensi episcopo commissa fuisset decidenda, ab eodem de meritis sancti regis plurimum confidente, Domino inspirante, sic est iudicatum, quod praedicta scutella super tumulum beati regis poneretur et alter eorum, qui de sua potius confideret iustitia, ad eam fiducialiter leuaturus accederet. **5, 4** Quod audiens praedictus auaritiae filius, dum irreuerenter ausu temerario accessisset ad tumulum, diuina damnatus sententia subito cecidit et in extasi positus neminem penitus agnoscebat. **5, 5** Quod alter uidens, sua sibi respondente iustitia uas praedictum illaesum accepit.

5, 6 Praeterea comes multo tempore febres passus quartanas, cum nullius opere medicaminis curari potuisset et unicus parentibus nimio diligeretur affectu, ad sacri regis tumulum inter manus allatus, solo ipsius tumbae gustu a praedicto languore liberari meruit.

6, 1 Quidam etiam languidus, qui continuo XII annorum curriculo nimiae infirmitatis exhaustus incommodo in nomine beati uiri modice gustata aquae potatione mirabili modo antiquam recepit integritatem. **6, 2** Item Petro Agriensi episcopo totius corporis inflatione grauiter laboranti, cum nulla medendi scientia succurrere potuisset, quidam eremita nomine Bernhardus, qui ei in domo sua familiare praebebat obsequium, dixit ei iam uicino morti appropinquanti: 'Acquiesce modo consilio et regem Ladislaum sanctum esse indubitanter credas et corporis tui salutem ei committas'. **6, 3** Ad hoc dictum ille expansis manibus dixit: 'Credo eum in ueritate ante Deum magni esse meriti'. **6, 4** Qui mox tota stomachi malignitate deposita, letiferae inflationis uexatione euadere promeruit¹¹ praestante Domino nostro Iesu Christo, qui cum Patre et Spiritu Sancto uiuit per omnia saecula saeculorum (*cf. leg. rec. I 13, 2*). Amen.

¹¹agitur de Petro II episcopo Agriensi, quem certe scimus non post a. 1181 episcopum Agriensem factum et a. 1197 uel 1198 mortuum esse, eo ipso igitur tempore antistitem eius dioeceseos fuisse, quo diuus Ladislaus canonizatus est (a. 1192), *cf. I. Sugár, Az egrí püspökök története, Budapestini a. 1984, p. 56-58. idem Stephanus Sugár docuit ibid. p. 57 Eusebium Horváth in compendio uitae episcoporum Agriensium ex authentico transcripto, quod sub signo Ms. III 65 in Bibliotheca Archidioeceseos Strigoniensis inuenitur, auctorem esse Petrum episcopum praeparationi causae canonizationis diui Ladislai et sollemnitatibus ipsis in Hungaria celebratis interfuisse. ipsam notam Eusebii Horváth ualde doleo me non uidisse, propterea quod mihi ter scribenti custodes Bibliothecae Archidioeceseos Strigoniensis mira constantia nihil responderunt.*

Apparatus criticus ad recensionem I pertinens

codices:

VF = α (om. 1, 1 pura ... 4, 5 nominum; 7, 1-5; 12, 1-7; 13, 1sq.)

J (om. 2, 1sq.; 4, 1-5; 5, 5 - 8, 6; 10, 1 desinit)

EQH = β

OG = γ (om. 7, 4), **I, M** (pendet ex **I**); γ = δ

K (om. 5, 3sq.; 6, 1 - 7, 5; 8, 1 dimicaret - 8, 3 destitui *aliter*; 8, 3 imminere - 8, 5 dominum *aliter*; 8, 6 desinit) **A** (pendet ex **K**; om. 1, 3 - 2, 1; 2, 2 miserorum - 3, 2; 4, 2 talem - 7, 5; 8, 1 dimicaret - 8, 3 destitui *aliter*; 8, 3 imminere - 8, 5 dominum *aliter*; 8, 6 desinit)

tit. om. **VJOK** de sancto Ladislao (latislay **Q**) **EQ** Ladislai regis **F** (**F** imaginem miniatam primae litterae, quae est **B**, inscriptam habet; qua depingitur corpus beati Ladislai mortui in curru equis carente positum; post currum oppidum, ante eum humi famulus regis dormiens, iuxta illum canis) Sancti Ladislai **G** de Sancto Latislao rege **HI** de sancto Ladislao rege Vngarorum et confessore **M** || Legenda sancti latislay confessoris et regis Vngarie cuius festum colitur V kld. iulii unde *post tit.* add. **Q**

1, 1 beatus om. **G** || Ladislaus rex Vngarie **G** || primi Bele clarissimi regis Hungarie filius fuit. In ipso sue natiuitatis exordio Dei propositum corporis habitu et animi preferbat, et natus premonstrabat infantulus, qualis rex esset futurus. Erat namque *post* Ladislaus add. **K** ex rec. II || christiane fidei α **J** β δ : fidei catholice **K** || **I**, **I** pura ... 4, 5 nominum om. α || semper *post* pura add. **K** || seruire Christo **K** || studebat **K** 1, 2 sancti spiritus **E** δ (= cod. ζ rec. III): spiritus sancti **JQH** (= codd. **PB** rec. III) || arridentibus γ ardentis **Q** || blandientibus **G** plandimentis **Q** || et transitoriam reputans **K** || et² om. **I** add. s. l. **M** || esurnt **O** esuryt **G** || feliciter om. **H** felicitus **I** felix **K** || leticiam *post* perueniret add. et punctulis del. **O** 1, 3 **I**, 3 - 2, 1 om. **A** || florens sibi **J** γ || albesceret **J** (= codd. ζ **B** rec. III): alluderet δ **K** (= cod. **P** rec. III et **O** **sualdus** in sermonibus) aludescet **E** alludesceret **H** illudesceret **Q** || eius om. **M** cuius **J** || tamen corde **QG** (= rec. III) || iam **J** β (= cod. ζ rec. III): om. δ **K** (= codd. **PB** rec. III) || ipse **J** β **I****K**: tempore γ || iam *post* concupiscentiis add. **K** || erat crucifixus **K** 1, 4 corpore mortali **G** || ibi *post* fidem add. γ || rectam **J** β **I****K**: certam γ || Christo Ihesu **JQH**: Ihesu Christo **E** ipso Ihesu γ Christo **I** || in cordibus ... radicatam (-ta **Q**) **J** β δ : et **K** || commundatam **H** commendatum **Q** || fideliter om. **K**

2, 1 2, 1sq. om. **J** || que *post* hoc add. **K** || deo omnipotenti **K** || et¹ om. δ || secundum apostolum edificauit (secundum om. **H**, apostolicum **O**) β δ : iuxta ueritatem euangelicam preparauit **K** 2, 2 erat enim β δ : hic beatus rex erat **K** rex erat **A** || longanimus **I** || et *post* patientia add. γ || rex om. **HK** || serenus **EQ** δ **K**: seuerus **H** || pleno **H** || subleuamen **Q** || miserator orphanorum om. **Q** orphanorum om. **E** || subuentorque *post* pupillorum add. **I**, *post* pater add. **M** || miserorum ... subueniebat om. **K** miserorum ... 3, 2 om. **A** || et om. **Q** (= cod. **B** rec. III) || uisceribus **EQ** δ : inferribus **H** || affluens om. **E** || subueniebat om. γ

3, 1 in β δ **K**: a **J** || naturalibus **JEH** δ **K**: mirabilibus **Q** || aut *post* autem add. **J** || bonis **J** δ (= codd. ζ **B** rec. III et **O** **sualdus** in sermonibus): donis **β K** (= cod. **P** rec. III) || diuina miseratione **H** || gratia om. **E** || eum **J** β **I****K**: cum γ || prerogatiue **I** || praeeminentiae (preminencie γ) **EH** γ **K** (= codd. ζ **B** rec. III): preeminencia **I** preminencia **Q** preminentem **J** (= cod. **P** rec. III) || super **Q****K** || hominum **J** β **I**: honorem γ hominem **K** 3, 2 et¹ om. **JIK** (= cod. **P** rec. III) || et² om. **J** || fisinomiam **E** phyzonomiam γ uisionomiam **Q** phisioma phisioma (*sic bis scriptum*) **J** || habens magnas **EQ** || magnos **H** || immo laus populis diuinitus data dicebatur *post* extremitates add. ex rec. III 2, 4 (cf. 1, 1 *supra*, ubi uerba recensionis II addita sunt) **K**

|| statura ... declararet *om. K* || ceteris (*om. -que M*) || humer(is?) *G* || eminens *G* preminens *JI* || ita quod *JβI*: itaque γ (= *cod. B rec. III*) || exuberante γ (= *codd. rec. III*) exhiberantem *H* exuberancior *Q* || ipsorum (*om. donorum H*) || plenitudine *QY* (= *codd. rec. III*) || plenitudine donorum γ || ipsa ... declararet *om. \gamma* || ipsa *EQI*: ipsam *H* ipse *M* || species corporis *H* || ipsum *post digna add. E* (= *codd. rec. III*) || declarat *E* proclamaret *J*

4, 1 4, 1-5 *om. J* || autem β (= *codd. rec. III*): *om. δK* || quod *post sibi que add. Q* || magis *EQδK*: magna *H* || credebant *I* || eo $\beta\delta$: eodem *K* 4, 2 leuitate *HG* || misericors *O* || misericordie temperabat *K* || talem ... 7, 5 *om. A* || talemque *K* || potius ab eis *I* 4, 3 gubernaculum quippe *K* || solam *H om. K* || honore *O* || sibi honori *G* || erat *om. \gamma* || et *post sed add. I* 4, 4 que *post enim add. G* || sunt *EHδK*: erant *Q* || requirebat *K* 4, 5 quod *EQδK*: que *H* || nominum *EδK*: nomen *H* omnium *Q* || quasi $\beta\delta K$: ob nimiam pietatem α || uocabatur *FβδK*: dicebatur *V* (= *serm. cod. Vind. 1062 fol. 111r*)

5, 1 orationibus et ieiuniis *K* || hic *ante ieiuniis add. α* || insistens α assistebat *H* || populi peccata *EQ* (= *cod. R rec. II*) || et² *om. \gamma* || se ipsum *G* || deo ... uiuam *om. O* hostiam uiuam *om. G* 5, 2 quod *Jβδ*: quem α et *K* || et *post nocturnis add. F* || ipsum *om. J* || fatigari ipsum *K* || repetebat $\alpha J\beta\delta$: requirebat *K* || thori *V* || sed in $\alpha JEH\delta K$: secundum *Q* || exedris *om. F loco, quo inscribatur, uacuo relicto, exediis EG* exsedis *Q* exoedris *J* 5, 3 5, 3sq. *om. K* || prolixius *om. α* (= *recc. II et III et serm. cod. Albaiul. 105 fol. 69ua*) 5, 4 qui ... uiditque: aspexit undique γ || solus eum foris *J* (= *cod. P rec. III*) || eum *om. H* || prae: pro *Q* || more *I* || effectus *VE* || et *om. Q* || intro prospexit *JH* (= *codd. SD rec. II*) || uidit (*om. -que E*) || in aera (aere *QHI* [= *codd. SRD rec. II et serm. cod. Albaiul. 105 fol. 69ua et Osualdus in sermonibus*]) $\alpha J\beta G I$: iacere *O* 5, 5 5, 5 - 8, 6 destitui *om. J* || uere *om. αK* || constitutum $\alpha\beta I K$: uestitum γ || supernorum *om. E*, celestium *add. i. m. indicato loco post consortium, quo inscribatur*; superum *QH* supernum *I* (= *Osualdus in serm. I*) || ciuium *post supernorum add. \gamma K* (= *codd. rec. II et III*) || erat enim armatus humilitate, potens pietate, precipuus largitate *post subleuabat add. K*

6, 1 6, 1 - 7, 5 *om. K* || hec $\alpha\beta I$: hoc γ || latrunculi $\alpha EH\delta$: lacrimabili *Q* || irruerunt *om. Q* || illinc α : illic *EHI* (= *codd. SCR rec. II*) illuc *QY* (= *cod. D rec. II*) || captiuas *O* || adduxerunt α 6, 2 pius rex *post ipse add. \gamma* || suo *post exercitu add. δ* (= *Osualdus in serm. I*) || habebat *Q* || quid αQY (= *cod. R rec. II et serm. cod. Sancruc. 292 f. 24u* [= *cod. Mon. 22363b f. 165ub*], *serm. cod. Albaiul. 105 fol. 69ub atque Osualdus in serm. 3, Pelbartus in serm. I*): quod *EI* (= *codd. eD rec. II et Osualdus in serm. I*) que *H* || manducabat *Q* 6, 3 dum *EHδ*: cum αQ || periclitarentur *F* || eius *post exercitus add. \gamma* || euulsus *I* (= *Osualdus in serm. I et 3*) || est $\alpha EH\delta$: et *Q* || ipse *om. F* || ab eis seorsum δ (= *cod. B rec. III et Osualdus in serm. I et 3, Pelbartus in serm. I*) || et² *om. HM* || in (*add. s. l. E*) orationem β || implorabit *F* || misericordiam dei implorabat (-ui)t *G*) γ || dicens *ante ut add. \gamma* || de *om. α* || pluens $\alpha EQ\delta$: soluens *H* 6, 4 reuertebatur α || retro *post ecce add. α* || bubalorum $\alpha QH\delta$: dampnarum (-orum a. c.) *E* || boumque siluestrorum (-trium *G*) *post bubalorum add. \gamma* || ipso $\alpha EQ\delta$: eo *H* || medio *Q* || omni *post exercitum add. \gamma* 6, 5 ex αEQI (= *codd. CD rec. II; Osualdus in serm. I et 3*): de *H\gamma* (= *codd. SR rec. II; serm. cod. Albaiul. 105 fol. 69ub et Pelbartus in serm. I*) || sibi sufficiebat $\alpha QH\delta$: uolebat *E* || deum $V\beta\delta$: dominum *F* (= *cod. R rec. II*) || suo *om. βI* (*habet Osualdus in serm. I [sed serm. 3 sancto rege]*) || talem *om. E\gamma* (= *codd. SCD rec. II*) || talem misericordiam *V* || dei *post misericordiam add. Q* || fuerant consecuti *G* (= *recc. II et III*) || fuerant $\alpha EH\delta$: sunt *Q*

7, 1 7, 1-5 *om. α* || itaque *EQδ*: utique *H* || Ladislaus *post rex add. I* (= *Osualdus in serm. I et 3*) || armatus esset *OI* (= *Osualdus in serm. I et 3*) armatus fuit *G* || et *post humilitate add. \gamma* || potens *om. \gamma* || in *post potens add. I* || in *om. EQ* (= *Osualdus in*

serm. 1 et 3) 7, 2 enim **EQδ**: ep(iscop?)i **H** || et om. **γ** || monasteriaque **γ** || ipso **βOI**: ep(iscop?)o **G** || alio om. **G** (= serm. cod. *Albaiul.* 105 fol. 69^a et *Oswaldus in serm. 1* [habet tamen in serm. 3]) || locupletate **Hγ** || sufficienter post locupletata add. **γ** || et post unde add. **γ** || in **EHδ**: ad **Q** || eius om. **H** (= cod. *T rec. III*) || enarrabit **Q** (= *Oswaldus in serm. 1*; enarrat tamen in serm. 3) || omnis om. **γ** 7, 3 duos quoque **EHδ**: duosque **Q** (= cod. *ς rec. III*) 7, 4 7, 4 om. **γ** || suum nomen **Q** 7, 5 ethimologiam **γ** || alludamus **EQI**: laudamus **γ** allaudamus **H** (= serm. cod. *Albaiul.* 105 fol. 69^a) || Ladislaus om. **γ** || data **EHδ**: datus **Q** || populis data **G** || laos ... interpretatur om. **γ** || laos **EHI**: laus **Q** || dysos **Q** || datio **EHδ**: donacio **Q** || hec post datio add. **δ** || nominis om. **Q** || paragoge **γ**peragogen (sc. compendio male soluto) **HI**

8, 1 post hec uir dei ladizlaus ante Hierosolimam add. **α** || Iherosolimam se iturum (iterum **α** iturum om. **η**) uouerat (nouerat **H**) **αβγ**. Hic etiam sanctus rex uotum fecerat eundi Ierosolimam **K** || ubi **αβγ**: ibi **K** || sanguis ... suo om. **K** || ipse om. **E** || ibi ipse **αQH** || suo om. **γ** || contra om. **α** || Christi om. **α** || dimicaret (-are **V**) - 8, 3 destitui **αβγ**: suum funderet sanguinem, quem eius corporis species dignum huiusmodi proposito declarabat. Sed ab huiusmodi uoto implendo ipsum egritudo ualida impediuit **K** 8, 2 autem: ante **V** || lotolingorum (-otho-**F**) **α** lytharicorum **γ** ltoringorum **H** literingiorum **Q** || allamanorum (-nn-**F**) **α** alienianorum (alienigenorum alia manu in marg.) **E** lemanciorum **G** allemannorum **H** alimannorum **Q** || erant profecturi **α** || pariter post omnes add. **I** (= *Oswaldus in serm. tribus et Pelbartus in serm. 1*) || regem om. **γ** || Ladislaum ... dignum om. **H** || digne **EQOI**: laude **α** (laudant serm. cod. *Albaiul.* 105 fol. 69^a) om. **G** || preficere (profiteri **O** profiteri **G** prefice **H**) ... disposuerant **βδ**: prefecerant **α** 8, 3 autem **βδ**: ante **α** || alamania (-ll-**F**) **α** lemanna **G** allemannia **H** alimannia **Q** || ab post et add. **O** || domini **αEHδ**: regis **Q** || conueniret **α** || pius: prius **α** || expedicione **F** || causa seditionis sublata et pace firmata, dum reuerteretur, proch dolor post ibique add. **α** (cf. *rec. II*) || repentina om. **α** || omnino cepit **G** || cum autem tempus uocationis sue instaret ante conuocatis **J** || conuocatis (om. -que) **Jγ** conuocatis igitur **K** || sui ante regni add. **K** || pontificibus et post conuocatisque add. **α** || principibus **αJβδ**: primatibus eis **K** || iudicauit **H** om. **K** || eis post indicauit add. **G** || corporis sui **G** || predixit post corporis add. **K** || imminere - 8, 5 dominum **αJβδ**: et sic perceptis sacramentis ecclesie migravit ad dominum **K** 8, 4 et¹ om. **δ** (et *Oswaldus in serm. 2*) || lamentum **β** || et² om. **Jβ** || gementium om. **J** (= *codd. rec. II et III*) || mortem **EQδ** (= *Oswaldus in serm. 2*): morte **αH** (= *Oswaldus in serm. 1*) de morte **J** (= *codd. rec. II et III*) || in **αβδ**: ad **J** (= *codd. rec. II et III*) 8, 5 pius **Jβδ**: prius **α** || rex om. **F** || mors regis *i. m.* add. (an eadem manu?) **M** || in om. **JG** || et² om. **G** || feliciter **αJED**: fideliter **QH** || V^o kl. Iulii post dominum add. **γ** 8, 6 autem **VJβδ**: ergo **F** || eum **αJβδK**: illum **A** || in post eum add. **J** || per tres annos post multitudo add. **K** || Hungarorum ... populus om. **K** || clericus **Q** || et¹ om. **γ** || plebeius post populus add. **γ** || in unum simul **F** || miraculis uero claruit innumeris et adhuc pluribus claret, que dominus per eum dignatus est operare post pauper add. **K**, qui cod. hic desinit || iuuenes et uirgines om. **O** uirgines et iuuenes **F** || iuuenes ... lugubribus om. **G** || iuuenes ... siluerunt om. **J** || et³ om. **V** || continuo **γOI**: et tunc **V** tunc **F** || in uestibus lugubribus om. **O** || lugubribus om. **I** lugubris **Q** || squalidi **αβI**: stolidi **γ** squalidis **M** || coreis **F** || et⁴ **αβGI**: in **O** || omnis generis **α** || genus om. **E** || et⁵ om. **α** || delinitua **αβOI**: omnia **G** || et post delinitua add. **Q** || luctus om. **γ**

9, 1 autem **FJQHδ**: ante **V** om. **E** || sui fideles **H** (= *Oswaldus in serm. 2*) || corporis **H** || ipsius **αJβI**: suum **γ** (= serm. cod. *Albaiul.* 105 fol. 70^a) || Albam **EQ** (= serm. cod. *Albaiul.* 105 fol. 70^a): Varadinum **αJHδ** (= *Oswaldus in serm. 1 et 2*) || deferrent **V** deferre **F** offerrent **H** || prae **VJβδ**: pro **F** || fatigati **αJHγ** (= *Oswaldus in serm. 2*): defatigati (-ri **M**) **EQI** 9, 2 cumque **αJEHδ**: cum **Q** || sapere **F** (= cod. **D**

rec. II) || graui **Q** (= cod. S rec. II) || iusto **αJEHOI**: solito **G** iuste **Q** || more post iusto add. **α** || demorarentur **αJEQI**: dormirentur **O** dormirent **G** demorantur **H** || fuit **α** erat **QHG** (= rec. II) || eius **JβI**: regis **γom. α** || omni post sine add. **G** || subiectione **γ** subuentione **H** (= cod. R rec. II) || et om. **Jγ** || omni om. **F** || Varadium **F** || ultro om. **δ** (= codd. SC rec. II) || ferebatur **αJ** (= rec. II): cucurrit **β** ducitur **δ** (= *Osualdus in serm. 1 et 2*) **9, 3** illi autem euigilantes **γ** || euigilantes **Eγ** (= codd. SCD rec. II; serm. cod. *Albaiul. 105 fol. 70ra* et *Osualdus in serm. 1* [uigilantes tamen in serm. 2]): uigilantes **αJQHI** (= cod. R rec. II) || non **αβδ**: minime **J** || contristari **FG** || ualde post contristati add. **α** (= rec. II et serm. cod. *Albaiul. 105 fol. 70ra*), nimium *ibid.* add. **γ** (*om. Osualdus in serm. 1 et 2*) || hinc inde post loca add. **γ** || querentes post discurre ad. **γ** || inuenerunt (*om. -que*) **α** (= serm. cod. *Albaiul. 105 fol. 70ra*) || currentes **α** || corpus sanctum **G** || positum in eo iacentem (*iacens G*) **γ 9, 4** regis Ladislai post beati add. **γ** || confessoris **VJβδ**: offensoris **F** || praelegerat **VEHOI**: elegerat **FQG** (= rec. II) praelegit **J** || defertur **αγ** deferetur **E** ferretur **J** || et post agentes add. **F** || dominum **αJEH**: deum **Qδ**

10, 1 10, 1 desinit **J** || insisteret **α** || de **αβI**: ex **γ** || circumstantibus **Q** || dicebat **βOI**: dixit **α** dicebant **G** || eius² om. **αδ** (= *Osualdus in serm. 1 et 2*) || fetet **E** || reliquis **VEHδ**: ceteris **Q om. F** || suauiissima **V** || odoris om. **α** || flagrantiam **E** fragrantia **H 10, 2** est igitur **αEHO**: est **GI** (= cod. B rec. III et *Osualdus in serm. 1 et 2*) enim est **Q** || ilico ... illius (*est post mentum add. H*) **βδ**: mentum eius ilico **α 10, 3** mirabiliter **α** || clamabit **F** || dicens post clamabat add. **γ** (= rec. II) || dei om. **F** || procedens **E** proiciens **G** || ad **αβδ**: ante **M** || beati: sancti **Q** (= cod. S rec. II; rec. III) || regis post Ladislai add. **E** (= cod. S rec. II) || implorauit **δ** (= *Osualdus in serm. 1 et 2*)

10, 4 est om. **α** || itaque **αEHδ**: igitur **Q** || sui **αβδ**: sue **M** || dorso que **G** || q(uae) **βδ**: qui **α** (= cod. B rec. III) || eius¹ om. **αγ** (= cod. T rec. III et codd. SC rec. II) || inherebat **α** (= rec. II) || miraculum add. (*an eadem manu?*) i. m. **M** || recuperat **α** || sed **Fβδ**: si **V** || cutis² **αQHδ**: carnis **E** || in mento (*mente Q*) **αEQδ**: iumento **H** || occuluit **QHOI**: os caluit **α** permansit **E** apparuit **G** (= cod. B rec. III)

11, 1 quidam: quide(m) **V** quidem **H** qui quidam **Q** || etiam post quidam add. **α** || necessitate urgente **δ** (= *Osualdus in serm. 1*) || prius (!) rex patri suo **α** (*prius et cod. Si.m. rec. II*) || pater post quam¹ add. **Q** || furto **γ** furtum **H** || sublatum **F** (= cod. N rec. III) || confixit **HO** (= cod. R rec. II) **11, 2** per sententiam itaque iudiciariam (*itaque add. etiam post iudiciariam O, ita ibid. add. G*) dictum (-atum **G**) est **βδ** (= *Osualdus in serm. 1*): rex igitur Stephanus Colomanni filius hanc causam tunc Valthero Varadiensi episcopo legitimo fine terminandam commisit, qui de meritis beati regis certissime confidens inspirante domino sic adiudicauit **α** (= rec. III; *sim. serm. cod. Albaiul. 105 fol. 70ra*) || poneretur ... sancti (*sancti om. M*) ladislai **δ** (= *Osualdus in serm. 1*): super sepulcrum sancti (*beati F*) Ladislai poneretur **α** (= rec. II) poneretur super (*supra Q*) cherubin sepulcri beati Ladislai **β** || comprobaretur **Eγ** probaret **H** probaretur **Q** || quis (*qui O [= Osualdus in serm. 1]*) **αγ** (= cod. C rec. II): uter (*aliquis post uter add. E*) **βI** (= codd. SR rec. II) || illorum **αβγ**: eorum **I** (= *Osualdus in serm. 1*) || iuste om. **α** || habere deberet **G** (= cod. C rec. II) **11, 3** igitur om. **F** || de¹ om. **H** || cum post praesumendo add. **α** || de post accepturus add. **F** || appropinquaret **α** appropinquat **O** || statim (*om. -que*) **α** || occidit **F** || nec² **αβγ** (= *Osualdus in serm. 1*): neque **I** (= rec. III) || consurgere **α** fugere **I 11, 4** humiliter ad sepulcrum **G** (= cod. R rec. II) || deo om. **H** || agens **αEHδ**: egit **Q**

12, 1 12, 1-7 om. **α** || deus om. **H** || sanctum post suum add. **O** || suum sanctum confessorum **G 12, 2** nam om. **γ** || canonizatio eius i. m. add. **M 12, 3** priuationem (*p(re)uationem I*) **QHδ**: preuaricationem **EM** || et post priuationem add. **G** || ingressibili **β** || miracula add. i. m. **M 12, 4** caeci om. **E** || meriti **H** || ladislai beati **O**

|| regis *om.* γ || sunt *om.* γ || oculis *om.* G || cedulae *om.* G || etiam *post* qui *add.* I ||
 ueritati testimonium I 12, 5 multis γ aznei (?) H muti *Osualdus in serm. 1 et 2 (l.*
fort. recipienda) || relaxati H || uinculis $EQ\delta$: miraculis H || recte EHD : r(ati)o(n)e Q ||
 perceperunt β : ceperunt I *om.* γ 12, 6 uariis (*om. -que*) γ || attriti $EQ\delta$: detenti H ||
 eius² $E\delta$: ipsius QH 12, 7 singuli quoque $EQGI$: singulique O singuli uero H ||
 piissimi O 12, 8 etiam *om.* α || canonicacionis hora G (= *cod. R rec. II; qui ibi solus*
exstat) || puer $\alpha\beta I$: pauper γ || cui *om.* α || ossibus¹ $V\beta\delta$: omnibus F || penitus αEHD :
 penitens Q || fluctuabat Q || qui *post* fluitabat *add.* V , quia F || eiusdem sancti $\beta\delta$: beati
 ladizlai α || increscentibus $\beta\delta$: uirescentibus α || perfectam $V\beta\delta$: perfecta F || manum E
 || percepit E accepit QH || sanitatem suscepit α 12, 9 eandem Q || diei hora α || hora
post sexta *add.* V || steterit F || super F || monasterio $E\gamma$ || eius corpus αQH : corpus
 eius EI eius *om.* γ || positum *om.* H 12, 10 hoc $FEQI$: hic VH hec γ || extra $\alpha\beta\gamma$:
 contra I || fere duarum $\alpha EQ\gamma$: duarum fere HI 12, 11 uero *post* leprosus *add.* α ,
 quoque H || quoque *post* quidam *add.* E || ueniens: uiuens H || uia $V\beta\delta$: uita F || hoc
 transacto *post* est *add.* Q 12, 12 haec $VE\delta$: hoc FQH || autem *om.* Q || domini *post*
 anno *add.* FQ || anno *om.* I || CCHII γ MCCIII anno E MCC anno IIII H || iulii αEQ
 iulii *punctulis del. ante* iunii G || cum *post* die *add.* F || ipsa Q || canonicis $\beta\delta$: cum
 meis F *om.* V || in ecclesia *post* canonicis *add.* γ || sua *post* brachia *add.* G || in
 pectore Q || inextricabiliter *scripsi*: inexecrabiliter $\alpha\beta$ *om.* δ

13, 1 *desinit* α || sed et in (*sed in E*) βI : cuius et γ || partibus $QH\delta$: temporibus E
 || latum M || patentibus $H\gamma$ (= *cod. R rec. II; qui ibi solus exstat*) || circumiacentibus γ ||
 plurima *om.* γ || patrocinia βI : preconia γ || exhibita sunt I || tediousitas prolixitatis γ ||
 legentibus *om.* E || ingeret O 13, 2 sunt scripta G || legentes et audientes β : audientes
 et legentes δ || piissimi EHD : sanctissimi Q || regis *om.* I || et² *om.* $E\gamma$ || consequamur O
 || *post* nostro *desinit* G || uiuit ... amen βI : et cetera O || deus *om.* H || per omnia secula
 (saecula *om.* Q) EQI : in secula H

in H post amen haec sequuntur: Erat autem sanctus ladizlaus, ut habetur in
 cronica hunorum, filius bele, qui fuit de genere sancti stephani regis habens fratres
 duos, scilicet endre et leuente, qui propter reg<n>i ungarorum a petro theutonico
 ereptionem permiserunt ungaros a fide apostatare, sacerdotes, episcopos et alios
 christicolos occidere. Tempore quorum sanctus gerardus est occisus. confrater eorum
 bele nomine existens in polonia aput ducem miscam dilectus accepit in uxorem filiam
 eiusdem ducis, de qua in polonia existens genuit duos filios, quorum unus geisa, alter
 autem latislaus nomine aui sui est uocatus ('in Polonia ... uocatus' sunt uerba sumpta e
Chronicis Hungarorum, ed. A. Domanovszky in Scriptoribus rerum Hungaricarum I,
Budapestini a. 1937, p. 335, 28sq.). Qui quidem bela de polonia cum filiis suis
 descendit ad fratrem suum andream in ungariam anno domini 1041 et dimisso regno
 ungarie obtinuit tertiam partem regni ut dux. Et post hec contra uoluntatem fratris sui
 factus rex ungarorum post mortem eius. Quo mortuo, sc. patre sancti ladizlai, salomon
 filius andree per adiutorium imperatoris theutonicorum, quia erat socer eius, regnauit.
 Sed geisa frater sancti ladizlai fuit dux, qui postmodum discordia facta factus fuit rex
 contra salomon, post cuius mortem coronatus est sanctus ladislaus adhuc uiuente
 salomone. In cronica ungarorum de ipso sic scribitur: '...', *sc. accedunt uerba allata e*
Chronicis Hungarorum, ed. A. Domanovszky in Scriptoribus rerum Hungaricarum I,
Budapestini a. 1937, p. 403, 29 - 420, 25 (rec. S), quae his in lectionibus discrepant:
 403, 29 uero *om.* || geythe *post* morte *add.* || 404, 1 populi *pro* parili || 404, 2 magis
 uere || 404, 10 fulgens || 404, 14 - 405, 11 haberet *om.* || 405, 12 dispensationi || 405,
 16 in quibus *pro* ubi || 405, 17 sanguinis || enim *pro* quidem || 405, 20 leuitate || 406,
 1 - 6 enim *om.* || 406, 7 ipse amat *ante* rem *add.* || 406, 8 primus *pro* prius || 406, 9
 cum autem - 420, 9 *om.* || 420, 10 ut habetur in cronica hungarorum annis 19 *post*
 autem *add.* 420, 11 ac diebus tribus *om.* || 420, 15 cuius - 420, 20 *om.* || 420, 23 quem

pro ipsum || 420, 25 in *om.* || tempore || facta sunt *pro mala, quibus uerbis haec succedunt*: mortuus est anno domini III4^o (?). Cui successit stephanus filius eius. Mortuus est anno 1131. Cui successit uela cecus.

Apparatus criticus ad recensionem II pertinens

codices:

SC = *ε* (*om.* 12, 1-12; 13, 4 *desinit*) [*C om.* etiam 1, 2-5; 2, 2-3 meditatione; 2, 4sq.; 3, 1sq.; 5, 1; 6, 4; 7, 6; 8, 1 dum - 8, 2 igitur; 9, 1; 9, 2 qui - 9, 4 comprehendere; 9, 9-11; 10, 4]

R

D (*om.* 1, 2 - 2, 5 inclinavit; 3, 1 - 5, 1; 6, 1; 6, 4; 7, 6 - 9, 11; 10, 4 *desinit*)

tit. confessore ac post Ladislao add. C uita sancti ladizlai regis hungarie die XXVIII septembris *R*

1, 1 progenitus *RD*: exortus *C om. S* || in ipso ... praeferebat et *om. D* || habitus corpore *R* || uigore *post* et¹ *add. S* || proferebat *R* || et² ... infantulus *om. C* || infantulus natus premonstrabat *D* || gloriam itaque humanam et mundanam, diuitias etiam et dignitates, potentiam similiter et uoluptatem contempsit *post* futurus *add. D* 1, 2 1, 2-5 *om. C* || 1, 2 - 2, 5 inclinavit *om. D* || nimium *R* || sui decore corporis *R*: sui de corpore *S* || indole *R*: bone indolis *S* || pure *R* || ostenderetur *S* || cuius uicem *S*: Ianime iure *R* 1, 3 uideretur *R* || ei *S* 1, 4 quippe *R*: itaque *S* || huius *post* nominis *add. S* || p(er)agoge(m) *R* paragogem *S* || autem *S*: aut *R* 1, 5 data *om. S* || nomen *post* gloriosum *add. R*

2, 1 gradum discretionis *S* || uiri *S* || pro fide notitia *R* notitia per fidem *C* || illi *om. C* || extimaret *R* 2, 2 2, 2-3 meditatione *om. C* || fidei spei caritatis *R*: spei et fidei *S* || fundatis in animo *S* || consentaneus *S* || sequens *S* || promptum (*om. -que*) *S* || atque *R*: et *S* 2, 3 qua *CR*: contra *S* || est *post* fortis *add. R* || uiriliter *ε*: umlr (= umiliter?) *R* || erat *post* uiriliter *add. s. l. S* || sublimitate *S* || affluentia *S* || uiri *S* || effectus *S* 2, 4 2, 4sq. *om. C* || etiam *post* diuitias *add. S* || quod *S*: quia *R* || nichil fatigant *S*: nichilo faciat *R* || intra *S*: in tot *R* 2, 5 quippe *add. i. m. S* || illum¹ *Sa.c.*, *perperam* in illud *mutatum p. c.* || incessabil *S* intestabili *R* || illum² ... summe *om. S* || inseparabili *R* || ad inimicas *S*: adminutus *R* || animus *R* || regum *SD*: rerum *R* || propter¹ *SR*: semper *D* || et mundana propter deum *om. R* 2, 6 igitur *SR*: itaque *C om. D* || deuotus et fidelis *ε* || creatorem *εD*: creatione *R* || afflictis *R* || necessitatum *Sa.c.*: -e *Sp.c.* -em *CRD*

3, 1 3, 1sq. *om. C* || 3, 1 - 5, 1. *om. D* || ornatus *S* || etiam *S*: autem *R* || uiribus ... deum *R*: uirtutem et uenustatem *S* 3, 2 uultus *R* || eminens *S* || plenitudine *R* (= *codd. Qyrec. I; rec. III*) || corporis species *R* (= *recc. I et III*): dispositio corporis *S* || declarabat *Sp.c.* (-ret a. c. *scriptum fuisse nobis uidetur*) 3, 3 in superbie tumorem non *C* || et *post* elatus *add. s. l. S* || non aliorum ... occupauit *om. C* || ei ... acceptis *om. C* || bona *om. S* || de beneficiis *C* || gratias *add. s. l. S* || in se sensit *C* || cultu *CR*

4, 1 prouidencie *S* || occultatum *ε* || latitaret uel lateret *R* || ne ... otiosa *om. C* || tanta *om. S* || adhuc *ε*: ad *R* || aderat ... erudiret *om. C* || iam *om. S* || scilicet *S*: scribit *R* || suum¹ *s. l. add. S* || uirtute patroni *S* 4, 2 itaque *SR*: est *C* || et prius *om. R* || ducatus *om. ε* || tandem ... dicentium *om. C* || triumphantibus *R* || nec *R*: nequaquam *S* || rege Salomone *S* || rectore *R*: ratione *S* || potestate *R* peccatis *S* || honoris *C* || regni gubernacula *R*: regni gubernaculum *S* regnum *C* 4, 3 occupari *S* || ungi *ε* || in signa *R* || regis *om. C* || cum *om. R* || deferri cum honore *ε* || non officium *C* || adimplebat *R*

5, 1 5, 1 om. C || ac R: aut S || exhibuit S (= cod. P rec. III) || explicatio R 5, 2 non enim SD: non R non eiam post acceptam dignitatem C || bonum om. D || illud¹ ... perquirebat om. D || illud² om. E || indeficiencium C || perquirebat E: perorrebat R 5, 3 itaque ED: autem R || affatu ER: affectu D (= codd. rec. III) || iustus in iudicio om. R

5, 4 in uigiliis R || et¹ om. R || et elemosinis add. i. m. S || populi peccata R (= codd. EQ rec. I) || plangebatur R: lugebat ED || periculis se D 5, 5 tres R || ecclesias episcopales S || sufficienter C || redditibus dotauit E || ecclesias per ungarum D

6, 1 6, 1 om. D || comprobarent experimenta C || compararet R 6, 2 quadam siquidem ER: legitur quia quadam D || Varadinense CR || subiit ER: intrauit D 6, 3 factum ... dum (cum C) ER: dum autem D || eius om. C || solus eum expectabat foris S solus erat foris expectabat C (solus eum foris cod. J rec. I) || a(u?)t(em?) post nimia add. C || introscepit R: intro prospexit SD (= codd. JH rec. I) intro respexit C || aere SRD (= codd. QHI rec. I) 6, 4 6, 4 om. CD || constitutum R: existentem S || sanctitas om. R || consortia R

7, 1 post hec ER: legitur etiam quia D || bisseñorum E uisennorum D || eruperunt D || illuc uiri D 7, 2 sequens C || quod ED (= codd. EI rec. I) || manducabant D (-bat cod. Q rec. I) 7, 3 periclitaret R || auersus R || ipse om. R (= cod. F rec. I) || ipse seorsum om. D || seorsum om. C || et² add. s. l. S || in om. R || ut qui ... interire om. C || filiis D || plures add. supra pluens alia manu S || nutruerat R || populum christianum S || fames R fructus D 7, 4 cumque RD: cum S et cum C || surgens om. ED || feritate deposita C (= cod. P rec. III) 7, 5 ergo om. R || quisque S || ex CD (= codd. αEQI rec. I): de SR (= codd. Hy rec. I) || deum Si. m. signo post laudantes inserendum indicante || deum ED (= codd. Vβδ rec. I): dominum R (= cod. F rec. I) || talem om. ED (= codd. Ey rec. I) || fuerant misericordiam S 7, 6 7, 6 om. C || 7, 6 - 9, 11 om. D || dominus R: deus S || oportunitatem S: bonitate R

8, 1 iste om. C || seruus SR: famulus C || dum ... 8, 2 igitur om. C || summo S: superno R (= cod. P rec. III) || facere om. S || ei S: enim R || dignatur S 8, 2 summi E (= rec. III): suppremi R || beati R: sancti E || aeternae om. S || demonstrabat E || demonstraui eterne R || hemerici S heinrici C || qui cum ... sancti om. C || dux post esset add. R || igitur post peteretque add. R || diuinitus sibi R || deo add. s. l. S || esse om. S || uoluptatem R || successiue R || gerhardi S gherardi C || quoque post Gerardi add. C || andi et bndci R || eleuari fecit R

9, 1 9, 1 om. C || ergo R: quoque S || ei om. R || quid³ R: quod S || graciosius R 9, 2 statuit SR: proposuit C || igitur SR: quoque C || si oporteret E: se oportere R || qui ... 9, 4 comprehendere om. C || esset add. s. l. S || gloriae om. S || et² S: in R || crucis S: cunctis R || redimendis S: remediis R 9, 3 de sanctis admirari S || cum S: tum R || summum S: supreme R || quondam S: quandam R || ostenderet R || eliquauerit S: ditauerit R || ut om. S || sic S: sicut R || eis S: illis R 9, 4 mediocrum R || suppreum R || comprehendentem S 9, 5 uotum C: notum SR || franchorum R || lotoringorum SR || alamanorum qui idem R || iter peregrinationis eiusdem (om. idem) C || confouentes S 9, 6 sui om. S || boemos R || et post est add. R || iam om. R

9, 7 de morte ... regis SR: regem C 9, 8 piissimus om. R || quem³ om. E 9, 9 9, 9-11 om. C || iuratorum S: innatorum R || specto post triumphatoris add. R || destituta S: destinata R 9, 10 o diuine S: ordinem R || inestimabilem S: ineffabilem R || magnanimum in publicis om. R 9, 12 (7.8.) planxit autem ER: post mortem eius planxit D || simul ... uirgines om. C || simul SR: omnes D || et³ om. R || squalidi continuo om. D || musice D || generis om. R

10, 1 de corpore ER: corpus D || in waradinum transferrent D || scilicet E: uidelicet R om. D || se sepeliri CD (= cod. ζ rec. III) || ob ED: ad R || et¹ om. ED || in om. E (= cod. N rec. III) || albensis ecclesia D || proprius R (= cod. N rec. III) || erat om. R || declinandi R || ac: aut D || fatigati om. D 10, 2 sapore D (= cod. F rec. I) ||

sopori graui *S* (grau*i et cod. Q rec. I*) || iusto *ER*: intro *D* || eius *om. C* || subuentione *R* (= *cod. H rec. I*) || omnique adminiculo *om. D* (= *rec. III*) || Varadinum *om. ED* uoaradisnum *R* || ultro *om. E* (= *cod. δ rec. I*) 10, 3 euigilantes *ED* (= *codd. Eγ rec. I*): uigilantes *R* (= *codd. αJQH I rec. I*) || et¹ *ED*: etiam *R* || uoaridistium *R* || ultro *om. D* || eodem *R* 10, 4 10, 4 *om. C* || uidentes itaque *SD*: uidentesque *R* || uidelicet *om. D* (= *rec. I*) || beati *RD*: sancti *S* || confessoris *SR*: Ladislai *D* || ipse *SD*: ubi *R* || omni *om. D* || sine omni dubitatione post haesitatione *add. R* || uersus Varadinum *om. S* || uoaradistium *R* || direxerunt *S* (= *cod. N rec. III*): duxerunt *R* (= *cod. B rec. III*) duxerunt, ubi multa signa et miracula per ipsum illustrantur et cetera *D*, qui liber hic desinit

11, 1 et officium ... exhibentes *om. C* || eius *E* (= *rec. I; cod. B rec. III*): ipsius *R* (= *codd. ζN rec. III*) || omnibus *om. R* 11, 2 ilico *om. E* || illius *R* (= *rec. I; cod. ζ rec. III*): eius *E* (eius *cod. ζ rec. III*) 11, 3 ipsum *om. C* || uidens ulcione diuina *C* || uidens *om. R* || sancti Ladislai regis *S*: eius *C* sanctissimi Regis Ladizlai *R* || misericordiam eius *om. C* || implorabat ut sanaretur *R* 11, 4 mento suo *E* || eius¹ *om. E* (= *codd. αγ rec. I; cod. T rec. III*) || recuperauit *scripsimus coll. rec. I*: recuperabat *E* receperit *R^{p.c.}* (receperat *a. c.*, ut uidetur) || occubuit *R* 11, 5 omnipotens post igitur *add. C*

12, 1 12, 1-12 *om. E* || ipse *scripsi*: tps *R* || operis *R* || perficere *R* 12, 4 proprius *R* 10, 6 trasignans *R* 12, 9 eidem *R*, *cf. rec. III* || comprotauit *R* 12, 10 damna *R*, *cf. rec. III* || lugubres *R*, *cf. rec. III* || coagulati *R* 12, 11 ostentationem *R*, *cf. rec. III* (ubi tamen *cod. B* item ostentationem exhibet) 12, 12 sanitatis *R*, *cf. rec. III* || et³ restitui *sec. codd. rec. III, om. R* ||abilitas restitui *sec. codd. rec. III*: immanitas *R*

13, 1 quidam itaque *R* (= *codd. ζN rec. III*): praeterea quidam *E* || scutellam argenteam *R* || suam *om. RC* || prius *S*, pius *corr. i. m.* (prius *et cod. α rec. I*) || quam² *E*: et cum *R* || esse *om. E* || confixit *R* (= *codd. HO rec. I*) 13, 2 itaque *E*: igitur *R* || iudicariam *R* (= *cod. B rec. III*) || sancti *SR*: beati *C* (= *cod. F rec. I*) || regis post sancti *add. R* || ut comprobaret (-probr- *S*) dominus *SR*: ut dominus ostenderet *C* || quis *C* (= *codd. αγ rec. I*): uter *SR* (= *codd. βI rec. I*) || iuste eam *R* || habere deberet *C* (= *cod. G rec. I; cod. B rec. III*) 13, 3 de se nimirum *R* || sepulchro (-um *S*) appropinquauit *E*: ad sepulcrum accessit *R* || quasi *E*: ut *R* || meruit post scutellam *add. R* (*et cod. B rec. III*) || recipere *S* || potuit *R* 13, 4 pauper *om. R* || miles uero *R* || miles *om. S* || humiliter ad sepulcrum *R* (= *cod. G rec. I*) || quod ... agens *SR*: et deo gratias agens quod suum erat *C*

14, 1 hoc ex loco usque ad finem solus *R* exstat 14, 2 priuationem *scripsi sec. rec. I*: post nationem *R* || diuina *R* || annuendum *scripsi sec. rec. III*: timendum *R* 14, 3 implorato ... 14, 4 uariis *om. et add. i. m. R* || sunt *suppleui e rec. I, om. R* 14, 4 paralytici *scripsi sec. rec. I*: ceci *R* || languoribus *suppleui e rec. I, om. R* || attriti *scripsi sec. rec. I*: attenti *R* 14, 5 manuum *scripsi collata rec. I*: maximum *R* 14, 8 plurium *R*

15, 1 et *om. R*, *suppleui ex rec. I* || patentibus *R* (= *codd. Hy rec. I*) || Deo *om. R*, *suppleui ex rec. I*

Apparatus criticus ad recensionem III pertinens

codices:

LT = ζ

NB = ζ (N inde a 7.3; 7.7; 11.2 om.)

P (usque ad 6.7; 3.9-4.3; 4.5 illud ... -5.6; 5.9; 6.5-6 om.)

tit. om. P rege Hungariae om. B

1, 1 beatus om. P (= cod. G rec. I) || Ladislaus rex P (= cod. G rec. I) || ortus P

1, 2 nimirum om. P || ipsius ζB: eius P || inclitus om. P || bela primus rex P || ad post cuius add. T || ordinata ζB: adornata P || legalibus P || opulenta P || tam ζB: ita P || emicuit B 1, 3 plenius B || copiae ζP: capre B || fere om. P. 1, 4 uterinus om. B || adeo ζP: in tantum B || fuit decoratus P || fuit om. B || sanctitati B

2, 1 gra(tia) B 2, 2 operi suo B || dispositione P || elegans om. P (= rec. I) mentis add. ζB 2, 3 primis om. P || exortus ζP: exactus (?) B 2, 4 ethimologiam P || dicitur om. B (add. et postea del. post populus) || laos ... paragogen om. P || anagogen B 2, 5 quo ζP: qua B || surrexerat ζ: surrexerit P surrexit B

3, 1 et¹ om. P || ei om. P || super aetatis incrementa (correxī coll. codd. εR rec. II): superatis et in incrementa ζ incrementa superans P incrementa sup(eris) ei B || uirtutis trad., sed discretionis (= rec. II) melius conuenit || gradus B || pura B (= rec. I)

3, 2 sancti spiritus ζ (= cod. Eδ rec. I): spiritus sancti PB (= cod. JQHK rec. I) || atque sibi B 3, 3 albesceret ζB (= cod. J rec. I): alluderet P (= cod. δK rec. I) || iam om. PB (= cod. δK rec. I) 3, 4 itaque ζB: autem P || Christus P (fort. de suo aut e quodam codice recensionis I supplēuit): om. ζB || et post ueram add. B || prophetarum patriarcharumque ζB: patriarcharum et prophetarum P (= rec. I)

3, 5 omnipotenti om. B || spiritus sancti B || aedificauit ζP: fundauit B 3, 6 caritate ζB: misericordia P (= rec. I) || subleuator ... miserator om. B || et om. B

3, 7 bonis ζB (= codd. δJ rec. I): donis P (= cod. β rec. I) || eum ζP: quadam B || p(re)rogata(m) P || preeminentem P (= cod. J rec. I) || communem supra P || utiliore post ualore add. P 3, 8 et¹ om. P (= codd. JI rec. I) || quippe ζP: quoque B || procius P || ita quod ζ: ita ut nempe quod P itaque B (= cod. γ rec. I) || ex ubertate B || ipsum dignum P 3, 9 3, 9 - 4, 3 om. P (= rec. I) || tantam ... preeminentiam B || est tumorem B || iura ζ: uitam B

4, 1 nutu B (= rec. II): mira ζ || prouidente restitui sec. rec. II: prouidentia ζB || tantum ζ: tam B || p(re)resentim L, corr. littera r s. l. addita || prouido adhuc B || lectore ζ r supra l adscr. L || et¹ om. B 4, 2 sepius ζ: septus B || triumphans ζ || eorum post rege² add. B || et post detento add. B || consessu¹ B || dicentium (correxī coll. codd. SR rec. II): decentium ζ dientium B || aut aut B 4, 3 habere B || festinauit coronari B

4, 4 dignitatis regie P || suscepto officio dignissime B || exhibuit P (= cod. S rec. II) || queat ζB: possem P || explicare P exemplificari B 4, 5 bonum pre mente habens semper P || illud² ... 5, 6 om. P 4, 6 summam (correxī coll. codd. S rec. II): suorum ζB (suroa(m) cod. R rec. II) || autem post mundi add. B 4, 7 igitur B (= codd. SR [itaque C] rec. II): ergo ζ 4, 8 affatu (restitui coll. rec. II): affectu ζBP || seuerus B (= codd. rec. II): serenus ζ (librarius uidit, puto, epithetum seuerus male quadrare cum uerbis rigorem iustitiae lenitate temperans misericordiae, quae in recensione III, propter transitum a textu recensionis II ad textum recensionis I in hac ipsa pragrapho factum, proxima sequuntur) || tam non L || timuit post iudicari add. ζ || terribilem B || iis ζ: illis B 4, 9 lenitat(is) B 4, 10 regem T 4, 12 re et nomine B

5, 2 eius¹ om. T (= cod. H rec. I) || narrat B 5, 3 duos quoque B: duosque ζ (= cod. Q rec. I)

5, 5 uiuam ζ : uiuentem **B** 5, 7 nocte quadam (siquidem *om.*) **P** (siquidem *om.* et *codd. rec. I*) || monasterium Waradiense ζ **B**: dum in monasterio Waradiensi **P** || suam post consuetudinem *add. P* || subiit ... 5, 8 dum *om. P* 5, 8 solus eum foris **P** (= *cod. J rec. I*) eum foris solus **B** || nimio **P** || mora *om. P* || mirabiliter *om. P* || in ara in aiera **B** 5, 9 nota *add. Ti.m.* || 5, 9 *om. P* (= *cod. CD rec. II*)

6, 1 post hec (hoc ζ) ζ **B**: quadam uice dum **P** || Byssenorum *om. B* || irruerunt ζ **B**: inpeterent **P** || et illic ... 6, 3 ab eis et ζ **B**: contigit eos persequentem exercitum eius fame periclitari. quod uidens beatus rex ladislaus **P** 6, 3 ab eis seorsum **B** (= *codd. δ rec. I*) || se post oratione *add. P* || prostrandus **P** || implorabat ... 6, 4 cumque *om. P* || sineret *om. T* 6, 4 6, 4sq. *om. P* || surgensque **P** || ab oratione reuerteretur *om. P* || obuiauit (*restitui ex rec. I et II*): obuiant **B** obuiat ζ || obuiauit ... simul *om. P* || exercituum **P** || cum feritate deposita **P** 6, 6 eis et *scripsi coll. rec. II* (*sc. codd. SR*): eisdem ζ **B** || op(er)nitatem ζ , tu *add. Ts.l.*

6, 7 seruus dei **P** || affectum **B** || summo ζ **B**: superno **P** (= *cod. R rec. II*) || placitum **B** || cogitabat **T** || diuinitus potissimum **B** || suoque (*restitui ex rec. II*): suo ζ **P** || confouebat **B** (= *codd. SR [CD desunt] rec. II*): confouens ζ fouebat **P** || puluerem **B** 6, 8 eterne salutis **B** || hemerici ζ **P** || peteret (*om. que*) **B** || offerri **B** || acceptius posset **B** || deo esse **B** || spem ζ : sp(irit)us **B** || regno **B** || etiam post corpora² *add. B* || gerhardi ζ

7, 1 ergo ζ : igitur **B** || rebus **B** (= *codd. SR [C deest] rec. II*): diebus ζ || uidens ζ : sentiens **B** || diuine ... indicia ζ : circa se dilectionem diuinam esse inclitam **B** || unicum ζ : initium **B** 7, 2 mori si oporteret **B** || cum *om. B* || deus *om. ζ* 7, 3 autem *om. N* || regis uotum eius *scripsi coll. rec. II*: regis et uotum eius **B** regis **N** regisque nomen ζ || se post lateque *add. N* || lotoringorum **B** || alemanorum **B** || idem *om. N* || iter peregrinationis **B** || conuouentes ζ : commouentes ζ 7, 4 regni¹ *om. ζ* (= *rec. I*) || prouectus **T** || profectus est in expeditionem **N** || profectus est *om. B* || regredi ζ **N**: egredi **B** || cogitaret ζ **N**: contingeret **B** || repentine **B** || conuocatis itaque **B**

7, 6 quem¹ **L** ζ : quam **T** (*librarius locum sanare conatus est, quia pronomem relatiuum ad insequens uocabulum 'dominum' spectare non uidit*) || quem² **LB**: quam **TN** (*cf. praecedentem notam*) || quem³ **LB**: quam **TN** (*cf. praecedentem notam*)

7, 7 7, 7 *om. N* (= *rec. I*) || sacramenta iuratorum ζ : iuramentorum **B** 7, 8 ante planxit *inscr. I*(ectio) **II N** || autem **B** (= *codd. ϵ R rec. II*): ante ζ **N** || et³ ζ : ac ζ || ultra ζ : intra ζ

8, 1 scilicet *om. B* || se sepeliri ζ || longitudo ζ **N** || et² *om. B* || in Albensem ζ : albensem **N** (= *cod. ϵ rec. II*) ad albam **B** || p(ro)p(r)ius **N** (= *cod. R rec. II*) || interim ζ : iterum ζ || tristitia et labore **B** 8, 3 cum (*om. -que*) **B** (= *cod. Q rec. I*) 8, 4 ante uidentes *inscr. I*(ectio) **III^a N** || uidelicet ζ **N**: scilicet **B** || beati confessoris corpus ζ (uidelicet *add. post corpus B*) || ei ζ **N**: ab eo **B** || direxerunt **N**: reduxerunt ζ duxerunt **B** (*cf. direxerunt cod. S rec. II: duxerunt codd. RD rec. II*)

9, 1 igitur ζ **N**: ergo **B** || exiberent **B** || esse post sepulturae *add. et postea del. B* || ipsius ζ **N** (= *cod. R rec. II*): eius **B** (= *cod. ϵ rec. II; rec. I*) || exiberit atque ante assisterent *add. B* || et post fetere *add. B* || omnibus ζ : hominibus ζ 9, 2 ante retortum *inscr. I*(ectio) **III^a N** || retorsum **B** || igitur *om. B* (= *codd. GI rec. I*) || ilico ζ **B**: ab eo **N** || illius ζ (= *cod. R rec. II*): eius ζ (= *cod. ϵ rec. II*) 9, 4 sue **B^{a.c.}** || que ζ **N**: qui **B** (= *cod. α rec. I*) || eius¹ *om. T* (= *cod. ϵ rec. II et codd. α γ rec. I*) || adherebat **B** || occaluit ζ **N**: apparuit **B** (= *cod. G rec. I*)

9, 6 necessarium ... dignitate *om. N* || necessarius **B** || modum *om. B* || sese ζ : se **B** || hunc ζ : h(abe)t **B** || corregnare ζ : regnare ζ || eundem ζ : eum ζ || sicut ... eum (*pro eundem ζ*) ante necessarius (*pro -um ζ*) *adscr. B* || constituens ... donauit ζ **N**: in se Insuper dig(iti)nitatem transfigurans sublimauit **B** 9, 7 ante caecis *inscr. I*(ectio) **V^a N**

|| itaque ς : namque ζ || gressus N || *post* defensionis *recte interpunxit* N 9, 8 ipsius ςN : eius B || sed ζ : et ζ || tantam *scripsi coll. rec. II*: tanti $\zeta\zeta$ || ut ... etiam ζ (= *cod R rec. II* [ε *deest*]): ut etiam ζ 9, 9 *ante* quaedam *inscr.* l(ectio) VI^a N *ibid.* *signum paragraphi B* || autem *om. N* || puella *om. B* || fuisset et *post* priuata *add. rec.* || derelicta ς (= *cod R rec. II* [ε *deest*]): delecta ζ 9, 10 dum ζ (= *cod R rec. II* [ε *deest*]): cum ς || oculorum *om. B* 9, 11 suos se iam *om. B*, se *om. et* ζ || et *post* credebat *add. \zeta* || eam ζ (= *cod R rec. II* [ε *deest*]): eandem ς || ammirantibus ςB : adiurantibus N || ostentationem B (= *cod R rec. II* [ε *deest*]) || *post* ammirantem *adscri.* (= 11, 2) nimirum ... fecit t(antu)m q(uantu)m diuina potestas (*pro* pietas ς) indicaret annuendum obnoxiam ... deroganda (*pro* derogatum ς) B 9, 12 9, 12 *om. \zeta* || m'itis L , *corr. littera a s. l. addita litterisque is punctulis deletis*

10, 1 *ante* quidam *inscr.* l(ectio) VII^a N *ibid.* *signum paragraphi B* || itaque ςN : namque B || sublatum N (= *cod. F rec. I*) || confixit ζ 10, 2 colomani ζ || waltero ζ || iudicariam B (*et cod. R rec. II*) || ladislai regis ζ || quis ... habere ς : inter illorum quis ... habere N inter illos, qui eorum iuste habere deberet B 10, 3 igitur ζ (= *codd. rec. II*): ergo ς || ad sepulcrum *om. B* || meruit B (= *cod R rec. II* [ε *aliter*]): meminit ςN

11, 1 cum ζ (= *cod R rec. II* [εD *desunt*]): dum ς || secundo *om. \zeta* || canonizatum est B (= *rec. I*) 11, 2 11, 2 *om. N post 9, 11 adscri. B* (*cf. supra*) || „uidetur, nichil L signis „ *ante litteras u et n inscriptis fortasse ordinem uerborum mutandum significantibus* 11, 3 regis *om. B* 11, 4 surdi (*om. -que*) N || et³ *om. \zeta* || diuturno tempore *om. N* || sancti *post* inuocationem *add. \zeta* || infirmitatibus sunt B 11, 5 *ante* in *inscr.* l(ectio) IX^a N *ibid.* *signum paragraphi B* || autem *post* ipsa *add. N* || ipsa *om. B* || eius *post* canonizationis *add. B* 11, 6 sanctum ςN : sacrum B || ipsius ςN : eius B (= *rec. I*) || et *om. \zeta* || fere duarum ζ 11, 7 eius¹ ςN : ipsius B || praeuentu ... eius *om. B* (= *rec. I*) || eius meritorum N || est *post* mundatus *add. \varsigma B, om. N* (*et cod. R rec. II* [εD *desunt*]) || curatori ς : creatori ζ || et *post* suo *add. B* || suo *post* regi *add. B* || ladislao *post* sancto *add. B* || actiones intulit B

11, 8 et multi *post* etiam *add. B* || et *post* nominis *add. N* || sancti nominis B || sancti ςB || sui *ante* regis *add. B* || sancti *post* regis *add. B* || hodie usque B || finis *post* amen *add. B*

Apparatus criticus ad recensionem IV pertinens

codices:

Y

X (*sc. 1, 1-5*)

praef. 2 emolumentum Y 5 timendam: tim(or)e(m) D(omi)ni (*cf. I, I*) *suspiciatur Coriarius, fort. recte*

1, 1 conualens Y || uerifici X : uenefici Y || semitam Y || pede calcans Y : calcans gressu X || sapientiam ... promeruit *om. X* 1, 2 etenim *om. X* || et¹ *om. Y* || protinus X : proximum Y || pugnare ... detrahentibus Y : cum carnis pugnare materia, superba humiliare, uane glorie non acquiescere, detractis et X || interesse X : adesse Y || intendere ... profusis Y : in psalmis et lacrimis et orationibus deum contemplare X 1, 3 nulla eum Y : nullas enim X || aura Y : aures X || nullus ... allexit Y : nullas blandientis feruore fauor inuexit X || tulit Y : capit X || accidia YX || cor eius X 1, 4 spiritus sancti X || aspirante *om. X* || cordibus Y || et *post* eius *add. X* || diuerse uite plantatio X || fructificarent *scripsi*: fructificauerunt Y fructificaret X || in *post* operum *add. X* || erat largitate X || large X || illius Y : eius X || munificentia Y : magnificentia X || esset Y : est X 1, 5 quas *post* illius *add. X* || uidelicet *post* enarrabit *add. X* || innatae *om. X* ||

quem *X*: quam *Y* || habebat *X* || conscientie suauitatem *X* || pio moderamine *Y*:
 modeste *X* || uocari *X*, *qui hic desinit* 1, 6 dignum *Y*

3, 2 uidelicet: uideret *Y* 3, 3 erogaret *Y* 3, 5 irrumpente *Y* 3, 9 ultimie *Y* ||
 ammonet *scripsi*: amenet *Y* 3, 12 certamini *Y*

4, 10 (h)um<er>orum *coni. Coriarius, fort. recte*

6, 1 antiquam *scripsi*: antequam *Y* 6, 2 uicini morte *Y*

Appendix

Leonardi Praxatoris de Cham O. Carm. cursoris Sacrae Paginae sermo de s. Ladislao (a. 1462) in codd. Vind. 4291 (ff. 301^r-307^r) et archiabbatiae s. Petri OSB Iuuauiensis b VI 20 (ff. 60^r-64^r) seruatus

V Liber chartaceus Vindobonensis 4291 (V) fasciculos complectitur 29, seniones praeter uicesimum tertium (ff. 265-273, cuius fasciculi octauum folium excisum est) et duodetricesimum (ff. 319-328), quiniones, et uicesimum septimum, qui nouem est foliorum nescio quo modo inter se cohaerentium (ff. 310-318). fasciculi a secundo ad tertium decimum notis (inde a '2us sexternus' usque ad 'XIII^{us} sexternus') indicantur. libri 340 folia in margine superiore dextro numeris Arabicis ab '1' ad '340' signata.

libri primi sedecim fasciculi (ff. 1-192) continent¹ Hugonis de Argentina compendium theologiae ueritatis (ff. 5^r-188^r) exhibentque insignia officinarum chartulariarum: (1) coronam (ut f. 2 et 5), cui similis est Briquet 4643 (Coloniae a. 1454); (2) item coronam, quam non inueni in repertoriis (ut f. 38 et 41); (3) uuam (ut f. 26 et 28) eandem ac Briquet 12995 (Brunsucae a. 1438-1445).

fasciculi 17-20 (ff. 193-240) continent inter alia expositionem euangelii secundum Lucam et sermonem de assumptione Beatae Mariae Virginis habentque insignia officinarum chartulariarum (1) libram circulo inscriptam, quam non inueni in repertoriis (f. 196 et 201 et alibi) et (2) turrim (f. 222 et 223 et alibi), cui simillima (nisi omnino par) est Piccard, Turm II, 369 (a. 1466-1468).

fasciculi 21-23 (ff. 241-273) continent Ps. Augustini de uita christiana et de bono conscientiae (ff. 241^r-269^u) habentque insigne officinarum chartulariarum incudem (ut f. 245 et 270), cui similis est Briquet 5959 (Vtini Venetiae a. 1462).

fasciculus quartus decimus (ff. 274-285) continet Moralis philosophiae fundamentum compendiosum, fasciculi autem 25-27 (ff. 286-318) sermones quattuor Leonardi Praxatoris ad academicos 'Viennenses' a. 1462-1467 pronuntiatos², quorum tertius est sermo de S. Ladislao rege (ff. 301^r-307^r). hi

¹cf. M. Denis, Codices manuscripti Theologici Bibliothecae Palatinae Vindobonensis, I, Codices ad Caroli VI tempora Bibliothecae illatos complectens, Pars II, Vindobonae a. 1794, p. 1356-1361; Tabulas codicum manu scriptorum praeter graecos et orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asseruatorum, Vindobonae a. 1864-1900, uol. 3 p. 228sq.

²cf. Denis l. l. (u. supra sub nota 1), p. 1359: "Deest hic uir, de quo plura sequuntur, in Lucii Bibl. Ord. Carm. In Locheri Speculo Acad. Vien. memoratur Facultatis Theol. Decanus ad an. 1482. et 86" et notas, quae in nostro codice omnes praeter unam in f. 307^r aliis ac librarii, qui uitam s. Ladislai exarauit, manibus inscriptae sunt: f. 285^r: *Per leon. prax. cursorem theologie Anno MCCCCLXII Et sic est finis.* f. 286^r: *Ego frater Leonardus praxatoris hanc de dei gratia collegi ex ottone [de Castro Rodulphi?] Denis ibid.] et feci collacionem ad almam*

fasciculi habent insignia officinarum chartulariarum (1) libram circulo inscriptam (ut f. 299 et 307), cui simillima est Piccard, Waage V, 299 (Norimbergae a. 1460); (2) aliam libram circulo inscriptam (ut f. 305 et 308; 314 et 315), cui simillima est Piccard, Waage V, 277 (Vindobonae a. 1455); (3) sagittas duas in speciem X litterae decussatas itemque circulo inscriptas (ut f. 289 et 294), cui similis est Briquet 6303 (Romae a. 1462).

fasciculus duodeuicesimus (ff. 319-328) continet Hugonis de s. Victore Speculum ecclesiae habetque insigne officinarum chartulariarum bucranium (ut f. 321 et 325), cui simillimum est Piccard, Ochse I, 213 (et alibi et Francoforti et Augustae Treuerorum a. 1458-1460).

ultimus fasciculus (ff. 329-340) continet sex sermones breues habetque insignia officinarum chartulariarum bucrania (1) (ut f. 330 et 339) et (2) (ut f. 333 et 336), quae ne lucentis quidem folii ope, quod mihi conseruatores Bibliothecae Rei Publicae Austriacae Vindobonensis benignissime commodauerunt, satis accurate delineare potui, ut imaginem earum in repertoriis inuenire possem.

liber temporibus praefecti Bibliothecae Palatinae Vindobonensis Ioannis Benedicti Gentilotti (a. 1705-1723) signum 'Theol. 641' accepit habetque integumentum illius Bibliothecae a. 1752 confectum.

I Liber chartaceus fasciculorum 21 foliorumque 203 archiabbatiae s. Petri ordinis s. Benedicti Iuuaiensis b VI 20 (I) a compluribus librariis eiusdem aetatis exaratus est. praeter fragmentum precationis cuiusdam ad Beatam Virginem Theodisce scriptae continet Latina uaria³, quorum, nisi fallor, nullum in codice Vindobonensi inuenitur praeter unum sermonem de s. Ladislao, qui

uniuersitatem wiennens(em) in uigilia omnium sanctorum Anno et cetera 63° lectoratus mei anno 2°. f. 292^u (spectat ad sermonem praeuium): Per fratrem leon. praxatoris ordinis Carmelitarum beate marie uirginis Anno 1463 ad sanctum Stephanum. f. 292^u (spectat ad sermonem insequentem): Sermo ad uniuersitatem pro festo purificationis per fratrem leon. prax. Anno et cetera 67° In Wienna Apud Sanctum Stephanum. fol. 299^r: Per leon. prax. waccalareum 67° pro sentenciis. fol. 300^u: Ego frater Leonhardus praxatoris de Cham ('Bauariae' Denis ibid.) hanc de gratia dei feci collacionem Wienne ad uniuersitatem. In conuentu fratrum predicatorum pro Nacione Vngarorum Anno M^oCCCC^o62^o. Cursoratus mei anno 2° seu ultimo. ibid. alia manu: per leonardum praxatoris. f. 307^r: frater leonhardus praxatoris Cursor sacre pagine fecit hanc collacionem ad clerum in uniuersitate wiennensi De sancto uidelicet Ladislao in conuentu predicatorum sed idem frater est professus fratrum Carmelitarum Anno domini et cetera LXII°. fol. 310^r: Ego frater Leonhardus praxatoris de cham feci de gratia dei hanc collacionem ad uniuersitatem In conuentu nostro wiennensi. In principio mei lectoratus Anno domini M^oCCCC^o62^o. In uigilia assumptionis gloriose uirginis Marie. p. 340^r, i. e. in ultimo folio codicis: per Leon. Prax.

³quae diligenter enumerantur a G. Hayer in: Die Deutschen Hss. des Mittelalters der Erzabtei St. Peter zu Salzburg (= Verzeichnisse der Deutschen Hss. österreichischer Bibliotheken, tom. I), Vindobonae a. 1982, p. 308sq., ubi uide et ea, quae de libri fasciculis et integumento (fortasse in urbe Bauariae, cui nomen est Burghausen, confecto) dicuntur.

foliis 60^r-64^r inest sine titulo nec nomine auctoris indicato. insignia officinarum chartulariarum, quae delineauit, sunt: (1) libra circulo inscripta (ut ff. 58, 61, 63, sc. in eo fasciculo, quo sermo de s. Ladislao continetur), fere eadem ac Piccard, Waage V 312 (in Noua Ciuitate prope Vindobonam a. 1455); (2) alia libra circulo inscripta (ut f. 25), fere eadem ac Piccard, Waage V 311 (Norimbergae a. 1458); (3) libra (ut ff. 105, 108), similis ac Piccard, Waage I 35 (Vindobonae a. 1451).

Libri ergo V et I eodem fere tempore exarati sunt, scilicet paucissimis annis post a. 1462, quo sermo de s. Ladislao hic editus scriptus est. I multo plura habet menda quam V, nonnulla communia cum *V^a.c.*, ut ex apparatu critico infra addito facile apparet. sed et ipse V satis multa habet menda, ut I ex eo exscriptum esse non possit.

Sermo ad clerum de Sancto Ladislao et cetera

Noctem illam duxit rex insomnem (Hester 6to [*Esth.* 6, 1]). 1 Patres praestantissimi, doctores praeclarissimi singulari reuerentia colendi, magistri insignes ceterique domini et fratres cuiuscumque dignitatis aut status scientiae morumue, uenusto censeamini fulgore caritatis cum uisceribus sinceris amplectendi! 2 Conuenientibus nobis in unum ad praesentem celebritatem festiuitatis annuae beatissimi patroni nationis nostrae⁴ gloriosi, uidelicet regis Ladislai, prolaturus iuxta morem exiguum alloquium commemoro, quod dominus Deus creator uniuersorum, priusquam faceret hominem et introduceret tamquam incolam in hunc mundum, praeparauit ei sex diebus habitaculum gloriosum et palatium magnificum, scilicet caelum, et ornauit illud circumferentialiter sole et luna et micantibus stellis, strauit pauimentum palatii illius, scilicet terram, et decorauit uirentibus herbis et odoriferis floribus et fructibus optimis; magnam familiam, cui praesidere deberet, fecit in magno illo palatio, uidelicet uniuersa animalia terrae, aquae et aeris, quae quasi in seruos et famulos hominibus subiecit dicens: Dominamini piscibus maris et uolatilibus caeli et uniuersis animantibus, quae mouentur super terram (Genesis 1° [*Gen.* 1, 28]). 3 Equidem †regni† propheta Dauid †ammirante† quaerit dicens: Quid est homo, quod memor es eius? - Psalmo 8^{uo} (*Psal.* 8, 5-7), in quo considerauit summarum uirtutum excellentias spiritu Dei doctus, quibus primi protoplasti praediti fuerant, quia gloria et honore coronauit eos et constituit eos super opera manuum suarum. 4 Homo autem, cum in

⁴etsi de Cham, i. e. ut uidetur e Palatinatu Superiore (cf. supra sub nota 2), ortus Leonardus tamquam Hungarus loquitur, cf. et infra §§ 9 (*festiui ... patroni nostri Ladislai*), 35 (*noster beatissimus patronus Ladislaus*), 38 (*noster rex Ladislaus*), 60 (*rex noster*), 62 et 81 (*beatissimus noster patronus*).

honore esset, non intellexit; comparatus est iumentis insipientibus et similis factus est illis (Psalmo 48^{uo} [*Psalm. 48, 13*]). Beatus Augustinus 3° super Genesin (*Aug. gen. ad litt. 3, 24 p. 92, 13*) dicit, quod 'res peccando amittit⁵ decus proprium'. **5** Peccauit Adam et amisit excellentiam, quia sui rectissimi status immemor neque gratus, ab hac rectitudine cadens cecidit de loco uoluptatis in hanc uallem miseriae et tenebrarum: Eminentiam, quam super reliquas creaturas acceperat, totaliter perdidit et sic obfuscatus est in intellectu per ignorantiam, obscuratus est aut mutatus est color optimus, allectus in affectum per inordinatam concupiscentiam et per consequens infirmus in omni opere bono per impotentiam. **6** Inde propter ignorantiam lumen et uerbum ueritatis non respiciebat, propter concupiscentiam inordinatam gratiam spiritus sancti et uirtutum seminarium in affectu non habebat, et propter defectum utriusque quoad omnes potentias malis operibus adhaerebat. Et inde est, quod sensus et cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua (Genesis 8^{uo} [*Gen. 8, 21*]). **7** Clamet ergo uniuersus coetus humanae condicionis dicens: Humiliatus sum usquequaque, Domine? uiuifica me secundum uerbum tuum (Psalmus 124 [*Psalm. 118, 107*]). Nauigantibus enim nobis uiatoribus in huius mundi pelago, ubi hic in uia fre(?)ctu[†] patriae? Quasi in nocte ambulamus dicente saluatore: Siquis ambulauerit in nocte, offendit (Iohannes XI [*Ioh. 11, 10*]) - non offensione scandali, sed propriae incertitudinis, quia nescit homo, utrum amore an odio Dei dignus sit (Ecclesiastes IX [*Eccles. 9, 1*]). **8** Sunt nempe in ea diuersa genera inimicorum, qui secundum uirium nostrarum quantitatem compensato nobiscum in agone luctantur. In huius itaque mundi pelago ualde nobis est pertimescendum, ne nauem nostram procella tempestatis arripiat, aut in aeternam praedam pirata crudelis abducat. Aduersus haec ergo multiformia saeculi mala castigatis castisque actibus resistamus. **9** Festiui autem patroni nostri Ladislai merita iam in tuto sunt posita. Securi magnificemus, qui gubernaculum fidei uiriliter tenens ancoram spei tranquilla iam in statione composuit et plenam caelestibus diuitiis et aeternis mercibus nauim optato in litore collocauit.

10 Sed, luculentissimi patres et domini, quid ego tantillus et bonorum actionum pusillus, qui bibo quasi aquam iniquitatem (Iob XV [*Iob 15, 16*]), coram uobis, dignissimis patribus, fari incipiam, cum timor et tremor uenerunt super me et contexerunt me tenebrae, scilicet ignorantiae (Psalmo liiii^o [*Psalm. 54, 6*]), et secundum sententiam beati Gregorii super Ezechielem parte prima omelia 9^a oporteat eum esse, qui docet et instruit alios, ut sit scientiae eruditione irreprehensibilis et morum compositione maturus?⁶ **11** Eapropter, gratia loquendi obtenta, adaeamus

⁵Aug.: quae peccando amittunt eqs.

⁶locus apud Greg. M. non inuentus, sed cf. Rufin. epist. Clement. 13, 1sq.: oportet eum, qui docet et instruit animas rudes esse talem, ut pro ingenio audientium semetipsum possit aptare

cum fiducia thronum misericordiae eius, qui est lux mundi (Iohannis 8^{uo} [Ioh. 8, 12]), ut mentium nostrarum tenebras effugare dignetur, qui illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum (Iohannis primo [Ioh. 1, 9]). 12 Sed ubi copiosius precum nostrarum potiri possumus effectum nisi in ea, quae uere dicit gratia Dei in me uacua non fuit (prima ad Corinthios 15 [I Cor. 15, 10])? Ad ipsam christiferam uirginem Mariam nostrae sacrae religionis patronam curramus, quae est stella matutina, pectoris medicina. Ad hanc stellam, ut dicit beatus Bernardus in sermone, cuius exordium est 'Loquamur aliquid' (*Bernardi Claraeu. serm. in laud. Virg. Matris 2, 17 [uol. 4, p. 34, 15 - 35, 20 Leclerq/Rochais]*), erigatur de nocte oculus cordis, ut eius beneficio tempestas in aurae gratiam reduce<a>tur. 13 Haec est enim amatrix fratrum et quae multum orat pro populo suo et pro ciuitate sancta Hierusalem, per hanc largitur omnipotens Deus captiuis indulgentiam, clausis apertionem, laborantibus requiem, periclitantibus securitatem, infirmantibus sanitatem, inter amicos fidem, inter inimicos pacem, inter angustias consolationem, in dubiis certitudinem, in errore consilium, in tribulatione solacium, in exilio refugium, in bello propugnaculum, in naufragio portum. Ipsa enim se concupiscentes a generationibus suis implet. Vt igitur ab ipsa gratiam impetremus, uerbum oraculi angelice ei allatum offeramus intellectusque ex hilaritate uoce dicamus submissa: Aue Maria.

14 Noctem illam duxit rex insomnem (loco et capitulo praeallegatis [*Esth. 6, 1*]). Reuerendi patres, domini doctores eximii, insignibus aureolis laureati, magistri honore praefulgidi singulique fratres et domini quorumcumque titulorum ac meritorum Deo notorum in Christo Iesu semper praeferendi! 15 Secundum beatum Gregorium 24 Moralium (*Greg. M. moral. 23, 21*): 'Qui adhuc inpugnantium certamina uitiorum per consensum delectationis tolerat, aliorum curam sumere non praesumat. Cum uero temptationum bella subegerit et ipse apud se intima tranquillitate securus est (*sic*), custodiam sortiatur aliorum' et Wil(elmum?) De uniuerso secunda parte secundae partis capitulo 112 (*locus non inuentus*)⁷: 'Virtus regia et potestas iudiciaria non est danda nisi creatoris amatoribus Deique consilia scientibus.' 16 Rege siquidem insipiente et remisso et Dei inimico nihil rei publicae perniciosius et potestas in manu eius non est nisi gladius in manu furentis iuxta illud 8^{uo} Ethicorum (*Aristot. eth. ad Nicom. 8, 12 p. 1160 b 11sq. = Auctoritates Aristot. 12, 156 Hamesse*): 'Malus rex tyrannus dicitur.' Consonat etiam illud 6to Politicae (*Aristot. pol. 6, 8 p. 1322 a 24-26 = Auctoritates Aristot. 15, 111 Hamesse*): 'Pruos non est securum facere dominos, quia ipsi magis indigent custodia aliorum quam possint alios custodire.' 17 Rex autem sapiens uigilanti animo sedet in solio et dissipat omne malum intuitu suo (*Prouerbiorum XX [Prou. 20, 8]*). Debet namque

...; debet ergo ipse adprime esse eruditus et doctus, inreprehensibilis, maturus.

⁷Guilelmi Aluernensis (siue Parisiensis) de uniu. 2, 2, 112 uerba a Leonardo laudata non inueniuntur; fortasse alio loco eiusdem operis quaerenda.

rex habere prudentiam clariorem, amicitiam cariorem, iustitiam ueriores, potentiam fortiorem, sanctimoniam meliorem, misericordiam dulciorem. Primo ut dicitur III Politicae (*locus non inuentus*): 'Debet rex prudentia clarescere clariori nec debet duci a subditis, sed ducere alios'. 18 Vnde Sapientiae VI° (*Sap. 6, 22sq.*): Reges populi, diligite sapientiam, ut in perpetuum regnetis, diligite lumen sapientiae omnes, qui praeestis populis, quia melior est pauper et puer (*sic*) sapiens rege sene et stulto (Ecclesiastes III [*Eccles. 4, 13*]). Rex insipiens perdet populum suum (Ecclesiastici X^o [*Sirach 10, 3*]). 19 Experientia huius uirtutis patet in Theodosio imperatore, de quo dicitur in prologo Historiae tripartitae (*Cassiod. hist. 1, 1, 8*), quod de die tractabat de armis et de facto rei publicae, de nocte libris incumbibat in addiscendo prudentiam. Pari simile de †?ra(n?)colo† Magno dicitur, qui in artibus eruditus prudentiam in rege armis praeferebat, ut habetur in epistola, quam misit Plutarchus ad Traianum (*locus non inuentus*). Et Vegetius libro 1mo De re militari (*Veg. mil. 1 prol. 1*) dicit: 'Neminem decet magis utiliora uel plura scire quam principem, cuius doctrina potest omnibus prodesse.' 20 Dedit quoque Deus sapientiam Salomoni et prudentiam multam nimis et latitudinem cordis, quasi arenam, quae est in litore maris, et praecedebat sapientia Salomonis sapientiam omnium Orientalium et Aegyptiorum et erat sapientior cunctis hominibus. Veniebant de cunctis populis ad audiendam sapientiam eius (3° Regum III [*III Reg. 4, 29-31; 34*]); super salutem, scilicet corporis, et omnem speciem, scilicet rerum, dilexit sapientiam (Sapientiae 7mo [*Sap. 7, 10*]). Rex uero sapiens populi stabilimentum est (Sapientiae 6to [*Sap. 6, 26*]), et cetera.

21 Secundo debet pollere rex amicitia cariori, de qua uirtute euidenter Philosophus 3° Politicae (*locus non inuentus*) ait, quod, qui uult principare secundum principales principatus, cuiusmodi est rex, debet habere amorem ad consistentem politiam, et propter hoc 8^{uo} Ethicorum dicitur (*Aristot. eth. ad Nicom. 8, 12 p. 1160b; Aristot. Lat. 26, 1, 3, p. 313, 9sq.*), quod rex intendit 'conferens', id est bonum, 'subditorum', quemadmodum fuit rex Peloponnesium, qui mori elegit propter bonum commune, ut dicit beatus Augustinus XI De ciuitate Dei⁸. 22 Sic Isaiae LX° (*Is. 60, 10*) dicitur: Reges ministrabunt tibi, scilicet politicae [conuenienter] communi, ex amore huius condicionis. Exemplum scribit Suetonius in libro de XII

⁸uidetur respici Aug. ciu. 18, 19 p. 281, 6-12 *Codrus rex Atheniensium Peloponnesibus eiusdem hostibus ciuitatis se interficiendum ignotus obiecit; et factum est. hoc modo eum praedicant patriam liberasse. responsum enim acceperant Peloponneses tum demum se superaturos, si eorum regem non occidissent. fefellit ergo eos habitu pauperis apparendo et in suam necem per iurgium prouocando.*

Caesaribus (*Suet. Iul. 67, 2*), quod Iulius Caesar amorem militum suorum commeruit, quia illis condescendebat; non enim 'militēs pro condicione, sed blandiori nomine commilitōnes appellabat' miroque modo diligebat. **23** In Politicon libro III° capitulo XVIII (*locus non inuentus*) narratur, quod cum Alexander Magnus uidisset militem senem confectum frigore, surrexit de sede propria igni propinqua et sede propria propriis manibus ipsum inposuit, bene iuxta Cassiodorum libro II° Epistularum (*Cassiod. uar. 9, 2, 1*): 'Qui rei publicae statum et generale cupit stare fastigium', qualiter rex, 'ad uniuersa debet esse sollicitus, quia non est salus in corpore, nisi quantum et membra potuerint obtinere' et cetera.

24 Debet tertio rex, ut habetur V^o Ethicorum (*locus non inuentus*), habere iustitiam ueriores, quia rex est custos iusti, ut dicitur V^o Politicæ (*locus non inuentus*) et Isaiaie XXXII° (*Is. 32, 1*): Ecce in iustitia regnabit rex; hanc condicionem in rege esse uenerandam per plura patet exempla. Nam sicut Augustinus III° De ciuitate Dei, capitulo X^o (*Aug. ciu. 4, 4 p. 150, 19sq.*): 'Remota iustitia quid sunt regna nisi latrocinia?' **25** Et secundum Tullium libro I^o De officiis capitulo XII (*locus non inuentus*): Antiqui principes subiciebant se legibus ab eis statutis, ut alios ad iusticiam prouocarent, sicut Valerius narrat libro VI (*Val. Max. 6, 5 ext. 3*) de Seleuco⁹, qui uoluit, quod sibi oculus erueretur et filio unus, quia filius meruerat perdere ambos; quod filius non excaecaretur, partem iustitiae portauit, ne iustitiae uindicta frangeretur. **26** Similiter Traianus imperator pergens ad bellum de equo descendit, ut uiduae causam expediret, ut narrat Suetonius (*locus non inuentus*) et beatus Gregorius in multis locis (*locus non inuentus*). Simile legitur de Alexandro Magno in Politicon libro V^o capitulo XI (*locus non inuentus*): Cum contra se sententia ferretur in iudicio militum in castrensi iudicio, iudicibus gratias egit de iustitia militum.

27 Demum et quarto debet habere rex potentiam fortiorem, quia omnis principatus, cuius excellens est rex, debet habere potentiam corrigendi malos. Ideo in psalmo 71° (*Psalm. 71, 2*) dicitur: Deus, iudicium tuum regi da, quia sicut fremitus leonis, ita ira regis, ut dicitur Prouerbiorum XVI (*Prou. 19, 12*). Ne sit ergo uecors, debet primo rex ostendere audaciam, sicut de Caesare Iulio dicitur primo in libro De XII Caesaribus (*locus non inuentus*), quod numquam militibus dixit 'ite', sed 'uenite'. **28** Vnde et beatus Augustinus V^o De ciuitate Dei, capitulo XXV (*Aug. ciu. 5, 25 p. 238, 7sq.*) exemplum ponit de Constantino Magno, qui 'diu imperauit uniuersum Romanum imperium gubernans, in gerendis bellis uictoriosissimus, in tyrannis opprimendis per omnia prosperatus' - et per Theodosium imperatorem, ut dicitur in Historia tripartita libro IX°, falsos iudices in ciuitate Thessalonica lapidibus fuisse obrutos et cetera¹⁰.

⁹Zaleuco recte.

¹⁰uidetur respici Cassiod. hist. 9, 30, 3 in qua, sc. Thessalonica, dum fuisset orta seditio, quidam iudicum lapidati sunt atque tracti; hinc indignatus Theodosius iracundiae non

29 Ornatur quinto rex sanctimonia meliori, nam sicut dicitur V^o Politicae (*locus non inuentus*): In regno melior debet eligi, cui oboedire est. Dicitur etiam 8^{uo} Ethicorum (*Aristot. eth. ad Nicom. 8, 12 p. 1160b; Aristot. Lat. 26, 1, 3, p. 313, 10sq.*), quod 'non est rex, qui non per se est sufficiens et in omnibus bonis superexcellens'. Vnde Ecclesiastes X^o (*Eccles. 10, 17*): Beata terra, cuius rex nobilis est, scilicet uirtutibus, quia soli uero reges illustres fiunt; sequitur: Cuius principes comedunt tempore suo, qui scilicet non sunt nimis deliciosi, abstracti a mundi uanitatibus. **30** Vnde et Iudas Macchabaeus plus uirtutibus sanctis et uerbis, quibus suos armabat, uicit quam armorum et populi pluralitate. Vnde Claudianus ad Theodosium dicit (*Claud. 8, 300-302*): 'Regis ad exemplum, ut possit¹¹ inflectere sensus humanos, edicta plus ualent, quam uita regentis¹²; mobile mutatur semper cum principe uulgi.' 'Reges enim a recte regendo uocati sunt, ideoque recte faciendo regis nomen tenetur, peccando amittitur. Recte ergo illi reges uocantur, qui tam semetipsos quam subiectos bene regendo modificare nouerunt.' Haec Isidorus libro III° De summo bono, capitulo 9no (*Isid. sent. 3, 48, 7*).

31 Sexto decoratur rex misericordia dulciori, ut sit magnanimus quantum ad se, ut dicitur 4to Ethicorum (*locus non inuentus*): Largus ad subditos, ut habetur etiam 3° Politicae (*locus non inuentus*) et Ouidius in De Ponto (*Ou. Pont. 2, 9, 11sq.*): 'Regia, crede mihi, res est succurrere lapsis, conuenit et tanto, quantus es ipse, uiro'. Et Seneca ad Neronem in libro primo De clementia, capitulo V^{to} (*cf. Sen. clem. 1, 5, 2*) dicit: Nullum clementia magis ex omnibus quam regem et principem decet. Regius erat iste, qui scribebat offerent reges munera (psalmus 67 [*Psalm. 67, 30*]). **32** Vnde si quandoque in rege est uindicta, sit tamen cum misericordia et clementia, sicut narrat Orosius (*locus non inuentus*), quod Alexander uidens caput Darii sibi allatum, fleuit dicens: O, Dari, ut mihi credidisses et mecum regnasses. Simile narrat Valerius libro I^o capitulo V^{to} (*Val. Max. 5, 1, 4*), quod cum Marcus Marcellus Syracusanos captos uidisset et urbem tam opulentam destrui, coepit flere et 'casum lugubrem intuens fletum cohibere non potuit'. **33** Ita de Tito in destructione Hierusalem narrat Egesippus (*locus non inuentus*), quod, cum audisset, quod mulier comederet filium ex fame, fleuit dicens, quod, si sibi clementes fuissent, clementiam inuenissent. De his uirtutibus dicit Seneca ad Neronem in libro De clementia (*Sen. clem. 1, 19, 6sq.*): 'Inexpugnabile munimentum amor ciuium. Quid pulchrius est, quam uiuere optantibus cunctis? Quis huic audeat struere aliquod periculum, sub quo rege iustitia, pax, pudicitia, securitas, misericordia et dignitas flore{re}t, sub

refrenauit infirmitatem, sed iussit iniustos gladios super omnes euaginari et una cum nocentibus innocentes interimi: septem milia etenim hominum, sicut fertur, occisi sunt non praecedente iudicio.

¹¹Claud.: nec sic.

¹²Claud.: edicta ualent ut uita regentis.

quo opulenta ciuitas copia bonorum omnium abundat?' **34** Et Rabanus in commentario (*Rabani Mauri exp. in prou. 2, 20, Migne 111 p. 746^C*) super illud Prouerbiorum XX (*Prou. 20, 29*): Exultatio iuuenum fortitudo eorum et dignitas senum canities dicit: 'Tunc ciuitates bene ordinantur, tunc sanctae ecclesiae recte aguntur, cum et fortiores uiribus necessariis insistunt operibus', scilicet subditorum, 'et seniores maiori prudentia praediti de iis, quae agenda sunt, salubriter consulunt'.

35 Harum enim uirtutum, quibus decet reges tamquam uestimento uarietatum amiciri, noster beatissimus patronus Ladislaus uiguit stipatus, hunc circumdederant ueritas et misericordia, osculata est caritas simul cum iustitia, per hunc ad terrestria fortitudo prospexit et prudentia. In iudicandis et examinandis causis non potentia, sed prudentia decernebat. **36** Rigori iustitiae misericordiae lenitatem praeferebat. Misericordia enim et ueritas custodiunt regem, et roboratur clementia thronus eius (*Prouerbiorum XX° [Prou. 20, 28]*), quod pertractans beatus Gregorius XX *Moralium* capitulo 7° dicit (*Greg. M. moral. 20, 14 p. 1012, 78*): 'Ecce auctoritas regis; disciplina enim uel misericordia multum destituitur, si una sine altera teneatur.' Disertus in eloquio ut et in silentio, cautus in consilio. Erat enim uerus Dei cultor. **37** Ideoque sicut rex Asuerus, ut dicit Iosephus (*cf. Cassiod. Ios. antiq. 11, 248sq. p. 322*), uigiliam noctis †artificialis† nolebat transire in otio, sed expendere in aliquo utili pro regno suo, et ideo fecit coram se legi facta praeterita regni sui, quia mores praeteritorum dirigunt in agendum post futurorum, <et ?> frust<r>auit machinationem per Aman factam contra iustum Mardocheum, taliter noster rex Ladislaus noctem praesentis calamitatis et miseriae in uirtutum exercitatione duxit insomnem contra inuidi hostis insidias, qui tamquam leo rugiens circuit quaerens, quem deuoret, ut dicit beatus apostolus Petrus in hodierna epistula 1° Petri 5to (*I Petr. 5, 8*). Huius infestationum uelut latronum obsidet multitudo, quibus per omnes uias subplantatores inuisibiles animarum laqueos extendunt innumerabiles expauescendos. **38** Denique maturus et sobrius in operatione catholica (*cf. uitam Lad. rec. II 5, 4*) 'iugiter eleemosynis insistebat' iuxta apostoli exhortationem (*cf. e. g. Luc. 11, 41*) peruigil in oratione et meditatione sancta. Vnde aperte ei pertinere uidentur uerba praestituta: Noctem illam duxit rex insomnem, quae fuere uerba thematis in exordio nostrae collationis assumpta et coram dignis uestris conspectibus [principaliter] pueriliter introducta et cetera.

39 Ex serie uerborum thematis tria dinoscuntur consideranda: Primo obscuritas temporis sine remedio luminis, cum dicitur: Noctem illam; secundo dignitas ducalis sine simulatione iniustitiae, cum dicitur: Rex; tertio opportunitas laboris sine requie operis, cum dicitur: Duxit insomnem.

40 Dimisso primo breuitatis amore dixi secundo, quod ex serie uerborum thematis clarescit dignitas ducalis sine simulatione iniustitiae, cum subinfertur: Rex. Ipse enim uero (*cf. uitam Lad. rec. II 1, 1-5*) 'ex illustri prosapia <regum> Hungariae progenitus in ipso suo (*sic*) natiuitatis exordio gratiae Dei propositum habitu corporis et animi praeferebat et natus

praemonstrabat infantulus, qualis erat (*sic*) rex futurus. **41** Clementia nimirum conditoris, qui speciosus forma prae filiis hominum et innumerabilis sapientiae describitur, sic ad similitudinem suam in operis sui uicario bonae spei ac futurae dignitatis fundamenta coniecit, ut ex prima compositione sui decore corporis et mentis indole puer ostenderet, cuius uicem adultus tenere natus esset. **42** In his itaque gratiae praeuiis donis exortus Ladislaus est uocatus, quod utique nomen non sine praesagio futurorum uidetur eidem esse impositum. Ladislaus nempe laus data populis sonat. Ipse quidem laus populis erat data, quia in nationibus, quibus princeps talis surrexerat, gloriosum nomen exstitit tanto rectore diuinitus concessio uisitari'. **43** Cumque aetatis perfectae attigisset statum, scilicet quia fuit sublimis frater regis, conuenit uniuersa multitudo nobilium et cum communi consensu, pari uoto et conscia uoluntate ad suscipiendum regni gubernacula concorditer elegerunt, immo uere magnis et affectuosissimis precibus compulerunt (*cf. uitam Lad. rec. II 4, 2*). **44** Omnes enim nouerant ipsum esse uestitum conuersione uirtutum, fide catholicum, pietate praecipuum, largitate mirificum, caritate conspicuum. Emicuit quippe quasi stella matutina in medio nebulae; uelut enim sol refulgens, sic refulsit in populo Dei. **45** Quis enim uitam eius sanctissimam enarrare poterit? Beatus est enim, quia inuentus est sine macula, et qui post terreni lucri aurum non abiit nec sperauit in thesauris pecuniae, laudemus eum. Fecit enim mirabilia in uita sua (Ecclesiastici 31 [*Sir. 31, 9*]). **46** Vnde uirtutum opulencia in eo considerata (*cf. Chron. Hung. ed. A. Domanovszky in Scriptoribus rerum Hung., Budapestini a. 1937, vol. I p. 418sq.*), 'Romanorum imperatore mortuo duces et tetrarchae, comites et satrapae Theutonicorum cunctique barones et optimates unanimiter et concorditer rogauerunt eum, ut susciperet imperium. Ipse uero secundum apostolum (*cf. Phil. 2, 21*) non sua, sed quae Iesu Christi sunt quaerebat. Ideo assumere recusabat, illud diuinum oraculum mente sedula reuoluebat, non transgrediari (*sic et Chron. Hung.!*) terminos antiquos, quos posuerunt patres tui (Proverbiorum XXII [*Prou. 22, 28*])). **47** Victus quippe prece (*cf. uitam Lad. rec. II 4, 2*) 'regni gubernacula suscepit, sine potestatis aut honoris ambitione, sine qualibet saeculari cupiditate'; (*cf. uitam Lad. rec. II 4, 3*) 'regiae dignitatis ministerium non ut praesit, sed ut prosit adimplebat', pia comploratione (*cf. uitam Lad. rec. II 5, 4*) 'peccata populi plangebat et pro eorum iniuria se periculo opponebat'. **48** Adauxit etiam rem publicam Hungariae. Ipse namque primus Dalmatiam atque Croatiam suae monarchiae iure perpetuo subiugauit. Diligenter denique considerabat et ad memoriam reuocabat regalium insigniorum, scilicet purpurae, fibulae, aureae coronae seu diadematis et sceptri, significationem. **49** Vnde Albertus super Lucam illud Lucae (*Luc. 11, 2*) tractans: *A dueniat regnum tuum* (*Alberti Magni enarr. in Luc. 11, 2 [uol. 23 p. 114sq. ed. Borgnet]*)¹³ quintum addens, scilicet thronum, dicit, quod in his signis quinque ostenditur rex quiuis radiare quinque rationis radiis. Nam corona et diadema, oranamentum capitis, significat in eo uirtutum

¹³locus ad §§ 49-59 huius sermonis conferendus.

intellectualium excellentiam, purpurea uestis, ornamentum corporis, morum regalium decentiam, fibula aurea, ornamentum pectoris, consilii secretum et latentiam, sceptrum et uirga regalis iustitiae decretum et permanentiam et thronus mentis quietem et persistentiam. Et haec omnia seruant rationem bene ordinatam, ut patebit.

50 Dico primo, quod corona, quae est ornamentum capitis, significat in rege uirtutum intellectualium excellentiam. Sic enim non solum ab humana inuentione, sed etiam a natura et Dei ordinatione corona materialis debetur regibus in signum excellentiae uirtutis super ceteros. **51** Nam et regulus serpentum sic diademate coronatur, ut dicit Isidorus *Ethymologiarum* libro 12, capitulo 8^{uo} (*locus non inuentus*¹⁴). Exemplificat etiam Albertus tractatu 2° 2° in *Moralium* capitulo 1° (*locus non inuentus*), quod ipso existente Venetiis lapis magnus marmoreus scissus fuit et caput pulcherrimi regis coronati in scissura apparuit, quod naturaliter in marmore fuit generatum. **52** Videtur ergo Deus et natura non solum hominem, immo etiam regiam coronam in signum excellentiae super ceteras effigiasse creaturas, maxime autem in signum uirtutum intellectualium. Nam sicut materiale caput regis corona decoratur, ita etiam ratio, quae est caput hominis interioris, uirtutibus intellectualibus debet quasi diademate et corona spirituali insigniri. **53** Haec autem sunt quinque, scilicet sapientia, intellectus, scientia, prudentia et ars, ut dicitur 6° *Ethicorum* (*Aristot. eth. ad Nicom. 6, 3 p. 1139b; Aristot. Lat. 26, 2, 2, p. 255, 14 et 26, 3 p. 480, 11*): 'Coronam ergo regni in capite portare est quinque ista in capite mentis habere, ut sapientia sit tamquam lapis pretiosus ornans superiora, intellegentia sit in fronte ab anterioribus procedens, scientia in occipite posteriora eliciens, prudentia a dextris eligibilia discernens, et in sinistra ars exteriora bene disponens. Haec est corona, de qua dicitur *Ecclesiastici* 45 (*Sirach 45, 9*): Coronauit eum in uasis uirtutum'¹⁵. **54** O quam sanctus, quam praeclarus es, gloriosissime rex Ladislave, qui has et aliarum uirtutum in tua corona gemmas posuisti pensans illud scriptum in libro Apulei *De deo Socratis* (*Apul. Socr. 20 p. 167*): 'Magna est sapientiae dignitas, quae Socratem summo coaequabat', et paulo infra (*ibid.*): 'Nihil est Deo gratiosius et similis quam uir animo perfectus'. **55** Vere enim beatissima dicta sunt de te et erit nomen tuum celebre in uniuersis nationibus. 'Erat enim consolator afflictorum, subleuator oppressorum, pius pater pupillorum et protector orphanorum' (*cf. uitam Lad. recc. I 2, 2 et III 3, 6*). O uere felix rex et felicissimus; qui 'regiae dignitatis officio dignissime accepto quantum se ac qualem exhibuerit, plus est, quam uerbis queat explicari' (*cf. uitam Lad. rec. II 4, 3*). **56** 'Erat itaque benignus <in> affatu, prouidus in consilio, uerax in sermone, constans in promissione, seuerus in corripiendo' (*cf. uitam Lad. rec. II 5, 3*). De quo etiam sancta mater canit ecclesia (*cf. Vetus hymnarium ecclesiasticum Hungariae, ed. I. Dankó Budapestini a. 1893, p. 174*): 'Fons

¹⁴cf. tamen Isid. orig. 12, 4, 6: *basiliscus Graece, Latine interpretatur regulus, eo quod rex serpentium sit.*

¹⁵fere uerbatim ex Alberto Magno (cf. supra sub nota 13) exscripta

aeternae pietatis, lux supernae ueritatis, tibi, Christe, complacente, Ladislao nos tuente, fac consortes aeternorum te laudantes gaudiorum.' Et his ergo patet, quomodo primum insigne regale, scilicet corona in rege, significat (*sic*) typice habere uirtutum intellectualium excellentiam.

57 Sed qui coronam regni habet in capite, congrue uestimentum regale induit, quod est purpura, quia secundum Gothum (?) 3° Contra gentiles capitulo 148 (*locus non inuentus*) bene moraliter est purpura uestitus et est byssus et purpura indumentum eius (*Prou. 31, 22*). **58** Merito etiam fibula non ei deneganda, 'quae omni decore munit pectus'. Nam et Alexander dedit fibulam auream Ionathae sicut est consuetudo dare cognatis regum (*I Macc. 10, 88sq.*). **59** Et quia iustitiae directionem atque permanentiam dilexit sicut decet reges quadruplici ratione secundum Aegidium, De regimine principum libro primo, parte 2^a, capitulo 12 (*Aegidii Columnae de reg. princ. 1, 2, 12, Romae 1607, p. 79*), ex personae regalis dignitate, ex iustitiae claritate, ex perfectionis bonitate et ex iniustitiae oppositae prauitate¹⁶, merito sceptrum in manu tenuit, per quod iustitia designatur. **60** Tum quia requies eius in saeculum saeculi, tum quia auditum faciet iudicium, quia honor regis iudicium diligit (*Psalm. 98, 4*) et iustitiam omnibus iniuriam patientibus <...?>, gloria super gloriam est addenda sibi, et thronus locetur ei fulgens ut sol. Ecce quam gloriosus fuit rex noster hodie coram eo, qui electos suos mirifice exaltat et honorifice coronat: Corona aurea super caput eius expressa signo sanctitatis, gloria honoris et opus fortitudinis (*Sirach 45, 14*). **61** Venite ergo et uidete regem cum corona, qua coronauit eum Dominus in hac die sollempnitatis et laetitiae ipsius, fecitque ei nomen grande iuxta nomen magnorum, qui sunt in terris (2° Regum 7mo [*II Reg. 7, 9*]). Et tantum de secundo.

62 Tertio dico et breuius, quod beatissimus noster patronus Ladislaus commendatur ab opportunitate laboris sine requie operis, cum sequitur in themate duxit in somnem, secundum apostolum 1^a ad Corinthios 9no (*I Cor. 9, 24*) uolentem apprehendere uitae brauium: Sataget, ut stadii impleat officium in hoc mundo ꝑpressuram in Christo autem pacemꝑ, in quo diuersorum inimicorum fatigamur insidiis. **63** Militia est enim uita hominis super terram (*Iob 7° [Iob 7, 1]*). Super quo uerbo dicit beatus Gregorius VIII° *Moralium* (*Greg. M. moral. 8, 8*): Homo, 'cum contra malorum spirituum insidias uigilat, in bellorum procinctu procul dubio exsudat'. Vnde quiuis quamdiu est in uita praesenti, habet intra se hostem domesticum carnem, scilicet ad illicita trahentem, habet etiam aduersarium iuxta se mundum, scilicet ad honores et diuitias prouocantem, habet etiam inimicum circa se diabolium, scilicet ad omnia facinora stimulantem. **64** Bene

¹⁶Aegidius: *prima uia* (sc. ueritatis uenerandi) *sumitur ex parte personae regiae, secunda ex parte ipsius iustitiae, tertia ex perfectione bonitatis, quae e iustitia innotescit et quarta ex ipsa malitia, quae ex iniustitia consurgit.*

dicitur prophético sermone (Ieremiae 5<0>mo [Jer. 50, 22]): Vox belli in terra. Vnde ista est terra maledicta, quae non generat nisi spinas et tribulos (Genesis 3° [Gen. 3, 17sq.]). 65 Vnde Bernardus in quodam sermone de ieiunio (*Bernardi Claraeu. medit. piiss., Migne 184 p. 504A-B*¹⁷) dicit: 'Heu mihi, Domine, quia undique mihi bella, undique tela uolant, undique temptamenta, undique pericula! quocumque me uertam, nulla securitas. Et quae mulce<n>t et quae molesta<n>t, timeo: Esuries et refectio, somnus et uigiliae, labor et requies militant contra me; non minus suspectus est mihi iocus quam ira, multos siquidem iocando scandalizauit, nec minus uereor prospera quam aduersa. 66 Prospera namque suauitate sua tantum decipiunt, aduersa uero, quia aliquid amaritudinis habent, uelut peccati ponderositas, me suspectum et timidum reddunt. Magis timeo malum, quod facio in abscondito, quam in aperto. Malum namque, quod nemo uidet, nullus reprehendit et, ubi non timetur reprehensor, secure accedit temptator et iniquitas facilius perpetratur.' Et ideo uita praesens non reputatur, sed exilium, non domus sed carcer, non uita sed mors. Haec beatus Bernardus. 67 Et beatus Augustinus in libro, qui dicitur Manuale siue Speculum (*Ps. Aug. spec. 30 Migne 40 p. 981*), dicit: Sic ueniat 'desinat et quam cito finiatur uita ista, uita dubia, uita caeca, uita aerumosa, quam humores tumidant, dolores exterminant, ardores exsiccant, aer{e}a morbidant, escae inflant, ieiunia macerant, ioci soluunt, tristitiae consumunt, sollicitudo coartat, securitas hebetat, diuitiae iactant, paupertas deicit, iuuentus extollit, senectus incuruat, infirmitas frangit, maeror deprimit.' 68 Et postremo, beatus Bernardus sermone 38 super Cantica (*Bernardi Claraeu. in psalm. 'qui habitat' serm. 6, 4 [uol. 4, p. 407, 9-13 Leclerq/Rochais]*) de antiquo aduersario dicit: 'Hic proditor, plane cupiditas, radix iniquitatis, ambitio mali¹⁸, secretum uirus, pestis occulta, doli artifex, pater hypocrisis, liuoris parens, uitiorum origo, criminum fomes, uirtutum aerugo, tinea sanctitatis, excaecator cordium, ex remediis morbos creans, generans ex medicina languorem'. 69 Omne enim, quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis aut concupiscentia oculorum, aut superbia uitae (1^a Iohannis 2° [I Ioh. 2, 16]). 70 Aduersus ergo horum machinam(enta?) †c(?)ai(?)† temptamenta, ut dicit Chrysostomus primae dominicae XL^{mae} (*locus non inuentus*): Christiane, delicatus es miles, si putes te posse sine pugna uincere, sine certamine triumphare, fortiter dimicare. Atrociter in proelio concerta, considera pactum, condicionem attende, militiam agnosce, pactum, quod spondidisti, condicionem, quam accepisti, militiam, cui nomen dedisti. Hoc enim pacto cuncti pugnauerunt sancti, hac condicione uniuersi uicerunt ac militia triumphauerunt et cetera. 71 Aggrediamur ergo inpugnantes cum magna audacia et fortitudine, congregiamur cum magna prudentia et certitudine, egrediamur cum magna uictoria et laudis magnitudine!

¹⁷cf. *Bernardi Claraeu. serm. de uoluntate diuina 3 (uol. 6, 1, p. 38, 17-20 Leclerq/Rochais)*

¹⁸Bernardus: *ambitio, subtile malum.*

72 Propter primum accipit miles gladium inuasium. Vnde 2° Macchabaeorum ultimo (*II Macc. 15, 16*) illi optimo militi Iudae Macchabaeo forti uiribus dictum est: Accipe gladium sanctum, munus a Deo, in quo deicias aduersarios populi mei Israel. 73 Et Dauid Sauli et Ionathae¹⁹, strenuis militibus, dicebat, quod essent leonibus fortiores (2° Regum 1° [*II Reg. 1, 23*]). Et beatus Bernardus De laude nouae militiae templi (*Bernardi Claraeu. de laude nouae mil. 4, 8* [uol. 3, p. 221, 17sq. *Leclerq/Rochais*]) sic inquit, quod boni milites in conuictu dicunt <ur> esse 'agnis mitiores', in conflictu 'leonibus fortiores'²⁰ et cetera. 74 Propter secundum portat miles clipeum defensium. Vnde illi fortissimo militi Iosuae dictum est eiusdem 8^{uo} (*Ios. 8, 18*): Leua clipeum, qui in manu tua est, contra urbem, quia tradam eam tibi. Vnde pugnant non sufficit, quod habeat gladium inuasium, nisi etiam habeat clipeum defensium, quia non sufficit ei, quod aggrediatur cum audacia et fortitudine, nisi etiam congregiatur cum prudentia et certitudine. 75 Ecclesiastes IX (*Eccl. 9, 16*): Melior est sapientia fortitudine. Ibidem (*Eccl. 9, 18*): Melior est scientia quam arma bellica. Tali defensione munitus erat apostolus Paulus, cum dicebat 1^a ad Corinthios IX° (*I Cor. 9, 26*): Sic pugno non quasi aerem uerberans et cetera. 76 Propter tertium portat pugnans de bello brauium coronatum. Non enim coronatur, nisi qui legitime certauerit (2^a ad Timotheum 2° [*II Tim. 2, 5*]). Bonum enim certamen certauit apostolus, cum ei reposita est corona iustitiae (*II Tim. 4, 7sq.*).

77 Sed, reuerendissimi patres et domini, cum nos simus, in quos fines saeculorum deuenerunt (1^a <ad> Corinthios X^o [*I Cor. 10, 11*]), et in nouissimis illis temporibus diuersa inimicorum insurgunt bella, arripiamus gladium diuini uerbi et dilectionis, scutum fidei infatigabiliter teneamus, ut uitae aeternae brauium accipere ualeamus. 78 Armemus nos iuxta consilium apostoli ad Ephesios 6to (*Eph. 6, 11-17*) dicentis: Induite uos armatura Dei, ut possitis stare aduersus insidias diaboli, quoniam non est nobis colluctatio aduersus carnem et sanguinem, sed aduersus principes et potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, <contra> spiritualia nequitiae in caelestibus; propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo et in omnibus perfecti stare. 79 State ergo succincti lumbos uestros in ueritate et induti lorica iustitiae et calciati pedes in praeparatione euangelii pacis, in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea

¹⁹sc. de Saule et Ionatha mortuis.

²⁰Bernardus: *ferociores*.

extinguere, et galeam salutis assumite et gladium spiritus, quod est uerbum Dei. **80** Arma enim militiae nostrae, ut dicit apostolus 2° ad Corinthios X^o (*II Cor. 10, 4*), non carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum. **81** Haec enim arma beatissimus noster patronus curiosa sollicitudine iugiter excoluit, circa illas nocturnas diurnasque excubias uigili et insomni sedulitate dependit. Quisquis itaque solio recti examinis ita praeest, <ut> omnes suae carnis illecebras uiciorumque barbariem uiolento imperio mortificare festinet, hic rex digne censendus est. **82** Ideo uocatus est in hereditatem incorruptibilem, incontaminatam, inmarcescibilem conseruatam in caelis (1^a Petri 1° [*I Petr. 1, 4*]). In illa habet anulum fidei, armillas perfectionis propter actiuae uitae perfectionem, dextralia etiam speculatiuae contemplationis; Apokalipsis VI (*Apoc. 6, 2*): Data est ei corona et exiuit uincens ut uinceret. **83** Exstitit enim uictor gloriosus. Non enim hoc, quod de eo eius refert historia, silentio praetereundum est. Fuit enim decenter et onuste uirtutibus animi adornatus. **84** 'Corporis etiam uiribus et uenustate Deum in se laudabilem exhibebat. Erat enim manu robustus et reuerendi admodum uultus, statura procerus et ceteris hominibus ab humero supra praeeminens, ut exuberantem in ipso donorum plenitudinem ipsa corporis species imperio digna declararet' (*cf. uitam Lad. rec. II 3, 1sq.*). 'Erat deuotus in creatorem, beniuolus in homines, liberalis in extraneos, misericors in afflictos, munificus in subiectos, ualidissimus oppressorum liberator' (*cf. uitam Lad. rec. II 2, 6*).

85 Sed, patres peroptimi, quid honoris, quid laudis, quid rei publicae boni referam de nostris principibus nunc residentibus in plebis culmine? Dolorosum et lugubre est me narrare. Effusa est enim contentio super principes (Psalm 106° [*Psalm. 106, 40*]). **86** Omnes amici et omnes inimici, omnes necessarii et omnes aduersarii, omnes domestici Christianae religionis et nulli pacifici, omnes Christiani et omnes, quae sua sunt, quaerunt, ministri Christi sunt et seruiunt Antichristo, honorati incedunt de bonis Domini, honorem Deo non deferunt. **87** Inde aurum in frenis et sellis, et plus calcaria quam altaria fulgent, promptuaria eorum plena eructantia ex hoc in illud; inde referta marsubia. Per haec et huiusmodi uolunt esse ecclesiae principes, cum omnes declinauerunt a uia ueritatis et simul inutiles facti sunt non attendentes innocentium effusionem sanguinis per omnes partes Noricas et quasi ubique terrarum. **88** O sancta mater Ecclesia, quanta nunc est tribulatio tua, cum ii, qui exempla praeferre deberent, diuisionibus nescio qualibus ab inuicem separantur. Sed siqui in huiusmodi calamitatibus reprehensibiles sunt, inpunes sine ambiguitate non transibunt. Omnis enim potentatus breuis uita (Ecclesiastici X^o [*Sirach 10, 11*]); sequitur (*Sirach 10, 12*): hodie rex, cras enim morietur. **89** Sed ue eis, quia potentes potenter tormenta patientur. Durissimum enim iudicium fiet iis, qui praesunt (Sapientiae 6to [*Sap. 6, 6sq.*]). Quoniam (*Psalm. 57, 11*), cum laetabitur iustus, <cum uiderit> uindictam lauando manus in sanguine pecca-

torum, tunc triumphabit Dominus de regibus, et tyranni ridiculi eius erunt (Habacuc 1° [*Hab. 1, 10*]). 90 Non erit eis pax, quia pacifici non sunt, erit pax eorum amaritudo amarissima. Est enim nunc pax ab haereticis publice nobis insultantibus, est pax a paganis insidias nobis ponentibus, est pax a Iudaeis, fidem nostram negantibus? 91 Sed non a fidei filiis uox plangentis in tempore isto Isaiae 1° (*Is. 1, 2*): Filios enutriui et exaltaui, ipsi autem spreuerunt me, maculauerunt me a turpi quaestu, a turpi uictu, a turpi commercio, a negotio denique perambulante in tenebris (*Psalm. 90, 6*)? 92 Armemus ergo nos iuxta apostoli documentum (*Hebr. 12, 1sq.*) et curramus ad propositum nobis certamen aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Iesum, quia Iacobi 1° (*Jac. 1, 12*) dicitur: Beatus uir, qui suffert temptationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam uitae, quam repromisit Deus diligentibus se; quam nobis ipse concedat, qui est benedictus in cunctis saeculorum saeculis. Amen. Deo gratias.

Apparatus criticus ad sermonem Leonardi pertinens

codd. VI

tit. om. I

1 cum I: t(ame)n V̄ || sinceri(us) V 3 fuerunt I 5 intellectum I || obscuratum VI 6 inde^l V: sine I 7 incertitudine I 8 multiforma I

11 gr(atia)e ... obtentu(m) VI 12 in³ om. et s(er)mo(n)e s. l. add. V 13 et que I

16 in manu add. s. l. V || concordia post indigent add. et postea del. V 17 duci om. I 18 rex ... X^o add. i. m. eadem manu eodemque atramento V

21 dicit post Philosophus add. et ait om. I || pelipone(n)s(iu)m V polip- I || dicit om. I 22 (commu)ni Vcorr.: (con)uenie(n)t(er) V^{a.c.} I || scribi I || amore I || commilitonis I 23 IIII° I || stare del. perperam, sca(n)de(re) add. i. m. V || corpore V^{a.c.}: capite V^{p.c.} I

24 esse add. V^{s.l.} om. I 25 uindicta(m) I 26 Gregorius V Augustinus I

28 Romani I || in gerendis V: iungendis I || prosperatus V: prostratus I

29 elegi V || reges: regi VI || quibus solum uixi add. Vi. m.; signo ante illustres rubro atramento facto locus indicari uidetur, quo inscribatur 30 ad exemplum ... regis om. I, sc. saltum ab eodem ad idem, qui dicitur, faciens || III I: 4° V

31 largos V^{a.c.} I || nullis V^{a.c.} I || regius ... scribebat deletum nigro atramento, offerent ... 67 rubro aut erasum aut notatum V 32 sit I: set V || allatum: ablatum VI || destrui: destruere VI 33 de² om. I || pudicia V: prudencia I

35 uarietatem I 36 dice(n)s VI || ut et I: uel V 37 sicut I: ipse V || in aliquo V^{p.c.} I: pro aliquo V^{a.c.} || dirigit VI || Petrus V^{p.c.} I: Paulus V^{a.c.} || Petri V^{p.c.} I: ad Ephesios V^{a.c.} 38 pueriliter V^{p.c.} I: principaliter V^{a.c.}

39 consideranda om. I

40 proposita I || habitum V 41 qui: q(ue) VI || ut om. V || decori V decoris I || natus tenere I 46 q(uae) V: q(ui) I || diuinum V: dominum I || resoluebat I || transgrediatis VI 48 iuri I || considerauit V^{a.c.} 49 radicys VI || quietam I || hec omnia V: hoc omnino I || ut patebit scripsi: ut(et?)bit VI

51 2° 2° V 3° 2ⁱ I 53 uirtutis I 54 Socratem V: societatem I 55 protectoris V -um I || ac I: aut V || exhibuerat I 56 corripiendo V: corrigendo I || insigne V^{p.c.}: insignium V^{a.c.} I

57 Goth(?us) V Githo(n) I || uestibus I 58 munit scripsi coll. Alberti M. enarr. (cf. § 49 huius sermonis): mo(?)it V inuitus I 59 et V: est I 61 secundo V^{p.c.}: primo V^{a.c.} I

65 uolant Bernardus: uolant(is) VI 66 reddunt add. i. m. V om. I 67 humores V: honores I 68 fomes Bernardus: fames VI 69 concupiscentia² add. s. l. V om. I || uite add. s. l. V || 1^a om. V 70 c(?)ai(?) I co(m?)item V^{p.c.} || temptamenta I: p(ec?)came(n)ta V || putes V^{p.c.}: potes V^{a.c.} I 71 egrediemur V

72 in uasinu(m) V || optimi V 73 Saul I || mitiores V mentores I || illo I

78 state VI 80 munitionum V^{p.c.}: inimicorum V^{a.c.} I || illa V || inmarcessibilem VI 82 contemplationis V^{p.c.}: -em V^{a.c.} I 83 affuit V 84 benemuolus V

89 qui: q(ue) VI || laetabitur: latibitur VI || uindictam: uindictime VI || triumphauit VI 90 insaltantibus VI